

**SA'DÎ-İ ŞÎRÂZÎ'NİN HAYATI VE TASAVVUF
ANLAYIŞI**

**2024
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Metin KAYALIOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halim GÜL**

SA'DÎ-İ ŞÎRÂZÎ'NİN HAYATI VE TASAVVUF ANLAYIŞI

Metin KAYALIOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halim GÜL**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Ocak 2024**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI.....	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	8
ABSTRACT	10
ARŞİN KAYIT BİLGİSİ	12
ARCHIVE RECORD INFORMATION	13
KISALTMALAR	14
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	15
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	16
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	16
ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	16
GİRİŞ	18
SA‘DÎ-İ ŞÎRÂZÎ’NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ	18
1. SA‘DÎ-İ ŞÎRÂZÎ’NİN HAYATI VE ESERLERİ	24
1.1. Hayatı	24
1.1.1. İsmi ve Lakabı	24
1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi	24
1.1.3. Ailesi ve Babası ile Olan Hatıraları	25
1.1.4. Çocukluk Dönemini Geçirdiği Çevre	27
1.1.5. İlim Tahsili ve Hocaları	28

1.1.6. Yolculukları	29
1.1.7. İlhanlı Devleti Hükümdarı Abaka Han ile Görüşmesi	30
1.1.8. Sa‘dî-i Şîrâzî ve Mevlânâ	31
1.1.9. Evliliği	32
1.1.10. Vefatı	32
1.1.11. Eserleri	32
1.1.11.1. Bostân	33
1.1.11.1.a. Bostân’ın Türkçe Şerhleri	34
1.1.11.2. Gülistân	35
1.1.11.2.a. Gülistân’ın Türkçe Şerhleri	36
1.1.11.3. Arapça Kasideler	37
1.1.11.4. Farsça Kasideler	37
1.1.11.5. Mersiyeler	38
1.1.11.6. Takrîr-î Dîbâce	38
1.1.11.7. Nasihatü’l Mülûk (Hükümdarlara Öğütler)	38
1.1.11.8. Akıl ve Aşk Risâlesi	38
1.1.11.9. Enkiyânû Risâlesi	38
1.1.11.10. Pencgâne Meclisi (Beş Meclis)	39
1.1.11.11. Risâle-i Selâse (Takrîrât-ı Selâse)	39
1.1.11.12. Sa‘dî-yi Şîrazî Divanı	39
1.1.11.13. Diğer Eserleri	39
2. SA‘DÎ-İ ŞÎRÂZÎ’NİN TASAVVUF ANLAYIŞI	41
2.1. Tevbe	41
2.2. Zikir	47
2.3. Sabır	50
2.4. Şükür	52
2.5. Kanaat	56
2.6. Sükût	62
2.7. Tevâzu	66
2.8. Cömert	72
2.9. Nefs	77
2.10. Yolculuk	80
2.11. Sohbet	83

2.12. Velî	88
2.13. Muhabbet	92
2.14. Aşk	95
2.15. Rızâ	98
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	105
ÖZGEÇMİŞ	111

TEZ ONAY SAYFASI

Metin KAYALIOĞLU tarafından hazırlanan “SA‘DÎ-İ ŞİRÂZÎ’NİN HAYATI VE TASAVVUF ANLAYIŞI” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Halim GÜL

.....

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 18/01/2024

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Halim GÜL (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Eyyup AKDAĞ (KÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÖZEL (KBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Programı Seçin derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Metin KAYALIOĞLU

İmza :

ÖNSÖZ

İslam dininin yaşanmasında büyük önemi bulunan tasavvuf, özün ve sözün bir olması, kâlden hâle geçmek ve öğrenilen ilimlerin kişinin hayatına uygulanmasıdır. Yani Müslüman bir kulun, Kur'an ve sünneti öğrenmekle kalmayıp, hayatına tatbik etmesidir. Tasavvuf, Allah ve Resulünün ahlakıyla ahlaklanmak, İslam'ı Allah Resulü ve ashabının yaşadığı hal üzere yaşama gayretidir.

Kâmil müminin hayatı, Kur'an ve sünnet çizgisinde yol almaktır. Allah ve Resulüne olan bağlılığı, itaat ve teslimiyettir. Kâmil bir mümin Kur'an ve sünnete tabi olma hususunda çok hassastır. Bunun canlı örnekleri; ashabı kiram, selefi salihin ve veliyyullahtır.

Veliler; yani Allah dostları, kendisini örnek alanlar için her anları, her yönleri ve her halleriyle örnek kimselerdir. Veliler, insanlara istikamet üzere yaşamaları için yol gösterirler. Onlar, kimseyi küçümsemez, hor görmez ve insanlara yumuşak huylulukla muamele de bulunurlar; çünkü veliler kıyamete kadar peygamberlerin mânevi varisleridirler. Peygamberlik Hâtemü'l-Enbiya ile peygamber efendimizin^(s.a.v.) şahsında son bulmuştur. Peygamberler, kavimleri karanlıktan aydınlığa çıkarmışlardır. Veliler de içerisinde bulunmuş oldukları toplumları uyarmak ve doğru yola iletmek için irşad hizmetlerini yerine getirmişler, Hz. Peygamberin^(s.a.v.) ahlakıyla ahlaklanmışlardır. Bunlardan birisi de âlim, arif, âbid bir şahıs olan Sa'dî-i Şîrâzî'dir (ö. 691/1292). Sa'dî-i Şîrâzî de içerisinde bulunmuş olduğu toplumu uyarmış, onlara çeşitli tavsiye ve nasihatlerde bulunmuştur.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Sa'dî-yi Şîrâzî'nin yaşadığı dönemin sosyal ve siyasi olaylarından bahsedilmekte olup ardından da ilmi ve tasavvufî durumları ele alınmıştır. İlk bölümde Sa'dî'nin hayatına ve eserlerine değinilmiştir. İkinci bölümde de Sa'dî-i Şîrâzî'nin "Bostân" ve "Gülistân" adlı eserleri özelinde tasavvuf anlayışı ele alınmıştır.

Tez yazım aşamasında ilim ve tecrübesinden istifade ettiğim, desteğini benden asla esirgemeyen, bana yol gösteren kıymetli ve sevgili hocam Prof. Dr. Halim GÜL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yüksek Lisans süresince ve ilim hayatım boyunca bana

yol gösteren tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Tez yazım sürecinde bana destek olup, anlayışla karşılayan, tez konumun belirlenmesinde bana yardımcı olan sevgili eşim Mehtap KAYALIOĞLU'na teşekkürü borç bilirim. Kaynak temini ve tez yazım sürecinde yardımlarını asla esirgemeyen kıymetli arkadaşım Oğuzhan KOÇ'a müteşekkirim. Beni hiçbir durumda yalnız bırakmayan tez sürecimde beni destekleyen çocukluk arkadaşım, can yoldaşım Çetin KARABIYIKOĞLU'na çok teşekkür ederim. Bugünlere gelmemde ve en güzel şekilde yetişmeme vesile olan, destekleyen, bana her durumda yardımcı olan anneme, babama ve abime teşekkürlerimi arz ederim.

ÖZ

Bu çalışmamızda Sa'dî-i Şîrâzî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri incelenmiştir. Âlim ve âbid şahsiyetlerden biri olan Sa'dî-i Şîrâzî, İran'ın Şîraz şehrinde XIII. yüzyılda yaşamış olup döneminin önemli şair ve sûfilerinden biridir. Kaleme almış olduğu eserlerle geçmişten günümüze birçok insan ve yazarı etkilemiş olup etkisi günümüze kadar devam etmiştir. En önemli eserlerinin başında manzum ve mensur olarak kaleme alınan "Bostân" ve "Gülistân" gelmektedir. Bu iki eserin Türkçe'ye de birçok tercümesi yapılmış olup, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Çalışmamızın giriş kısmında, Sa'dî-i Şîrâzî'nin yaşamış olduğu dönemin sosyal, siyasi, ilmî ve tasavvufî durumları ele alınmıştır.

Birinci bölümde Sa'dî-i Şîrâzî'nin dünyaya gelişi, çocukluğu, babası ile olan hatıraları, ilim tahsili ve hocaları, yolculukları ve Mevlâna ile görüşmesiyle ilgili bilgiler verilmiş olup ardından da eserleri tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, Sa'dî-i Şîrâzî'nin tasavvufî konular hakkındaki görüşleri tasavvufî kavramlar ışığında incelenmiştir. Bu kavramlar tevbe, zikir, sabır, şükür, kanaat, sükût, tevâzu, cömert, nefis, yolculuk, sohbet, velî, muhabbet, aşk ve rızâ kavramlarıdır. Sa'dî-i Şîrâzî'nin tasavvufî kavramlarla ilgili görüşlerinin sözlük anlamları verilerek, ayet ve hadislerle desteklenmiş ve konu ile ilgili âlim ve sûfilerin görüşleri ele alınarak karşılaştırılmış ve son olarak da müellifin görüşlerine yer verilmiştir.

"Bostân" ve "Gülistân", Sa'dî-i Şîrâzî'nin tasavvufî kavramları en yoğun olarak kullandığı eserleridir. Bostân adlı eserini yazma sebebi, yolculuklarından dönüş sırasında Şîraz'da bulunan dostlarının yanına eli boş dönmek istemeyip, bu eserini kaleme almıştır. Eserini bitirdiğinde, insanların içine girince şaşırıp kalacağı, on adet kapısı bulunan bir binaya benzetmiştir. Daha sonra eserini Salgurlu hükümdarı Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî'ye sunmuştur.

Gülistân adlı eserini de Cennet bahçesine benzetmiş ve bu yüzden Cennetin sekiz katına atfen bu eserini sekiz bölümden meydana getirmiştir. Bu eserlerinde

yoğun bir biçimde tasavvuf dilini kullanmış, insanları hidayete ulaştırmak, doğru yola eriştirmek ve sırat-ı müstakimden ayrılmamaları için nasihatlerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf; Sa‘dî-i şîrâzî; Bostân; Sûfi; Gülistân

ABSTRACT

In this study, Sa'dî-i Şîrâzî's life, works and mystical views were examined. Sa'dî-i Şîrâzî, one of the scholarly and monumental figures, lived in Shiraz, Iran, in the 13th century. He lived in the 19th century and is one of the important poets and Sûfis of his period. He has influenced many people and writers from past to present with the works he has written, and his influence continues until today. His most important works are "Bostân" and "Gülistân", written in verse and prose. Many translations of these two works were made into Turkish and they were taught as textbooks in Ottoman madrasahs. Our study consists of an introduction and two parts. In the introduction, the social, political, scientific and mystical situations of the period in which Sa'dî-i Şîrâzî lived were discussed. In the first part, information is given about where Sa'dî-i Şîrâzî was born, his childhood, his memories with his father, his scientific education and teachers, his travels, and his meeting with Mevlâna, and then his works are introduced. In the second chapter, Sa'dî-i Şîrâzî's views on Sûfî issues were examined in the light of Sûfî concepts. These concepts are repentance, dhikr, patience, gratitude, contentment, silence, humility, generous, soul, journey, conversation, saint, affection, love and consent. The dictionary meanings of Sa'dî-i Şîrâzî's views on Sûfî concepts are given, supported by verses and hadiths, the views of scholars and Sûfis on the subject are included, compared from time to time, and finally the author's views are included. His works named "Bostân" and "Gülistân" are the works in which Sa'dî-i Şîrâzî used Sûfî concepts most intensively. The reason for writing his work called Bostân was that he did not want to return empty-handed to his friends in Shiraz when he returned from his travels, and he wrote this work. He likened the Bostân work to a building with ten doors that would surprise people when they entered. Sa'dî-i Şîrâzî wrote his work called Bostân by the Salgurlu ruler Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengi he presented it to. He likened his work Gülistân to the garden of heaven and therefore composed this work into eight sections, referring to the eight floors of heaven. He used the language of Sûfism extensively in these works. Sa'dî-i Şîrâzî gave advice to people to guide them, to guide them to the right path and not to deviate from the straight path.

Keywords: Sufism, Sa‘dî-i Şîrâzî, Bostân, Sûfi, Gûlistân

ARŞİV KAYIT BİLGİSİ

Tezin Adı	Sa'dî-i Şîrâzî'nin Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı
Tezin Yazarı	Metin KAYALIOĞLU
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Halim GÜL
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	18/01/2024
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	111
Anahtar Kelimeler	Tasavvuf; Sa'dî-i Şîrâzî; Bostân; Sûfi; Gülistân

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Sa'dî-i Şîrâzî's Life and His Understanding of Sofizm
Author of the Thesis	Metin KAYALIOĞLU
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Halim GÜL
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	18/01/2024
Field of the Thesis	Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	111
Keywords	Sufism, Sa'dî-i Şîrâzî, Bostân; Sûfî, Gülistân

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselâm
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
h.	: Hicri
m.	: Mîlâdî
hz.	: Hazreti
kbü	: Karabük Üniversitesi
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a	: Radıyallahü Anh
s.a.v.	: Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
tdv.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzerleri
vs.	: Vesaire

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışmamızın konusu, XIII. yüzyılda İran'ın Şiraz kentinde yaşamış, döneminin en önemli şair ve mutasavvıflarından biri olan Sa'dî-i Şîrâzî'nin hayatı, eserleri ve tasavvuf anlayışı konu edilmiştir. Şîrâzî'nin tasavvufi görüşlerini içeren "Bostân ve Gülistân" isimli kitapları şairin en çok bilinen ve en yaygın olan eserleridir. Ahlaki ve tasavvufi konuları içeren bu iki eser, şairin, içinde bulunduğu hayatın nasıl yaşanması gerektiği, insanların birbirleriyle olan ilişkileri ile ilgili önemli görüşlerini içermektedir. İnsanların ahlaken gelişmesine vesile olan "Bostân" ve "Gülistân" hak ve adaletin tesis edildiği, eğitsel ve düşünsel bir biçimde hikâye şeklinde kaleme alınan eserlerdir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmamızın amacı, Sa'dî-i Şîrâzî'nin gerek toplumsal ve gerek bireysel ahlaki konuların ele alındığı, "Bostân" ve "Gülistân" isimli eserlerde kullanılan tasavvufi kavramlarla ilgili görüşlerini açıklamaya gayret etmektir. Hayatı, eserleri, tasavvufi görüş ve fikirleri hakkında inceleme yapılması tezimizin amaçlarındandır.

Yaşamış olduğu toplumun durumuna değinilerek, şairin hayatının ve görüşlerinin daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır.

Geçmişten günümüze büyük bir etki bırakan çağrısı, günümüz insanı tarafından unutulmuş değerlerimizin tanıtılmasına imkân vermesi ve gelecek nesiller tarafından aktarılması açısından çalışmamız önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmamız nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmıştır. Sa'dî-i Şîrâzî'nin tasavvufi görüşleri anlatılırken öncelikle konu ile alakalı kavramların sözlük anlamlarına değinilmiştir. Kur'an ve sünnetten kavramlarından örnekleri verilmiştir. Ardından tasavvuf klasiklerinden örnekler verilerek kavramlar değerlendirilmeye çalışılmış, zaman zaman sûfîlerin görüşleriyle karşılaştırılmıştır. Şîrâzî'nin eserlerinden kaynak olarak bilgi verilirken aynı zamanda, ansiklopedik maddeler, akademik çalışmalar, makaleler, tezler gibi kaynaklara da değinilmiştir. Son olarak

Sa'dî-i Şîrâzî'nin değinmiş olduğu konuların sũfi görüşlerinde nasıl ele alındığına bakıp, analizler yapılarak değlendirilmiştir. Özellikle görüşlerini içeren konular Sa'dî'nin “Bostân” ve “Gülistân” eserlerinde tasavvufî düşüncesiyle alakalı içeriklere değindiği tespit edilmiştir. Konu ile alakalı literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen verilerden yola çıkılarak çalışmamız içerik analizine tabi tutularak hazırlanmaya çalışılmıştır. Araştırmamız boyunca imkanlarımız ölçüsünce ana klasik kaynaklara bağlı kalınmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu çalışmamızda, Sa'dî'nin hayatı, tasavvufî konularla ilgili görüşlerinin ne olduğu ve eserlerinde tasavvufî konularla alakalı konular ele alınarak şu sorulara da cevap vermeye çalışılmıştır:

- Sa'dî-i Şîrâzî'nin yaşamış olduğu dönemin sosyal ve siyasi durumu nasıldır?
- Sa'dî-i Şîrâzî'nin tasavvufî görüşlerinin temelleşmesine sebep olan dönemin ilmi ve tasavvufî durumu ne şekildedir?
- Sa'dî-i Şîrâzî'nin tasavvufî olarak etkilendiği isimler kimlerdir?
- Sa'dî-i Şîrâzî'nin tasavvufî konulara olan bakış açısı nasıldır?

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Çalışmamız, Sa'dî-i Şîrâzî'nin tasavvufî görüşlerinin yoğun bir biçimde kullanıldığı, “Bostân ve Gülistân” isimli eserleriyle sınırlandırılmış, tasavvufî görüşleriyle alakalı diğer eserlerine başvurulmamıştır; çünkü tasavvufî konuların yoğun olarak işlendiği “Bostân ve Gülistân” eserlerine başvurulmuştur.

ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Gamze Gizem AVCIOĞLU'NA ait “Sa'di-yi Şîrâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri” isimli Doğu Dilleri ve Edebiyatı alanında 2018 yılında doktora tezi, Mehmet Necip OCAK'A ait “Sadi'nin Bostân ve Gülistân Adlı Eserlerinin Eğitim Açısından Değerlendirilmesi” adlı Türk Dili ve Edebiyatı alanında 2001 yılında yüksek lisans tezi, Nimet YILDIRIM'A ait “Sa'di-yi Şirazi'nin Bostân ve Gülistân'ında

Sözdizimi” adlı Doğu Dilleri ve Edebiyatı alanında 1996 yılında doktora tezi, Nimet BAYKAL’A ait “Sa'di-yi Şirazi'nin Gülistân Adlı Eserinde İnsan Tipleri ve Hikayelerinin Tahlili” adlı Doğu Dilleri ve Edebiyatı alanında 2005 yılında yüksek lisans tezi, Mahmood YASİN’E ait “Şeyh Sa'di Şirâzi ve Mülemma'at Türü” adlı Doğu Dilleri ve Edebiyatı alanında 1989 yılında yüksek lisans tezi, Sema URALÇİN’E ait “Divan-ı Sadi” adlı Türk Dili ve Edebiyatı alanında 2009 yılında yüksek lisans tezi, Sa’dî-i Şîrâzî’nin tasavvufî görüşleriyle alakalı herhangi bir çalışma mevcut değildir. Biz de bu çalışmamızda şairin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleriyle alakalı bir eksiği gidermeye gayret ettik.

GİRİŞ

SA'DÎ-İ ŞÎRÂZÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ

Sosyal ve Siyasal Durum

XIII. yüzyılda yaşamış olan Sa'dî-i Şîrâzî, Fars edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Yaşadığı dönemde dünyayı ve insanlığı kasıp kavuran Moğol istilası nedeniyle yapmış olduğu yolculukları anlamak için bulunduğu yüzyılın siyasi ve sosyal durumunu bilmek oldukça elzemdir.

Sa'dî-i'nin doğduğu şehir olan Şîraz, İran'ın Fars bölgesini Rey, Hemedan, İsfahan, Kum gibi önemli şehirlere bağlayan tarihi ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır. Müslümanlar tarafından Hz. Ömer^(r.a.) hilafetinin sonlarına doğru Osman b. Ebü'l-Âs ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî tarafından fethedilmiş Abbasîler, Selçuklular ve İlhanlılar gibi birçok devletin egemenliği altına girmiştir. İran'ın kültür ve medeniyetini Şîraz'da doğup yetişen pek çok şair, devlet adamı, edip ve ilim erbabı gelişmesine katkı sağlamıştır.¹ Bunlardan biri de Sa'dî-i Şîrâzî'dir.

Daha sonraları Selçuklu Devleti hakimiyetine giren Fars, devletin dağılma döneminde bu bölgeyi elinde tutmakta zorluk çekmekteydi. Fars'ta hüküm süren son Atabeglerin hemen hepsi bağımsızlıklarını ilan etmek için fırsat kollamaktaydılar. Irak, şehzadelerin aralarında meydana gelen mücadeleleri nedeniyle Selçuklu Devleti'nin kargaşa içerisinde bulunmasını fırsat bilen Salgurlular, bu dönemde bağımsızlıklarını ilan ederek devletlerini kurmuşlardır.²

Sa'dî-i Şîrâzî'nin Salgurlu hanedanı hükümdarı Atabeg Sa'd b. Zengî (ö. 623/1226) döneminde geçen çocukluk ve gençlik yılları devletin en parlak dönemidir; fakat Atabeg'in ilk dönemlerinde birçok siyasi, sosyal ve ekonomik zorluklarla karşılaşmış ülkede veba hastalığı ve kıtlık baş göstermiştir. Birbirini takip eden bu zor günlerde insanların önemli bir kısmı hayatını kaybeder. Felâketlerin ve âfetlerin

¹ Osman Gazi Özgüdenli, "Şîraz", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/182.

² Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991),

geçmiş olduğu bu dönemde, halkın üzerine çökmüş bulunan olumsuz tesirleri üzerlerinden kaldırmaya uğraşır ve topraklarını genişletmek için seferlere çıkar.³

Oğuzlar ele geçirmiş oldukları Berdesîr'i, Sa'd b. Zengî'den çekinerek şehri teslim eder ve Kirman'da devletin temelleri atılır.⁴ Daha sonrasında İsfahan'a yürüyen Atabeg Sa'd, burada hiçbir direnişle karşılaşmadan şehri ele geçirir. Bu olay Salgurlular'ın öteden beri düşmanı olan Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler) ile karşı karşıya getirir. Bu sebepten ötürü Sa'd b. Zengî'nin Şîraz'ı boş bırakmasını fırsat bilen İldenizli Atabegi Özbek b. Pehlivan (ö. 622/1225) Şîraz'a bir sefer düzenleyip, şehirdeki birçok insanı katledip, şehri yağmalayıp yıktıktan sonra geri çekilir. (h.600/m. 1203-1204).⁵

Sa'd Oğuzlar ile bir antlaşma yaptıktan sonra Şîraz'a döner ve Kirman'da beş ay kalarak burayı kontrolü altına alır. Daha sonraları burası ihmal edilir ve Hârezmşâhlar hâkimiyet kurarlar (1213). Daha sonrasında Fars bölgesine Hârezmşâhlar seferler düzenleyerek Şîraz'a kadar uzanırlar. Bu olay üzerine Atabeg, Irak-ı Acem'e hâkim olabilmek için harekete geçer ve Rey yakınlarında Hârezmşâh ordusu ile karşı karşıya gelir. Sa'd bu savaşı kaybeder ve esir düşer (1217-18). Savaş sonrası Atabeg Sa'd'ı, Sultan Muhammed bağışlamış ve Sa'd'dan iki kalesini, yıllık haraç ve ülkesinin genelinde Hârezmşâhlar adına hutbe okunmasını ister. Bu istekler yerine getirilince Sa'd b. Zengî'yi serbest bırakır.⁶

Bu olay üzerine Sa'd b. Zengî, Hârezm kuvvetleriyle birlikte Şîraz'a dönünce oğlu Ebû Bekr, babasına karşı ayaklanır ve babasını şehre sokmaz. Bunun sonucunda baba-oğul arasında meydana gelen mücadelede Sa'd oğlunu mağlup ederek onun zindana atılmasını emreder. Atabeg Sa'd, Hârezmşâhlarla yapmış olduğu antlaşma şartlarını yerine getirir ve bir süre sonra onların itaatinden çıkarak başkaldırarak bölgeyi kontrol altında tutmayı başarır.⁷ Atabeg Sa'd 1226 yılında vefat etmiş ve yerine zindandan çıkarılan oğlu Ebû Bekir geçmiştir.⁸

Sa'dî-i Şîrâzî, Şîraz'dan ayrılıp buradaki savaş ortamından kaynaklanan karışıklıklardan dolayı Bağdat'a gitmeye karar vermiştir. Sa'dî-i Şîrâzî Bağdat'a ilim

³ Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, 63.

⁴ Erdoğan Merçil, "Salgurlular", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/30.

⁵ Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, 66.

⁶ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi* (Ankara: Türk tarih kurumu, 1991), 210.

⁷ Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, 78-79.

⁸ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, 210-211.

öğrenmek için gitmiş ve daha sonrasında tekrardan Şîraz'a geri dönmüştür. Şîraz'a döndüğü dönemde hükümdar Ebû Bekir Sa'd b. Zengî'dir.⁹

Atabeg Ebû Bekir, babasının ölümünün ardından zindandan çıkarılıp tahta geçer. Döneminde Moğol tehdidinden dolayı onlara itaatini bildirir. Bu dönemde yürütmüş olduğu siyaseti sayesinde devlet Moğol tehdit ve tehlikesinden emin olur. Ülke topraklarının sınırları Arabistan sahillerine kadar genişler. 1260 yılında Şîraz'da rahatsızlanır ve vefat eder.

Sa'dî-i Şîrâzî Bôstan adlı eserini uzun zaman ayrı kaldığı Şîraz'a geri döndükten sonra 655/1257 yılında kaleme almış ve bu eserini Salgurlu hükümdarı Ebû Bekir Sa'd b. Zengî'ye armağan etmiştir.¹⁰

Bôstan adlı eserinde, Ebû Bekir Sa'd b. Zengî'den övgüyle bahseder; fakat eserinde, aslında kendisinin mizaç olarak hükümdarları övmekten uzak olduğunu belirtmiştir. Övgü nedenini de kendisinin Ebû Bekir döneminde yaşamış olarak açıklamaktadır. Böyle ifade etmesinin nedeni, Atabeg Ebû Bekir döneminde Şîrâz, Moğol tehdidinden ve savaşlardan hep emin olmuştur. Muhtemelen övgü nedenini bu şekilde belirtmesinin sebebi bu durum olabilir; çünkü Bôstan eserinde insanların onun döneminde mutlu ve huzurlu olduklarını, hiçbir şeyden şikâyet etmediklerini ifade etmiştir.¹¹ Şîraz'ın bu dönemde çok gelişmesi ve kalabalıklaşması da bu durumu desteklemektedir.¹²

Daha sonrasında Atabeg Ebû Bekir'in adaletli bir hükümdar olduğunu ve fitnelere kaçanların onun gölgesi altına sığındığını, insanların Kâbe kapısına koştukları gibi onun kapısına koştuklarını ifade etmiş ve ona dua etmiştir.¹³

Atabeg Ebû Bekir, vefat ettiği sırada oğlu Sa'd elçilik görevi için seyahate çıkmıştı. Bu vazifeden dönerken yolda rahatsızlanıp babasının ölümünden on iki gün sonra vefat eder (ö. 658/1260). Yerine çocuk yaştaki oğlu Muhammed getirilir. Çocuk olmasından dolayı nâibliğini annesi Terken Hatun yürütür. Terken Hatun, ülkeyi fitnelere karışıklardan korumaya çalışır, halkın refah seviyesini artırmak için gayret

⁹ Gamze Gizem Avcioğlu, *Sa'dî-yi Şîrâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri* (İstanbul: İst. Ün, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 2.

¹⁰ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, çev. Nimet Yıldırım (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022), 28.

¹¹ Sadî Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, çev. Osman Koca (İstanbul: Beyan Yayıncılık, 2009), 24.

¹² Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, 95.

¹³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 23-24.

gösterir. Atabeg Muhammed'in devlet hizmeti, iki yıl yedi ay sürer. Daha sonrasında sarayın damından düşerek hayatını kaybeder (ö.661/1262).¹⁴

Atabeg Muhammed'in vefatından sonra ordu ve devlet, Muhammed Şah b. Salgur Şah ismi üzerinde uzlaşır. Muhammed-şah tahta geçtikten sonra ordu ve hazineyi kontrolü altına alır. Bu durumu hazmedemeyen kayınvalidesi Terken Hatun, Atabeg Muhammed Şah'ı adamlarına yakalattırıp İlhanlı hükümdarı Hülâgû Hân'a gönderir ve hükümranlığı sekiz ay sürer. Daha sonrasında yerine kardeşi Selçuk Şah geçmesiyle (ö.662/1263) Atabeg Ebû Bekir'den bu yana Moğollar ile devam eden barışçıl politika bu dönemde sona erer. Daha sonrasında Selçuk Şah Moğollar tarafından öldürülmüştür. Selçuk Şah'ın ölümünden sonra Sa'd b. Ebû Bekir'in kızı Âbiş Hatun (ö. 685/1286) Hülâgû'nun oğlu ile evlendirilerek atabeg ilan edilir. Bundan sonrasında ise bölgeye Moğollar hâkim olur.¹⁵

İlmî ve Tasavvufi Durumu

Sa'dî-i Şîrâzî'nin tasavvuf anlayışının nasıl oluştuğunu ve şekillendiğini öğrenmek için ilk olarak onun yaşamış olduğu dönemdeki coğrafyanın dini ve tasavvufi durumunu öğrenmek önem arz eder.

İlk olarak Hz. Ömer^(R.A.) döneminde fethedilen Şîraz, onun ardından bu bölgeye sırasıyla Emevîler, Abbâsîler, Büveyhiler, Selçuklular ve en son Sa'dî-i Şîrâzî'nin yaşamış olduğu Salgurlular ve Moğollar bölgeye hâkim olmuşlardır.¹⁶

XIII. yüzyılda İran coğrafyasında yaşayan insanlar savaşlar, isyanlar ve istilâlarla müteessirdir. İslam dünyası XIII. Yüzyılda bir yandan haçlı seferleriyle karşılaşırken, öbür yandan da Moğol saldırılarına mâruz kalmıştı. Bu dönem Abbâsî halifelerinin de gün geçtikçe merkezî otoritesinin zayıfladığı bir dönemdir. O yüzden İslam dünyası için siyaseten birliğin olmadığı bir zamandır. Siyaseten birliğin olmadığı bu dönemde insanlar kendilerine bir sığınak, bir çıkış kapısı arıyorlardı. Kendilerine bir çıkış kapısı arayan halk, soluğu kalplerine huzur veren tasavvuf ehline ve tarikatlara sığınmakta almıştı. Mutasavvıflara sevgi ve güven gün geçerek artmıştır.¹⁷

¹⁴ Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, 100-101.

¹⁵ Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, 102-103-104-105.

¹⁶ Özgüdenli, "Şîraz", 39/182-183.

¹⁷ H. Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar, 2015), 126.

XIII. yüzyıl İran coğrafyasında iki önemli tasavvuf ekolü bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Necmeddin Kübrâ (ö. 618/1221)'nin kurmuş olduğu Kubreviyye tarîkatı, ikincisi; Şihâbüddîn Sühreverdi (ö. 632/1234)'nin kurmuş olduğu Suhreverdiyye tarîkatı idi. İran tasavvufunda bu iki isim önemli bir etkendi. Önemli etken olmalarının sebebi bu isimler bu dönemde hiçbir zulme, hiçbir baskıya boyun eğmemiş ve yaşamış oldukları yerleri terk etmemişlerdir. Yaşamış oldukları yerleri terk etmeyen Necmeddin Kübrâ ve Ferîdüddin Attâr gibi mutasavvıflardan bazıları Moğollar tarafından şehit edilmişti.¹⁸

Tasavvuf XIII. Yüzyıldan itibaren ilme yönelir. Bu dönemden itibaren tasavvuf sistemleşir. Mutasavvıflar hem zühdî bir hayat yaşayıp hem de bunları kaleme almaya başlarlar. Örnek verecek olursak Şeyh Necmeddin Kübrâ'nın kaleme almış olduğu, Âdâbü's-sûfiyye¹⁹ gibi önemli eseri tasavvufun esaslarını, sûfilere adabını konu alan eseridir. Böylelikle tasavvuf daha çok kesime hitap eder hale gelmiştir.²⁰

Tasavvuf esaslarını düzenleyenlerden bir diğer önemli mutasavvıf, Sa'dî-i Şîrâzî'nin de hocası olan Şihâbüddîn Sühreverdi'dir.²¹

Mutasavvıflardan bazıları, tasavvufu bu dönemde felsefî bir hale getirirler. Özellikle İbnü'l-arabî (ö.638/1240)'nin kaleme almış olduğu Fusûsü'l-hikem ve el-fütûhâtü'l-mekkiyye eserleri tasavvufa felsefî bir anlam kazandırmıştır. Burada da artık tasavvuf edebî bir hal almış, halden kâle geçmiş ve eserler şiirsel bir ifadeyle kaleme alınmıştır.²² Tasavvuf hâl ilmi olmasının yanı sıra bu dönemde, eserlerden öğrenilen bir ilim dalına dönüşmüştür. Konevî'nin (ö.673/1274) yazmış olduğu el-Fükûk, Fahreddîn-i Irâkî'nin (ö. 688/1289) kaleme aldığı Lema'ât gibi eserler tasavvufu birçok kavramla tanımlayan önemli eserlerdir.²³

Bu dönemde ehl-i sünnet, tasavvufun yanında birçok şîî fırkada tasavvuf abası altında faaliyetlerini sürdürürler. Bu duruma en dikkat çekici örnek olarak Hasan Sabbâh'ın İhvân-ı Safâ adı altında kurmuş olduğu bâtinî örgüt gösterilebilir.²⁴

¹⁸ Zebîhullâh-i Safa, *İran Edebiyatı Tarihi*, çev. Hasan Almaz (Ankara: Nüşa Yayınları, 2002), 2/46.

¹⁹ Hamid Algar, "Necmeddin-i Kübrâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İst: TDV Yayınları, 2006), 32/500.

²⁰ Safa, *İran Edebiyatı Tarihi*, 2/46.

²¹ Sa'dî-yi Şîrazî, *Sa'dî-yi Şîrazî Divanı*, 13.

²² Safa, *İran Edebiyatı Tarihi*, 2/47.

²³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 135.

²⁴ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 134.

Sa'dî-i Şîrâzî, Suhreverdi'nin yetiştirdiği dönemin önemli sûfî şairleri arasında yerini alır.²⁵

XIII. yüzyılda İran'a gerçekleşen Moğol ve tatar istilaları ilmin ve bilimin merkezi olan bu bölgeyi harap hale getirmişti. Harap olmayan yerlerde de insanlar yoksulluktan ve açlıktan perişan hale gelmiş, İran beldelerinin büyük bir kısmı yok olmuştu. Bu durumdan korunmak için İran'ın içerisinde, Sind'de ve Anadolu'da sığınaklar oluşturulur. Bu sığınakların dışında kitapları, âlimleri muhafaza edecek başka bir yer yoktu. Muhafaza edenlerde Gurlu sultanları ile Fars ve Anadolu Selçuklu bünyesinde bulunan devletlerdi. XIII. Yüzyılda yer alan bu sığınaklara sığınan âlimler, arifler az sayıda da olsa, ilimden geri kalmamışlar ve burada da eğitimlerine, talebe yetiştirmeye devam etmişlerdi.²⁶

Özellikle Selçukluların Fars Atabeg'i olan Salgurlular'ın hükümdarı olan Ebû Bekir b. Sa'd'ın sergilemiş olduğu barışçıl politika sayesinde Moğol zulmünden kaçan pek çok insan, arif, âlim, edebî şahsiyetler Şîraz'a sığınmış ve Atabeg Ebû Bekir tarafından muhafaza edilirler, İnsanların bu bölgeye akın etmesiyle birlikte kültür, imar ve edebî açıdan pek çok gelişmeler yaşanır. Şîraz'da bu dönemde yetişenler arasında Sa'dî-i Şîrâzî'de yer almaktadır.²⁷

Sa'dî-i Şîrâzî Bostân isimli eserinde Atabeg Ebû Bekir'den övgüyle bahsetmiştir. Onun döneminde insanların huzurlu ve mutlu olduğunu dile getirmiş ve ona dualar etmiştir.²⁸

Bu dönemde İslam'ın gerilemesinin ve zayıf kalmasının en büyük nedeni: Bağdat'ın ve Abbâsi devletinin 656/1258 yılında Hulâgû Hân eliyle yıkılmasıydı. Halife el-Mu'tasım'ın öldürülmesiyle Abbâsi saltanatı sona erer. Halifenin katledilmesi ve Bağdat'ın düşüşü Ehl-i sünnete büyük bir hüznün çökmesine sebep olur. Birçok yazar, bu durumu yazmış oldukları eserlerinde dile getirir. Onlardan biri Sa'dî-i Şîrâzî'dir. Sa'dî-i Şîrâzî bu durumu oldukça büyütmüş, biri Farsça diğeri Arapça kaleme almış olduğu kasidelerinde bu durumun meydana getirmiş olduğu üzüntü ve etkisinden bahsetmiştir.²⁹

²⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 136.

²⁶ Zebihullâh-i Safâ, *İran Edebiyatına Genel Bir Bakış* (Ankara: Nüşa Yayınları, 2003), 41.

²⁷ Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, 140.

²⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 24.

²⁹ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/40.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

1.1.1. İsmi ve Lakabı

Asıl adı Ebû Muhammed Sa'dî Müşerrifuddîn (Şerefuddîn) Muslih b. Abdillâh b. Müşerrif Şîrâzî'dir.³⁰

Adı Muslih olan şeyhin herkes tarafından bilinen Sa'dî-i ismi şiirlerinde kullanmış olduğu mahlasıdır. Kaynaklarda bu lakabı Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî'ye olan yakınlığından dolayı aldığı kaydedilir.³¹

Devletşâh'a (ö.900/1495) göre Sa'dî-i Şîrâzî'nin Babası Atabeg'in yardımcılarındandır ve bu yüzden "Sa'dî" lakabını kullanmıştır.³² Bu isim şeyhin mahlası olmakla birlikte kaynaklarda bu isimle anılmış ve tanınır olmuştur.³³

Babasının adı Abdullah olan Sa'dî-i'nin kendi ismi de Muslih'tir. Aslında bu isimde ona atalarından kalmıştır; çünkü o devirlerin örf ve âdetine göre insanlar çocuklarına büyüklerinin isimlerini verirlerdi. Sa'dî de ismini anne tarafından dedesi olan Muslih'ten almıştır; yani Sa'dî-i'ye dedesinin ismi verilmiştir.³⁴

1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

Sa'dî-i Şîrâzî'nin, doğum tarihi ile ilgili pek çok farklı bilgi bulunmakla birlikte kesin bir tarih bilinmemektedir. Bunun nedeni olarak onun şöhretinin avamdan havasa

³⁰ Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/405.

³¹ Sa'dî-yi Şîrazî, *Sa'dî-yi Şîrazî Divanı*, 12.

³² Devletşâh Semerkandî, *Devletşâh Tezkiresi*, çev. Necati Lugal (İst: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977), 2/257.

³³ Sa'dî-yi Şîrazî, *Sa'dî-yi Şîrazî Divanı*, 12.

³⁴ Sa'dî-yi Şîrazî, *Sa'dî-yi Şîrazî Divanı*, 12.

herkesin diline düşmüş olması gösterilir.³⁵ Eserlerinde kendisinin bahsetmiş olduğu hikayelere dayanarak doğum tarihinin (h. 606/1209) olduğu ele alınmıştır.³⁶

Bir diğeri Gülistân'da bahsetmiş olduğu hocası Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ile alakalı hikayedir. Meşhur Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin torunu olan bu zattan yola çıkılarak doğum tarihinin (h.610-615/1213-1218) olduğu söylenmiştir.³⁷ Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi bu tarihler sadece tahminden ibarettir. Sa'dî-i Şîrâzî'nin doğumu ile ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Sa'dî-i Şîrâzî, Şîraz'lı olduğunu Gülistân adlı eserinde şu şekilde dile getirir. Sultan Muhammed Hârizmşah (ö. 629/1231), Sa'dî-i Şîrâzî'yi Hıtaş sultanına barış amacıyla elçi olarak vazifelendirir. Şîrâzî, Kaşgar'da bulunduğu sırada elinde "nahv" kitabı okuyan bir çocuk görür. Çocuğın, "*Zeyd, Amr'ı dövdi*" beytini okuduğunu işitir. Sa'dî'de çocuğa lâtife ile "*Harezm ile Hıtaş sultanları barıştılar. Zeyd ile Amr ise hala kavgadalar*" diyerek karşılık verir. Çocuk onun bu sözlerine gülümser ve onun nereli olduğunu sorar. Sa'dî-i Şîrâzî'de çocuğa Şîraz'lı olduğunu söyler.³⁸

Sa'dî, Şîraz'da doğmuş ve çocukluk yıllarını da Şîraz'da geçirmiştir. Şîraz'da doğduğunu Gülistân adlı eserinde bu şekilde dile getirmiş, bir beytinde de her kıymetin bir madenden çıktığını, şekerin Mısır'dan Sa'dî'nin Şîraz'dan çıktığını ifade etmiştir.³⁹

1.1.3. Ailesi ve Babası ile Olan Hatıraları

Sa'dî-i Şîrâzî, ailesi din bilginlerinden olan Şîraz'da bir hânede doğmuştur. Çocukluk yıllarını babasının eğitimi altında geçiren Sa'dî-i Şîrâzî onun terbiye ve öğütlerinden istifade etmiştir.⁴⁰

Sa'dî-i Şîrâzî eserlerinde babasıyla olan hatıralarına, öğüt ve nasihatlerine yer verir. Bostân adlı eserinde çok küçükken babasının kendisine aldığı hediyelerden bahseder. Bunlar: Altın yüzük, defter ve yazı tahtasıdır. Babasının kendisine almış olduğu altın yüzüğe bir talip çıkmış ve kendisinden hurma karşılığında bu altın yüzüğü almış, babası da oğlunun ufak olması sebebiyle çocukların bazı şeyleri birbirinden

³⁵ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/117.

³⁶ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/117.

³⁷ Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", 35/405.

³⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 340.

³⁹ Semerkandî, *Devletşah Tezkiresi*, 2/262-263.

⁴⁰ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/117.

ayırt edecek çağda olmadıklarından bahsetmiş ve bunu, insanın yaşı geçmesine rağmen ömrün değerini bilmediğine değinmiştir.⁴¹

Buradan da anlaşılacağı üzere babası Sa'dî-i Şîrâzî'nin eğitimine önem verdiğini anlıyoruz. Babasının kendisine almış olduğu defter ve yazı tahtası gibi araçlardan, ilim öğrenmesi için onu teşvik ettiğini anlamaktayız.

Çocukluğunda bir bayram günü babasıyla sokağa çıkan Sa'dî-i o sırada oyuna dalmış ve babasını kaybetmiştir. İki gözü yaşlı bir şekilde feryat figân ederken babası çıkıp gelip kulağını tutmuş *“Elimi bırakmaman hususunda kaç kez uyardım seni”*⁴² demiştir.

Gülistân adlı eserinde Sa'dî-i Şîrâzî gece vakti elinde Kur'an-ı Kerim varken o sırada uyuyan ev halkına bakar ve babasına keşke ev halkının da gafletten uyanıp geceyi en azından iki rekât namazla geçirmeleri gerektiğinden bahseder. Babası da onu *“İnsanları çekiştirmendense keşke sende uyusaydın”*⁴³ diyerek onu gıybet etmemesi hususunda uarmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere çocukluk dönemi babasının terbiyesi altında geçmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî, Bostân adlı eserinde çocukken babasını küçük yaşta kaybettiğini şu şekilde dile getirmiştir. *“Yetim çocukların halini bilirim; çünkü bende küçük yaşta babamı kaybettim”*⁴⁴

Babası son nefesini verirken Sa'dî-i Şîrâzî'ye şehvetten sakınması gerektiği hususunda öğütte bulunmuştur;⁴⁵ çünkü şehvet gençliğin en büyük tehlikelerinden biridir.

Küçük yaşta babasız kalan Sa'dî-i Şîrâzî'nin terbiyesiyle annesi ilgilenmiş,⁴⁶ eğitimini anne tarafından akrabası olan Mesud b. Muslih'in himayesi altında öğrenimini devam ettirmiştir.⁴⁷

Sa'dî-i Şîrâzî, çocukluğunda iyi yetiştiğini ve yetkin hocalardan ders aldığını hatta dayak bile yediğini Bostân adlı eserinde dile getirir.⁴⁸

---

⁴¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 203.

⁴² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 206.

⁴³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 274.

⁴⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 74.

⁴⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 381.

⁴⁶ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/117.

⁴⁷ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, 12.

Küçük yaşta yetim kalması nedeniyle babası ile olan hatıraları sınırlıdır. Babası, Sa'dî-i Şîrâzî'yi ilim öğrenmesi için teşvik etmiş ve ona çocukluğunda defter ve yazı tahtası almıştır. Babası oğlunun terbiyesiyle yakından ilgilenmiş, iyi bir şekilde yetişmesi için çaba sarfetmiş, Zühd esasının temellerini babasının yanında atmış ve onu özlemle yâd etmiştir.

1.1.4. Çocukluk Dönemini Geçirdiği Çevre

Sa'dî-i Şîrâzî'nin ailesi dindar olduğu gibi yetiştiği çevresi de dindardır. Çocukluğunda sağını solunu ayıramazken oruç tutmaya heves ettiğini mahallenin dindarlarından birisi de ona abdestin nasıl alınacağını öğretmiş ve sonra da “*Bu mahallede bu konuları benden daha iyi bilen yoktur, mahallenin eski hocası bile bunadı*”⁴⁹ demiştir. Bu durum üzerine mahallenin eski hocası adamın bu sözüne kızıp “*Oruçluken misvak kullanmak doğru değil der; ama gıybet ederek kardeşinin ölü etini yer,*”⁵⁰ karşılığını verir. Buradan da anlaşılacağı üzere daha çocukluk dönemlerinde ibadete çok meraklıdır. Bu durumu Gülistân kitabında şu şekilde dile getirir.

“*Çocukluğumda ibadete etmeye çok istekliydim. Geceleri kalkar takva derecesine ulaşmak isterdim.*”⁵¹

Takvâ, Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine uyup yasaklarından titizlikle kaçınmaktır.⁵² Takva derecesi Allah'a duyulan derin saygının bir göstergesidir. Kur'an'da takvânın derecesi şu şekilde beyan edilmiştir: “*Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.*”⁵³ İlk zâhid ve sûfiler takvaya çok önem vermişlerdir; çünkü sağlıklı dinî bilgilere, keşf ve keramete ulaşmanın takvâyı esas alan dinî yaşamla gerçekleşeceği kanaatindedirler.⁵⁴ Sa'dî-i Şîrâzî'nin de takva derecesine ulaşmak istemesi Allah'a duyduğu derin saygı ile yakından ilgilidir. Geceleri kalkıp takvâ derecesine ulaşmak istemesi buna kanıt olarak gösterilebilir.

---

⁴⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 174.

⁴⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 167.

⁵⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 167.

⁵¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 274.

⁵² Süleyman Uludağ, “Takvâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/484.

⁵³ el-Hucurât 49/13

⁵⁴ Uludağ, “Takvâ”, 39/485.

1.1.5. İlim Tahsili ve Hocaları

Sa'dî-i Şîrâzî, Şîrâz'da savaşlardan kaynaklanan karmaşalardan ötürü şehri terk edip⁵⁵ Bağdat'a h. 620/1223 senesinde gitti ve Sa'dî-i Şîrâzî'nin buradan sonra uzun sürecek olan yolculukları başladı. Bu yolculuklarının sebepleri arasında eğitimini tamamlamak istemesi gösterilebilir. Bağdat'ta dönemin en önemli ilim merkezlerinden biri olan Nizamiye Medresesi'nde eğitimine devam etti.⁵⁶

O dönemde Nizamiye Medreseleri İslam dünyasında ilmin ve bilimin merkeziydi. Burada öğrenim gören Sa'dî-i Şîrâzî, medresede o dönemin en ünlü hocalarından ders almıştır. Ders aldığı hocalardan biri Bağdat vaizi olan aynı zamanda medresede de hocalık yapan meşhur İbnü'l-Cevzî'nin torunu olan Cemâleddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman Cevzî'dir (ö. 656/1258). Cemâleddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman Cevzî, Sa'dî-i Şîrâzî'nin düşünce dünyasını derinden etkilemiş ve Sa'dî-i yazmış olduğu şiirlerine etki eden şer'i ilimleri ondan almıştır.⁵⁷ Sa'dî-i Şîrâzî de hocasından terbiye eden anlamına gelen mürebbi ve şeyh diye bahsetmiştir. Sa'dî-i'nin Cemâleddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman Cevzî'den şeyh ve mürebbi diye bahsetmesinin amacı, kendisini tasavvufi açıdan değil de dini ilimlerde eğitim veren kimse anlamında kullanmıştır.⁵⁸

Sa'dî-i Şîrâzî'yi tasavvufi açıdan terbiye eden esas isim⁵⁹ Sühreverdiyye tarikatının kurucusu olan ve "Avârifü'l-ma'ârif" isimli eserin müellifi olan Şihâbüddîn Sühreverdi'dir (ö.632/1234).⁶⁰

Sa'dî-i Şîrâzî, Bostân eserinde "Bilgin Şeyh" diye bahsettiği Şihâbüddîn Sühreverdi'nin bir deniz yolculuğu sırasında kendisine; "*Şer düşünen topluluğun içinde bulunma ve bencil olma.*"⁶¹ diyerek nasihat ettiğini aktarır.

Sa'dî-i Şîrâzî Nizamiye Medrese'sinde İmam Gazzâlî'nin eseri "İhyâü Ulûmi'd-dîn"i ders kitabı olarak okumuştur.⁶² Bu sebepten ötürü kaleme almış olduğu eserlerinde Gazzâlî'nin de etkisi görülmektedir.

⁵⁵ Avcioğlu, *Sa'dî-yi Şîrâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri*, 22.

⁵⁶ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, 13.

⁵⁷ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, 13.

⁵⁸ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/117.

⁵⁹ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, 13.

⁶⁰ H. Kâmil Yılmaz, "Sühreverdi, Şehâbeddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/40-41.

⁶¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 78.

⁶² Avcioğlu, *Sa'dî-yi Şîrâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri*, 24.

Sa'dî-i Şîrâzî, eserlerinde kullanmış olduğu hikâye anlatma yönteminin de hemşehrisi ve çağdaşı olan Ferîdüddin Attâr'dan (ö.618/1221) etkilenmiş olduğu söylenebilir.⁶³

Bunlara ek olarak eğitim ve terbiye için birkaç kişiyle yetinmemiş gerek intisâb ederek, gerekse pîrlerin sohbetlerinden istifâde etme yoluyla birçok kişiden yararlanmış ve bu şekilde onların da görüşlerini kabul etmiştir.⁶⁴

1.1.6. Yolculukları

Kendi ifadesine göre herkesten bir şey almış ve ma'nâ âleminin ötesine gitmiştir. Her tarladan bir başak almış, her yerde bir fayda bulmuştur. H. 620/1223'te başlayan yolculuğu 34 yıl sürmüş, H. 655/1257 yılında doğduğu topraklara yani Şîraz'a dönmesiyle son bulmuştur.⁶⁵ Şîraz'a dönmüş olduğu bu tarihte hükümdar Salgurlu Atabegi Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî'dir.⁶⁶

Bağdat'taki eğitim sürecini tamamlayan Sa'dî-i Şîrâzî, burada almış olduğu eğitim belki kendisini tatmin etmemiş⁶⁷ olsa gerek ki, uzun bir süre devam edecek olan yolculuklarına başlamıştır. Bu yolculukları sırasında İslâm coğrafyasında çeşitli şehirlere seyahat etmiştir. Seyahat ettiği yerler arasında Lübnan, Basra, Halep, Kûfe, San'a, Rum, Hicaz ve Şam vardır.⁶⁸

Şîraz'a döndüğü sırada H. 655/1257 yılında bitirmiş olduğu Bostân isimli eserini, Atabeg Ebû Bekir b. Sa'd'a sunmuştur.⁶⁹ Eserde Atabeg'den övgüyle bahsetmiş, ama övgüyle bahsetmesinin sebebi Salgurlu sarayında yaşadığından, ona yaranmak için değildir. Kendisi de karakter olarak böyle bir durumdan uzak olduğunu ifade etmiştir. Atabeg'den övgüyle bahsetmesinin sebebi adaletli olduğu içindir.⁷⁰

⁶³ Gencay Zavotçu, "Sa'dî, Düşüncesi ve Etkileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 16/40 (01 Mart 2010), 49.

⁶⁴ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/118.

⁶⁵ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/118.

⁶⁶ Merçil, "Salgurlular", 36/30.

⁶⁷ Sa'dî-yi Şîrazî, *Sa'dî-yi Şîrazî Divanı*, 14.

⁶⁸ Sa'dî-yi Şîrazî, *Sa'dî-yi Şîrazî Divanı*, 14; Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/118.

⁶⁹ Adnan Karaismailoğlu, "Bostân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/307.

⁷⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 23.

Sa'dî-i Şîrâzî, bu dönemde Şîraz'da hayatını zikir, insanlara vaaz ve irşâd ederek geçirir.⁷¹

H.622/1264 yılına gelindiğinde merkezi otoritenin zayıflaması, ülkede baş gösteren siyasi çalkantılar ve Moğolların Şîrâz'ı işgal etmesiyle⁷² birlikte Sa'dî-i, Şîrâz'dan tekrar ayrılmış ve bir kez daha yolculuğa çıkarak buradan hac yapmak sebebiyle Mekke'ye yönelmiştir.

Abdurrahman Câmî'ye göre Sa'dî defalarca hac yapmış, birçok şeyhin sohbetine katılmıştır. Hızır^(a.s.) ile görüşmüş, onun faziletinden feyz almıştır. Şam ve Kudüs'te uzun süre insanlara su dağıtmıştır.⁷³

Devletşâh'a göre Sa'dî-i Şîrâzî, on dört kez hac yapmıştır. Abdülkâdir-i Geylânî'ye mürid olduğunu ve onun nezaretinde de hac yaptığını ifade etmiştir;⁷⁴ fakat Sa'dî-i Şîrâzî'nin Abdülkâdir-i Geylânî'ye mürid olmasının açık bir yanlışı olduğu söylenilir.⁷⁵

1.1.7. İlhanlı Devleti Hükümdarı Abaka Han ile Görüşmesi

Sa'dî-i Şîrâzî Mekke'den dönüşte Tebriz'e uğrar. Burada dönemin tarihçilerinden olan ve İlhanlı devlet adamı Atâ Melik Cüveynî (ö.681/1283) ve kardeşi İlhanlı devlet adamı Şemseddin Cüveynî'yle (ö.683/1284) görüşür.⁷⁶ Aynı zamanda burada İlhanlı hükümdarı Abaka Han (ö.680/1282) ile sohbet etmiştir.⁷⁷ Abaka Han babası Hülâgû Han'ın ölümünden sonra İlhanlı Devleti'nin başına M. 1265 yılında geçmiş, Bizans İmparatorunun kızı ile evlenmiş ve devletin başkentini Meraga'dan Tebriz'e taşımıştır.⁷⁸ Bu olaydan "Hükümdarlara Öğütler" eserinde şöyle bahsedilir:

Cüveynî kardeşleri ziyarete giden Sa'dî-i Şîrâzî, onların at üzerinde hükümdarla gittiklerini görür. Şeyhi fark eden Cüveynî kardeşler mutlu bir şekilde hemen atlarından atlayıp şeyhin yanına varıp elini öpmek isterler. Abaka Han onların

⁷¹ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/118.

⁷² Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, 106.

⁷³ Abdurrahman-ı Câmî, *Evlîyâ Menkıbeleri: Nefahâtü'l-Üns*, ed. Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, çev. Lâmiî Çelebi (İstanbul: Marifet Yayınları, 2008), 816.

⁷⁴ Semerkandî, *Devletşah Tezkiresi*, 2/257.

⁷⁵ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/118.

⁷⁶ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/118.

⁷⁷ Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", 35/406.

⁷⁸ Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi* (Cağaloğlu, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017), 226-227.

birine bu şekilde saygı göstermesine şaşırmıştır. Geri döndüklerinde bu şekilde bir saygı gösterdikleri kişinin kim olduğunu suâl etmiş, onlarda hükümdara şeyhimiz ve babamız diye bahsetmişlerdir. Bunun üzerine hükümdar huzuruna getirilmesini istemiştir. Hükümdarın huzuruna gitmek istemeyen Sa'dî-i, Cüveynî kardeşleri kıramamış ve hükümdarın huzuruna varmıştır. Sa'dî-i Şîrâzî Abaka Han'dan hürmet görmüş ve ağırlanmıştır. Abaka Han da, Sa'dî-i'den kendisine nasihat etmesini istemiş, Sa'dî-i Şîrâzî'de Abaka Han'a nasihat ve öğütlerini içeren bir risale kaleme almıştır.⁷⁹

Tebriz'de yaşadığı bir başka hadise ise, Hümamüddin Tebrizî ile hamamda karşılaşmasıdır. Aralarında meydana gelen lâtife vâri sohbetten sonra Hoca Hümamüddin, bu kişinin Sa'dî-i Şîrâzî olduğunu anlamış ve evinde ağırlamıştır.⁸⁰

1.1.8. Sa'dî-i Şîrâzî ve Mevlânâ

Sa'dî-i Şîrâzî ile ilgili dikkat çeken bir husus onun bu uzun yolculukları sırasında aynı dönemde yaşamış olan ünlü sûfi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.672/1273) ile karşılaşmış olmasıdır. Ahmed Eflâkî'ye göre Şîraz'da yönetimde bulunan Şemseddin Hindî, Sa'dî-i Şîrâzî'ye bir mektup yazarak kendisi için bir şiir kaleme almasını ister. Bunun üzerine Sa'dî-i Şîrâzî kendisini çok etkileyen Mevlânâ'ya ait bir şiiri yazar:

“Her an sağdan soldan aşk sesi geliyor.

Biz göğe gidiyoruz, kim bu temaşaya katılmak istiyor?”⁸¹

Bu şiiri yazdıktan sonra mektubun sonuna böyle güzel bir şiirin bir daha söylenmeyeceğini ifade eder. Ardından bu güzel sözlerin sahibinin Anadolu'da bulunduğunu, ziyaret etmek istediğini söyler ve mektubu gönderir. Bu mektubu okuyan Şemseddîn Hindî gözyaşlarına hâkim olamaz ve meclis tertip edip bu şiiri okuyarak sema yapar. Sa'dî-i Şîrâzî'ye önemli hediyeler gönderir. Sa'dî-i'de Konya'ya gidip Mevlânâ'yı ziyaret eder.⁸²

⁷⁹ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Hükümdarlara Öğütler*, çev. Turgay Şafak (İstanbul: Büyüyen Ay, 2016), 99-100-101.

⁸⁰ Semerkandî, *Devletşah Tezkiresi*, 2/259.

⁸¹ Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 1/289.

⁸² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/288-289.

1.1.9. Evliliği

Gülistân isimli eserinde bu durumla ilgili kendisi şöyle bir bilgi verir.

Bir gün Sa'dî-i Şîrâzî Kudüs yolculuğu sırasında haclılara esir düşmüştür. Dostlarından biri onu tanıyıp haline üzülen on altın karşılığında satın almıştır. Esir hayatından kurtardığı Sa'dî-i yüz altın mehîr karşılığında kızıyla evlendirmiştir. Bu evlilik Sa'dî-i hiç memnun etmemiştir; çünkü eşi huysuz ve inatçı bir kadındır.⁸³

Çocuğu olup olmadığı ile ilgili de herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

1.1.10. Vefatı

Yaşamının son yıllarını, şu anda kabrinin bulunduğu Şîrâz'daki hankâhında ibadetle geçirmiştir. Ölüm tarihi ile ilgili farklı bilgiler olsa da son bilgilere göre 27 Zilhicce 691/9 Aralık 1292 de vefat etmiştir.⁸⁴

Devletşâh'a göre Sa'dî-i Şîrâzî, yüz iki yıl ömür sürmüştür.⁸⁵

Hocaları İbn Cevzi ve Sühreverdî gibi Allah'ın ve Hz. Peygamberin(s.a.v.) yolunu tutmuş ve insanlara bu yolu tavsiye etmiştir. Dinde asla aşırıya kaçmamış, her zaman için orta yolu tutmuştur. Tasavvuf konusunda da aşırıya gitmekten kaçınmıştır. Tasavvuftaki gayesini ahlaki anlayış ile sınırlandırması, onun bu şekilde geçmişten günümüze, doğudan batıya kadar her insanın ilgisini çekmesine sebep olmuştur.⁸⁶

1.1.11. Eserleri

Sa'dî-i Şîrâzî'nin ünü vefatından sonra anlaşılmıştır. Fars dilinin en büyük şairlerinden biridir. Onu bu denli büyük yapan şüphesiz ki, eserlerinde değinmiş olduğu özgün metodudur. Vefatından sonra ünü bütün coğrafyalara ulaşmıştır. Eserlerini aşk ve sevgi tohumlarıyla harmanlaması insanların kalplerine girmesine sebep olmuştur.⁸⁷

---

⁸³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 288.

⁸⁴ Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", 35/406.

⁸⁵ Semerkandî, *Devletşah Tezkiresi*, 2/257.

⁸⁶ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, 18-19.

⁸⁷ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, 28.

Sa'dî-i Şîrâzî'nin bu denli ünlenmesine sebep olan, eserlerinde kullanmış olduğu metotlarının özelliklerinden birkaçını şu şekilde zikredebiliriz:

- Eserlerinde son derece açık ve sade bir dil kullanması.
- Farklı coğrafyaları gezip, farklı insanlarla karşılaşmış olması.
- Bilge, nazik, mütevazı ve gönüllere dokunan bir üslupla eserlerini kaleme almış olması.
- Sözlerini hikmetli, hidayete erdirici ve bunları gerektiğinde hoş ve lâtif bir üslupla anlatması onun en büyük özelliklerinden olduğu söylenebilir.⁸⁸

Bu özelliklerinin yanı sıra eserleri genellikle aşk ve sevgi temalı, gösteriş, güç sahiplerine önem vermeyen, tasavvufî aşk ile beşerî aşk yan yana, bunun yanında tasavvuf ve hikmet ile iç içedir.⁸⁹

Sa'dî-i Şîrâzî'nin ilk kez kimin bir araya getirdiği bilinmeyen mensur ve manzum Külliyyât isminde eserleri bulunmaktadır. Bostân ve Gülistân'ın yanı sıra, diğer bazı eserlerini de kendisi bir araya getirmiştir. Külliyyât'ın bilinen mevcut düzenlenişi Ali b. Ahmed b. Ebû Bekir Bîsütûn tarafından H. 726-734/M. 1326-1333 tarihlerinde iki kez düzenlendiği bilinmektedir. Ali b. Ahmed'in ifadesine göre Külliyyât eseri daha önce bir başkası tarafından düzenlenmiş; fakat bunun kim olduğu bilinmemektedir.⁹⁰

Sa'dî-i'nin birçok eseri bulunmakla birlikte bunların içerisinde en meşhurları "Bostân" ve "Gülistân"dır.

1.1.11.1. Bostân

Eser Sa'dînâme olarak da geçer. Manzum olarak kaleme alınmış, yolculuklarının ardından memleketi Şîraz'a döndükten sonra bu eserini tamamlamıştır. Eserini bizzat kendisi 655/1257 yılında bitirdiğini ifade etmekte⁹¹ ve bu eserini Salgurlu Atabegi Ebû Bekir b. Sa'd'a ithaf etmiştir.⁹²

Sa'dî-i Şîrâzî, birçok coğrafya gezdiğini ve birçok insanla karşılaştığını anlatır; ama Şîrazlılar kadar temiz, cömert ve mütevazı insan topluluğu tanımadığını

⁸⁸ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/121.

⁸⁹ Sa'dî-yi Şîrazî, *Sa'dî-yi Şîrazî Divanı*, 33.

⁹⁰ Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", 35/406.

⁹¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 22.

⁹² Karaismailoğlu, "Bostân", 6/307.

söylemiştir. Seyahatlerinden doğduğu yer olan Şîraz'a dönerken eli boş dönmek istememiş ve bu eserini kaleme almaya başladığını ifade etmiştir. Bu yazacağı eseri binaya benzetmiştir; “*Ben öyle bir bina inşa edeceğim ki görenler gıptayla içeriye girsin ve orada şaşakalsın.*”⁹³ Eserini kaleme alma sebebini bu şekilde açıklamıştır.

Eser toplamda on bölümden oluşmaktadır. Adalet, iyilik, aşk ve muhabbet, alçakgönüllülük, rıza, kanaat, terbiye, şükür, tövbe, münâcât ve sonuç başlıklı bölümlerden oluşmaktadır.⁹⁴

Sa’dî-i Şîrâzî’nin bu eseri hikayelerden oluşmaktadır. Burada anlatmış olduğu hikayelerin bazılarına bizzat kendisinin şahit olduğu olaylardır. Bazıları ise karşılaşmış olduğu insanlardan işittiği olayları kendi bilgi birikimine göre harmanlayarak bunları sade ve son derece çekici bir üslupla zenginleştirerek hikâyeleştirmiştir. Bu hikayelerinin bazı yerlerinde tarihteki kişilerden de bahsetmiştir. Kitabında hükümdarların, idarecilerin, yöneticilerin adaletli olmaları gerektiğinden bahsetmiştir. İdareci ile halkın arasındaki ilişkileri, insanların cömertlik, iyilik sahibi olmaları gerektiğini aktarmıştır. Ayrıca ahlak, aşk, sevgi ve muhabbet vb. konuları nasihat ve öğüt verici bir tarzda işlemiştir. Hikayelerinin sonunu ders ve ibret vererek tamamlamıştır. Sa’dî-i Şîrâzî bu eserinde kafasında hayal ettiği dünyanın ve insanların nasıl olması gerektiğinden bahsetmiştir. O yolun pusulasını da bu eserinde insanlara sunmuştur.⁹⁵

1.1.11.1.a. Bostân’ın Türkçe Şerhleri

Bostân, Mehmed Çelebi, Şem’i Şem’ullah (ö. 1591),⁹⁶ Sûdî Bosnavî (ö. 1596)⁹⁷, Sürûrî Mustafa Efendi Muslihuddin, Havâyî (ö. 1561),⁹⁸ Mustafa Çelebi Türkçe’ye şerh etmişlerdir.⁹⁹

⁹³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 20.

⁹⁴ Sa’dî-yi Şîrazî, *Sa’dî-yi Şîrazî Divanı*, 28.

⁹⁵ Sa’dî-yi Şîrazî, *Sa’dî-yi Şîrazî Divanı*, 28-29; Soner İşimtekin. "Sa’dî Şîrâzî'nin Bostan ve Gülîstan Eserlerinde Güçsüz Bireyin Gözetilmesi", II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi, ed. Deniz Abik (Ankara: Akademisyen kitabevi, 2018) 279.

⁹⁶ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 2/394.

⁹⁷ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 1/432.

⁹⁸ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1972, 2/347.

⁹⁹ Karaismailoğlu, “Bostân”, 6/307.

Eser ilk kez Hoca Mes'ud b. Ahmed tarafından manzum tarzda 1354 yılında Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Günümüzde birçok isim tarafından Türkçe'ye çevrilenlerden bazıları şunlardır.

Kilisli Rıfat Bilge tarafından 1942 yılında ilk kez tamamıyla günümüz Türkçe'sine çevrilmiştir.¹⁰⁰ Yâkup Kenan Necefzâde tarafından 1965 yılında,¹⁰¹ Hikmet İlaydın,¹⁰² Naci Tokmak tarafından 2011 yılında Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹⁰³

Bostân, Forbes Falconer tarafından 1839 yılında İngilizce'ye, Wassehrd tarafından 1852 yılında Almanca'ya, Meynard tarafından 1880 yılında Fransızca'ya, Chaykin tarafından 1935 yılında Rusça gibi farklı batı dillerine tercüme edilmiştir.¹⁰⁴

1.1.11.2. Gülistân

Sa'dî, bu eserini 656/1258 yılında Salgurlu Atabegi Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî adına, mensur olarak kaleme almıştır.¹⁰⁵ Eserin giriş kısmında na't ve münâcât, kitabın yazılış sebebini belirttikten sonra; "Sultanlar", "Dervişlerin Ahlakı", "Kanaatin Faydaları", "Susmanın Faziletleri", "Aşk ve Gençlik", "Yaşlılık ve Düşkünlük", "Terbiyenin Faydaları", "Sohbet Âdâbı" konularını işleyen toplamda sekiz başlıktan oluşur.¹⁰⁶

Eserin yazılışından uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen etkisi günümüzde hâlen devam etmektedir. Kendi türü içerisinde sanat değeri bakımından taklidi mümkün olmayan bir eserdir.¹⁰⁷

Eserin yazılış sebebi şu şekildedir:

Sa'dî-i Şîrâzî bir gün geçen günlerini, boşa harcadığı zamanlarını düşünerek hayıflanır ve bir köşeye çekilip kimseyle görüşmeyi istemez. Bunun üzerine bir dostu

¹⁰⁰ Ömer Faruk Akün, "Kilisli Rıfat Bilge", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay, 2002), 26/22.

¹⁰¹ Şeyh Sadi Şirazi, *Bostan-Gülistan Altın Küpeler Zemaşşeri*, çev. Yâkup kenan Necefzâde - Rahmi Serin (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2016), 190-400.

¹⁰² Şeyh Sadi Şirazi, *Bostan*, çev. Hikmet İlaydın (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1988), 205.

¹⁰³ Sadi-i Şirazi, *Bûstan*, çev. A. Naci Tokmak (İstanbul: Şule Yayınları, 2015), 17-22.

¹⁰⁴ Karaismailoğlu, "Bostân", 6/308.

¹⁰⁵ Tahsin Yazıcı, "Gülistân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/240.

¹⁰⁶ Yazıcı, "Gülistân", 14/240.

¹⁰⁷ Sa'dî-yi Şirazi, *Sa'dî-yi Şirazi Divanı*, 29.

yanına gelir. Sa'dî-i Şîrâzî dostunu kıramaz. Şehrin dışına doğru yürürler ve geceyi bahçeli bir mekânda geçirirler. Sabah dostunun elinde çiçekler, güller görür. Bunun üzerine Sa'dî; “Gülün ömrü az olur. Çok geçmez bu Gülistân bozulur. Geçici şeylere aldanma. Sonra elinde ne gül ne Gülistân kalır;”¹⁰⁸ der ve bu eseri yazmaya karar verir.

Sa'dî-i Şîrâzî bu eserinde insanı dünyasındaki iyilik ve kötülük gibi bütün zıtlıklarıyla betimlemiş, bu dünyada iyilik ve kötülüklerin, güzellik ve çirkinliklerin bir arada olduğunu ifade etmiştir. Bütün bu zıtlıklar dünyaya aittir ve kendisi ona hiçbir şey katmamıştır. Dünya ve içindekileri oldukları gibi anlatmıştır. Bu dünya yaşadığı çağların, zühd ve tasavvuf çağının dünyasıdır. Eserinde bu yüzden zıtlıklardan fazlaca bahsetmiştir. Mesela gecesini gündüzünü şarap içerek ve eğlenerek geçiren hükümdarlarla, o sarayların dibinde aç ve muhtaç bir şekilde gecelerini geçiren yoksullar iç içedir. Halkı yağmalayan vezirler olduğu gibi, bir garibanı bağışlayarak kendi canını teslim etmeye hazır vezirlerde bulunmaktadır. Bu eserde zenginlik içerisinde yüzenler olduğu gibi, mağarada inzivaya çekilmiş, kendini dünya ve dünyalığa kapatmış dervişlerde bulunmaktadır.¹⁰⁹

1.1.11.2.a. Gülistân'ın Türkçe Şerhleri

Gülistân, Seyf-i Sarâyî tarafından 1391 yılında ilk kez Kıpçak Türkçe'sine, İsbîcâbî tarafından 1397 yılında Çağatay Türkçe'sine tercüme edilmiştir.¹¹⁰

Osmanlı'da Manyasoğlu Mahmud tarafından 1430 yılında ilk kez Türkçe'ye çevrilmiştir.¹¹¹

Hasan Rızâî Efendi (ö. 1669),¹¹² Şahidî İbrahim Dede,¹¹³ Aysî Mehmed Efendi,¹¹⁴ Hüseyin Kefevî (ö. 1601),¹¹⁵ Aysî Muhammed Efendi (ö. 1650),¹¹⁶ Sûdî

¹⁰⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 226-227-228-229.

¹⁰⁹ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, 29-30.

¹¹⁰ Yazıcı, “Gülistân”, 14/240.

¹¹¹ Mustafa Özkan, “Manyaslı Mahmud'un Manzum Gülistan Tercümesi Ve Yeni Bir Nüshası”, *Journal of Turkish Studies* 9/Volume 9 Issue 9 (2014), 3.

¹¹² Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1972, 1/109.

¹¹³ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1972, 1/203.

¹¹⁴ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1972, 1/259.

¹¹⁵ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1972, 1/324.

¹¹⁶ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1972, 1/366.

Bosnavî (ö. 1596),¹¹⁷ Hevaî Mustafa Efendi (ö. 1608),¹¹⁸ Gülistân'ı Türkçe'ye şerh etmişlerdir.

Günümüz Türkçe'sine Kilisli Rıfat Bilge (ö. 1953) tarafından 1941 yılında,¹¹⁹ İbrahim Hakkı Eroğlu (ö. 1955) tarafından 1944 yılında,¹²⁰ Yâkup Kenan Necefzâde tarafından 1965 yılında¹²¹ Hikmet İlaydın (ö. 1991) tarafından 1946, 1974 yıllarında tercüme edilmiştir.¹²²

Çalışmış olduğumuz bu tezimiz, Osman Koca tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir ve istifade ettiğimiz eser budur.¹²³

Seyyid Alizâde Yakub Efendi (ö. 1524) tarafından Arapça'ya şerh edilmiştir.¹²⁴

Gülistân, Vincentus tarafından 1873 yılında İtalyanca'ya, Stephan Sullivan tarafından 1774 yılında İngilizce'ye, Rahip Gaudin tarafından 1789 yılında Fransızca'ya, J. G. Schummel tarafından 1775 yılında Almanca'ya, Gentius tarafından Latince gibi farklı batı dillerine tercüme edilmiştir.¹²⁵

1.1.11.3. Arapça Kasideler

700 beyitten oluşan övgü ve öğüt konularını ihtiva etmektedir. Bir kasidede Abbâsi halifesi Mu'tasım Billâh'a mersiye olarak yazılmıştır.¹²⁶

1.1.11.4. Farsça Kasideler

Sultan, vezir ve büyük şahsiyetler için yazılmış, tevhid, nasihat, medih, gibi konuları ihtiva eden şiirlerden oluşmaktadır.¹²⁷

¹¹⁷ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1972, 1/432.

¹¹⁸ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1972, 2/140.

¹¹⁹ Akün, "Kilisli Rıfat Bilge", 26/22.

¹²⁰ Merve Güven - Reyhan Keleş, "Eğitimci ve Şair Kimliğiyle İbrahim Hakkı Eroğlu", *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık 2022), 1329.

¹²¹ Şeyh Sadi Şirazi, *Bostan-Gülistan Altın Küpeler Zemahşerî*.

¹²² Yazıcı, "Gülistân", 14/240-241.

¹²³ Şirâzî, *Bostan ve Gülistan*, 7.

¹²⁴ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1972, 1/464.

¹²⁵ Yazıcı, "Gülistân", 14/241.

¹²⁶ Çiçekler, "Sa'dî-i Şirâzî", 35/406; Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/120; Sa'dî-yi Şirâzî, *Sa'dî-yi Şirâzî Divanı*, 30.

¹²⁷ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/120; Sa'dî-yi Şirâzî, *Sa'dî-yi Şirâzî Divanı*, 30.

1.1.11.5. Mersiyeler

Dönemin devlet adamları ve bazı şahsiyetleri için yazılmış mersiyelerden oluşmaktadır. Salgurlu Atabegi Ebû Bekir b. Sa'd, el-Mu'tasım Billâh, Atabeg Sa'd b. Ebû Bekir, Emir Fahrûddîn gibi dönemin önemli devlet adamları için kaleme alınmıştır.¹²⁸

1.1.11.6. Takrîr-î Dîbâce

Bu bölüm Külliyyât'ın eski baskılarında bulunmamaktadır; ama eserin 16. yüzyılda çoğaltılan yazma eserinde yer almaktadır.¹²⁹

1.1.11.7. Nasihatü'l Mülûk (Hükümdarlara Öğütler)

Hükümdarlara devlet idaresi ve siyasete dair nasihatlerini içermektedir. Toplamda 151 nasihatten oluşmaktadır. Sa'dî-i Şîrâzî, dostunun isteği üzere bu eseri kaleme almıştır.¹³⁰

1.1.11.8. Akıl ve Aşk Risâlesi

Sa'dî-i Şîrâzî'yle aynı dönemde yaşamış olan Sa'deddin Netanzî'nin 9 beyitten oluşan aşk ve akıl konularına dair, Sa'dî-i Şîrâzî'ye yönelttiği sualleri ihtiva eden ve Sa'dî-i'nin bu suallere dört sayfalık cevaplarını içeren risaledir.¹³¹

1.1.11.9. Enkiyânû Risâlesi

Enkiyânû'ya¹³² verilen nasihatlerden oluşmaktadır. Hükümdarların, idarecilerin bilmesi ve uyması gereken bazı hususlardan oluşmaktadır.¹³³

¹²⁸ Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/120; Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, 30.

¹²⁹ Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", 35/406.

¹³⁰ Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", 35/407; Şîrâzî, *Hükümdarlara Öğütler*, 12.

¹³¹ Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", 35/407; Şîrâzî, *Hükümdarlara Öğütler*, 14.

¹³² Enkiyânû, Moğol hükümdarı Abaka Han'ın emirlerinden biridir. Fars'ta yöneticilik yapmıştır. Bkz. Özkan Dayı, "Sa'dî-i Şîrâzî'nin Farsça Şiirlerinde Türk Ve Moğol Dönemi Devlet Adamları", *Atatürk Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 69 (30 Eylül 2020), 456.

¹³³ Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", 35/407.

1.1.11.10. Pencgâne Meclisi (Beş Meclis)

Beş ayrı yazıdan oluşan, adına “Beş Meclis” de denilen, ayet ve hadislerden oluşan vaaz konularını ihtiva etmektedir.¹³⁴

1.1.11.11. Risâle-i Selâse (Takrîrât-ı Selâse)

İçerisinde üç olayı barındıran risalelerden oluşmaktadır. Birincisinde olay üçüncü şahıs tarafından aktarılmaktadır. Şemseddin Sahibkırân’ın Sa’dî-i Şîrâzî’ye yönelttiği beş sualden oluşan risâledir. İkinci risale de yine birinci risalede olduğu gibi üçüncü şahıs tarafından aktarılmaktadır. Sa’dî-i Şîrâzî’nin İlhanlı hükümdarı Abaka Han ile olan karşılaşması anlatılır. Üçüncü olay da Sa’dî-i’nin kardeşi Tazikûy’un hurma satışı ile ilgilidir.¹³⁵

1.1.11.12. Sa’dî-yi Şîrazî Divanı

Sa’dî-yi Şîrazî Divanı, Bahauddîni-i Hurremşahî’nin, Külliyat-ı Sa’dî adıyla yayınladığı metni esas alınarak Nimet Yıldırım tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. İçeriğinde Sa’dî’ye ait gazellerin, terci-i bend, kıtalar ve rubailerden oluşan toplam 6.885 beyit bulunmaktadır.¹³⁶

1.1.11.13. Diğer Eserleri

- Mulemmeât ve Musellesât
- Terciât
- Tayyibât
- Bedâyi’
- Havâtım
- Gazeliyyât-ı Kadîm
- Sahibiyye
- Habisât
- 1. Rubâiyyât

¹³⁴ Çiçekler, “Sa’dî-i Şîrâzî”, 35/407; Şîrâzî, *Hükümdarlara Öğütler*, 13.

¹³⁵ Şîrâzî, *Hükümdarlara Öğütler*, 12-13.

¹³⁶ Sa’dî-yi Şîrazî, *Sa’dî-yi Şîrazî Divanı*, 9.

- Mufredât¹³⁷

---

¹³⁷ Çiçekler, “Sa’dî-i Şîrâzî”, 35/406; Sa’dî-yi Şîrâzî, *Sa’dî-yi Şîrâzî Divanı*, 30-31; Safa, *İran Edebiyatı Tarih*, 2/120.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SA'DÎ-İ ŞÎRÂZÎ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI

Her ilmin kendine has terimleri ve kavramları vardır. O ilmi öğrenmek ve paylaşmak adına bunları bilmek bir temeldir, icradır, önemlidir. Kavramlar, her ilim dalında olduğu gibi tasavvuf ilminde de tarihi seyir içinde var olmuştur.

Sa'dî-i Şîrâzî, eserlerinde hikmet ve ahlak içeren konuları tasavvufi manada hikayeleştirerek insanların bunlardan ders ve ibret almasını sağlamıştır. Biz de bu çalışmamız da Sa'dî-i Şîrâzî'nin eserlerinde değinmiş olduğu tasavvufi kavramları inceleyeceğiz.

2.1. Tevbe

Tevbe kelimesi sözlükte gûnahtan dönme, hata işlemekten vazgeçme, rücu etme gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁸ Tevbe, kulun, kalbinde gûnahta ısrarcı olma durumunu bırakıp, Allah'a yönelmesidir.¹³⁹

Tevbe-i nasûh, tevbeler tevbesi demektir. Kulun, iradesini kontrol altında tutarak, benzer bir şekilde işlediği günaha bir daha dönmemesine denir.¹⁴⁰

Tevbenin şerîattaki tanımı, dinin yasaklamış olduğu işlerden, methettiği eylemlere dönmektir. Tevbenin acele yapılmış olması gerekir. Tevbenin, gecikmeden hemen yapılması âlimlerin çoğunluğuna göre vâcibtir.

Tevbe üç anlama gelmektedir.

- Vicdan azabı
- İradeyi sağlam tutmak
- Yapılan kötü eylemleri telâfi etmeye çalışmak¹⁴¹

¹³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), 1/233.

¹³⁹ Seyyid Şerif el-Cürcânî, *et-Ta'rifat* (Beyrut-Lübnan: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1983), 70.

¹⁴⁰ el-Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 70.

¹⁴¹ el-Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 70.

Kulun, günahından en iyi bir şekilde dönmesidir. Özür dileme yöntemlerinin en etkilisidir. Özür dileme üç şekilde olur. Bunlar:

- Kişinin kendisinin yapmış olduğu eylemi itiraf etmesi
- Hangi amaçla yaptığını söylemesi
- Kişinin, kendisinin kötü bir iş yaptığını itiraf edip, ondan artık geri duracağını beyan etmesidir. En sonucusuna tevbe adı verilmiştir.¹⁴²

Tevbe ve müştakları Kur'an-ı Kerim'de toplamda seksen yedi yerde geçmektedir.¹⁴³

Kur'an'da, Allah'a verdikleri sözlerden cayanlar, günah işlemekte ısrar edenler, imandan sonra inkara saplananların tevbe ettiklerinde bağışlanacakları aksini yapanlarında sonsuza kadar cehennemde kalacakları Allah, melekler ve insanlar tarafından lanete uğrayacakları bildirilmektedir.¹⁴⁴ Bazı ayetlerde tevbe etmenin takva sahiplerinin ve müminlerin özelliklerinden olduğu bahsedilir. Böyle yapanlarında Cennete gireceklerini ebedi olarak orada kalacakları bildirilmektedir.¹⁴⁵ Yine aynı zamanda Hz. Nuh^(a.s.), Hz. Musa^(a.s.), Hz. İsmail^(a.s.) Hz. İbrahim'i^(a.s.), Hz. Âdem^(a.s.) gibi bazı peygamberlerin tevbelere bahsedilir.¹⁴⁶

Bir hadiste günahına tevbe edenlerin o günahı hiç işlememiş olmaları beyan edilmiştir.¹⁴⁷

Hadislerde tevbe eden kulların tevbesine Cenâb-ı Hakk'ın çok sevineceği zikredilmiştir.¹⁴⁸

Hak ehli âlimleri tevbe için pişmanlığı yeterli görmüştür. Buna ek olarak kulun içerisinde bulunmuş olduğu gafil durumunu bilmesidir. Bunları da Cenâb-ı Hakk'ın

¹⁴² Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân* (Dımaşk-Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyetü, 1991), 169.

¹⁴³ Mahmut Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati İlâvelerle Mu'cemü'l Müfehres* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 116.

¹⁴⁴ el-Bakara 2/159-162; Âl-i İmrân 3/86-89 Altuntaş - Paçacı, *Kur'an-ı Kerim Meâli*.

¹⁴⁵ et-Tevbe 9/111-112; Âl-i İmrân 3/134-136; et-Tahrîm 66/8.

¹⁴⁶ el-Bakara 2/128-129; el-Kasas 28/16; Hüd 11/47; el-A'râf 7/23.

¹⁴⁷ İbn Mâce, zühd 30; et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, 10/150.

¹⁴⁸ Buhârî, Daavât 4; Müslim, et-Tevbe 9/ 1-8; Müslim, Tevbe 7. Ayrıca bkz.Tirmizî, Kıyâmet 49, Daavât 99; İbni Mâce, Zühd 30

muvaffak etmesiyle başarır; çünkü kul kötü bir işten gerçekten vazgeçmek istediğinde Allah ona gerekli bütün zemini hazırlar.¹⁴⁹

Kuşeyrî, Tevbenin gerçekleşmesi için kulun kötü arkadaşları terk etmesi gerektiğini ve ümit ile korku arasında bulunması gerektiğini ifade eder; çünkü kötü arkadaş kişiyi günahtan vazgeçmemeye götürür. Ümit ile korku arasında bulunmakta kulun kalbi diri tutar, nefse uymasına engel olur.¹⁵⁰

Kuşeyrî, hocası Alî Dekkâk'tan (rah) Tevbenin kısımlarının şu şekilde olduğunu işitmiştir. Bunlar:

- Başlangıcı tevbe: Tevbe sahibi, ceza korkusu ile tevbe ettiğinde gerçekleşir.
- Ortası inâbe: İnâbe sahibi, sevap kazanma ümidiyle gerçekleşir.
- Sonu evbe: Evbe sahibi, Hakk'a olan aşk ile gerçekleşir.¹⁵¹

Hücvirî, tevbe sahiplerinin müminlerin makamını kapsadığını, bu da büyük günahlardan vazgeçmektir. İnâbe sahiplerinin velilerin makamını kapsadığını ve evbe sahiplerinin de peygamberler makamını kapsadığını açıklamıştır.¹⁵²

İmam Gazâlî, tevbenin üç durumdan meydana geldiğini söylemiştir. Bunlarda, ilim, hal ve fiildir. İlim, Allah ile kul arasında günahın perde olduğunu bilmek ve bundan pişmanlık duymaktır. Hal, içerisinde bulunmuş olduğu zaman diliminde günahları bir an önce terketmek, geçmişte yapılan kötülükleri telafi etmek ve gelecekte de işlenecek kötülüklerle karşı iradeyi sağlam tutmaktır. Fiilde, birinci ve ikincinin gerçekleşmesiyle meydana gelir. İmam Gazâlî, üçünün birbiri ardınca geldiğini ve bunun da sünnet olduğunu ifade etmiştir.¹⁵³

Sehl b. Abdullah, tevbeyi, çirkin davranışları, iyi davranışlarla değiştirmek olarak tarif etmiştir.¹⁵⁴

Tevbe, pişmanlık duyularak günah işlemekten vazgeçmektir. Nasûhî tevbede, tıpkı elbisede olan en ufak bir açığın kalmayacak şekilde onarılmasına benzetilmiştir. Tasavvufta yetmiş makamdan bahsedilmiştir, ilki tevbedir.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Kahire: Dar'ül Meârif, 2010), 1/208.

¹⁵⁰ Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Kahire: Dar'ül Meârif, 2010), 2/209.

¹⁵¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 1/210-211.

¹⁵² Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî Hücvirî, *Keşfü'l-mahcûb* (Kahire: Mektebetüs Sekafetid Diniyye, 2007), 325.

¹⁵³ Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dar'ül Marife, 2010), 4/3.

¹⁵⁴ Gazâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, 2010, 4/4.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya göre tevbe, kulun işlediği günahların hepsini terk etmesidir. Kulun işlemiş olduğu günahlar Cenâb-ı Hak'tan uzaklaştırır. Oysaki, seven sevdiğinden başkasına bakamaz. Kulun tevbe ederek kendi isteğiyle Rabbine dönmesi belki de kendi benliğinden soyutlanıp varlığından çıkmaktır, demiştir.¹⁵⁶

Ebu'l-Alâ Affî'ye göre tevbe, kulun kendini nefsinden soyutlaması, tam anlamıyla Cenâb-ı Hak'a dönmesidir. Nefisten kastedilen şey bedeni istek ve arzulardır.¹⁵⁷

Sa'dî-i Şîrâzî, tevbeyle ilgili gençken bu işin farkında olmak gerektiğinden bahsetmiştir. Sa'dî-i, gençliğinde mahallede arkadaşlarıyla toplanır ve mahalleyi birbirine katarmış. Yine bir gün böyle toplanmışlarken o sırada saçları ağarmış yaşlı birini görürler. İçlerinden biri bu yaşlıya, niye öyle durduğunu, onun da kendilerine katılmasını ister. Yaşlı adam, gezip tozmanın kendisine yakışmayacağını, zamanın akıp gitmekte olduğunu hayata dayanmanın büyük bir hata olduğunu, artık kendisine küçük çocuklar gibi yaşamasının değil, aksine tıpkı o çocuklar gibi günahlarına ağlamanın doğru olacağını söyler.¹⁵⁸

Sa'dî-i Şîrâzî, burada gençliğin akıp gitmekte olduğunu, vaktin geç olmadan tevbe kapısını değerlendirmek gerektiğini vurgular.

Sa'dî-i Şîrâzî, bir gün gözlerinden uyku akmakta olduğu için çölde yürümek ona zor gelir. Sonra bir deveci yanına gelir ve uyumaması, yola devam etmesi gerektiğini yoksa ölebileceğini der. Sa'dî, burada da tevbe ile ilgili önemli uyarılarda bulunur. Sa'dî-i, yola bir an önce revan olmak gerektiğini, geride kalanların kervanı kaçıracığını bildirir. Kervan geçtikten sonra uyanmanın bir manası olmadığını hatırlatır. Ömrü kervana benzetmiş, hayatın akıp gitmekte olduğunu ifade etmiştir. Geçmişin bir daha geri gelmeyeceğini o yüzden yaşanan hayatın değerinin bilinmesi gerektiğini vakit varken ve can bedendeyken tevbe etmek gerektiğini beyan eder; çünkü vakit gelecek ömür sona erecek tevbe edecek bir dil bile kalmayacaktır.¹⁵⁹

---

¹⁵⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 345.

¹⁵⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, *Mârifetnâme* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2011), 3/151.

¹⁵⁷ Ebü'l-Alâ Affî, *Tasavvuf: İslâm'da Manevi Devrim*, çev. H. İbrahim Kaçar - Sülün Murat (İstanbul: Risale, 1996), 29.

¹⁵⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 198.

¹⁵⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 198.

Bir gün birisi vefat eder. Bunu gören başka bir adam ölü kişi için yanıp yakınmaya, feryat figan etmeye başlar. Feryat figan ettiğini gören basiret sahibi bir adam; “*Mevtanın sana söyleme imkânı olsaydı sana şöyle derdi; bana bu kadar üzülmeye kendine üzülmeye; çünkü sen de bir gün öleceksin*”¹⁶⁰ der.

Burada kişinin tevbe ile ilgili önce kendine bakması gerektiği vurgulanır; çünkü herkes kendinden hesaba çekilecektir. Kul, ilk önce kendi vereceği hesabının muhasebesini yapmalı ve günahlarına tevbe etmesi gerektiğini hatırlamalıdır.

Bir gün Sa’dî-i Şîrâzî’ye babası bazı hediyeler alır. Bunlardan birisi de altın yüzüktür. O sıralarda altın yüzüğü almak için bir talip çıkmıştır. Sa’dî, o sıralarda henüz çocuk olduğu için bazı şeylerin değerinin farkında değildir ve altın yüzüğü hurma karşılığında verir. Burada da Sa’dî, bazı hatırlatmalarda bulunur. İnsanın çocuğun bazı şeylerin değerini idrak edemediği gibi, insanların da varlığın kıymetini bilmediğinden bahseder. Amelleri güzel olan kimseler ahirette yüksek makamlara erişirken, amelleri kötü olanlarında işlediği günahlar yüzünden başını kaldıramayacağından söz eder. Bu yüzden ahirette mahcup olmak istemiyorsak, bugün hayatın kıymetini bilmeli ve kötü işlerden uzak durmamız gerektiğini ifade eder.¹⁶¹ Varlığın kıymetinin bilinmesi gerektiğinden bahseder. Varlığın kıymetini bilen insan ahiret için çalışır günahlarına geç olmadan tevbe eder.

Sa’dî-i Şîrâzî diğer bir hikayesinde pis bir adamdan söz eder. Bir adam bir gün çamura bulanmış biçimde feryad-ü figan ederken mescide girmek ister. Mescide girmekte olduğunu gören başka bir zat adama: “*Ellerin kurusun be adam! Bu tertemiz yere kir pas içinde girilir mi?*”¹⁶² diye cevap verir.

Sa’dî-i Şîrâzî, burada da çamurdan kast, dünyada işlenen günahlar olduğunu ve nasıl ki kir pas içerisinde olan dünyada mescide giremiyorsa, günahlar içerisinde olan kul da Cennete giremeyecektir. O yüzden Cennete girmek isteyen kul üzerindeki kiri pası gidermesi için günahlarına tevbe etmesi gerekir.

Sa’dî-i Şîrâzî, çocukken bir bayram sabahı babasının elini tutarak sokağa çıkmışlardı. Sa’dî henüz küçük olduğu için sokakta oynayan çocukların arasına dalar

---

¹⁶⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 199.

¹⁶¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 203.

¹⁶² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 205.

ve babasını kaybeder. Ağlayıp sızlamaya başlayınca bir anda babası yanında belirip elini bırakmaması hususunda kaç kez uyardığını söyler Sa'dî-i Şîrâzî'ye. Çocuk nasıl ki babası olmadan yolunu bulamazsa, bu yolun da şeyhsiz yürünmeyeceğinden bahseder. Böyle olan kimselerin günahkâr kimselerden kurtulacaklarını ifade eder.¹⁶³

Sa'dî-i Şîrâzî, kötülüklerden sakınma, günahlardan uzak durma hususunda kişinin iyilerle beraber bulunması gerektiğini anlatır. Bu hususta şeyhle ilgili dikkat çekmiş olduğu durum bu yolun iyilerle birlikte bulunmaktan geçtiğini ifade eder. Bir kimse kötü kimselerle düşüp kalkarsa tevbede değil gûnahta ısrar eder; ama iyi kimselerle beraber olan kişi kötülükten uzak durur. İyilik peşinde koşar. Allah dostlarıyla birlikte olan kimsede kötülük peşinde değil, iyilik peşinde koşar. Günah işlemekten uzak durur. Tevbede ısrarcı olur.

Sa'dî-i Şîrâzî, günahlardan sakınma hususunda insanlardan çekindiğimiz kadar Allah'tan korkmamız gerektiğini söyler. Bununla ilgili bir hikayesinde delikanlının biri kötü bir iş yapar iken, Allah'ın mübarek kullarından biri delikanlıyı yapmış olduğu o kötü iş sırasında görür. Delikanlı utanır, kızarır şeyhin karşısında rezil olduğunu söyler. Bunu işiten şeyh delikanlıya kızar ve *"Her şeyi gören Allah var iken kendinden utanmayıp benden mi utanıyorsun. Yazıklar olsun sana."*¹⁶⁴ der.

Sa'dî-i Şîrâzî, günah işleme noktasında birilerinin bizi görmesinden çekinmemizden ziyade, Allah'ın bizi her an ve her halde gördüğünü ve işittiğini hatırımızdan çıkarmamamız gerektiğini bizlere hatırlatmaktadır. İnsanların değil, Allah'ın rızasını kazanmak gerekmektedir. Bu yüzden tevbe ile ilgili Allah'a yakarmamız gerektiği hususuna dikkatleri çekmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî, tevbe ile ilgili başka bir hikayesinde kişinin günah işleyebileceğini; ama önemli olanın hatalardan dönmek ve günahlardan tevbe etmek gerektiğini öğütlemektedir. Bir gün bir kedi, temiz olan bir yeri pisletir. Sonra pislettiği yere bakınca kendine bu durum kötü görünür ve pisletmiş olduğu yeri toprak ile kapatır. Sa'dî-i Şîrâzî der ki; *"Ey gafil insan! Akıldan yoksun kedi bile böyle yaparken; senin gibi akıl sahibi biri nasıl olurda yaptığı çirkinliklerden ettiği kötülüklerden utanmaz!"*¹⁶⁵

---

¹⁶³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 206.

¹⁶⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 207.

¹⁶⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 208.

Burada insanın hatasız olmayacağı, hata edenlerin en hayırlısının tevbe etmek olduğu hususu öğütlenmektedir. Kedi nasıl ki, kirletmiş olduğu yeri toprak ile kapatıyorsa insan da yapmış olduğu günahlarına tevbe ederek Allah'tan bağışlanmayı dilemelidir.

Sonuç olarak Sa'dî-i Şîrâzî, kendinden önceki sûfiler gibi Âdemoğlunun günahsız, hatasız olamayacağını, günah işleyenlerin en hayırlısının tevbe edip Rabbine yönelenler olduğunu söylemiştir. Sa'dî-i Şîrâzî'nin tevbeyle ilgili fikirlerinin, ayet ve hadislerle, önceki sûfilerin görüşleriyle örtüştüğünü görmekteyiz. Sa'dî-i Şîrâzî, zamanın akıp gitmekte olduğunu, dolayısıyla insanın ölüm gelmeden önce tevbe etmesi gerektiğiyle ilgili hatırlatmalarda bulunmaktadır. Sa'dî-i Şîrâzî'nin tevbeyle ilgili dikkat çekmiş olduğu hususlardan biri de günahlardan, kötülüklerden uzak durmak için kulun iyilerle, sâlih insanlarla bir arada bulunması gerektiğiyle ilgilidir. Çünkü kişi kiminle beraber bulunursa onun halleri de kula yansımaktadır.

2.2. Zikir

Zikir kelimesi sözlükte ağızdan çıkan lafız, unutmanın zıddı, hatırlamak, anmak, söyleme gibi manalara gelir.¹⁶⁶ Ayrıca sözlüklerde nam, şöhret, şan, öğrenilen bilgiyi ezberleme, namaz, dua, itaat, hadis, Kur'an gibi anlamlara da gelmektedir.¹⁶⁷

İsfehânî'ye göre bilginin hatıra gelmesine denir. Bunun yanı sıra zikrin, kişinin gönlüne gelen ve ağızdan çıkan söz olduğunu da belirtmiştir. İsfahânî zikri ikiye ayırmıştır: Birinci zikir kalp ile yapılandır. İkinci zikrin de dil ile yapılacağını söylemiştir. Bunları da kendi içerisinde ikiye ayırmıştır. Bunlar; akıldan çıkan, unutulmuş bir şeyin hatıra gelmesi, diğeri de zihinde olan unutulmamış olan şeyin zikretmek.¹⁶⁸

Curcânî, sûfilere göre zikri Cenâb-ı Hakk'ın bazı söz ve cümlelerle anılması şeklinde tarif etmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 4/308.

¹⁶⁷ Seyyid Şerîf Cürçânî, *Tarifât Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 109; Muhammed Firûzâbâdî, *El-Okyânûsul-Basît Fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsul-Muhît Tercümesi*, çev. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2/1963-1964.

¹⁶⁸ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, 328-329.

¹⁶⁹ Cürçânî, *Tarifât Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 109.

Kur'an-ı Kerim'de zikir kelimesi ve müştakları toplamda 292 ayette geçmektedir.¹⁷⁰

Zikir kavramı Kur'an-ı Kerim'de genel olarak anmak, hatırlamak, hatıra getirmek gibi anlamlara gelmektedir. Bununla birlikte zikir kelimesi bazı ayetlerde namaz anlamında kullanılmıştır.¹⁷¹

Hz. Muhammed^(s.a.v.) bir hadislerinde; “*Rabbini zikredenle zikretmeyenin farkı, diriyle ölüünün farkı gibidir.*”¹⁷² buyurarak zikretmeyenin halini hiçbir organı hareket etmeyen, cansız olan ölüye benzetmiştir.

Kelâbâzî, Cenâb-ı Hak'tan gayrısını zikir sırasında unutmaya gerçek zikir adını vermiştir.¹⁷³

Serrâc'a göre zikir ikiye ayrılır. Birincisi; Kelime-i tevhid, Kur'an-ı Kerim'i okumak gibi dil ile yapılan zikirdir. İkincisi; Allah'ın isim ve sıfatlarını zikretmektir. Gönülleri uyarmaktır. İbn Sâlim buna bir üçüncüsünü eklemiştir; sevabı ölçülemeyen sevgi ve haya ile dolmaktır.¹⁷⁴

İbn Atâullah el-İskenderî, Allah'a kavuşmak için en kısa yolun Zikrullahi olduğunu beyan eder; ayrıca zikrin, diğer bütün ibadetlerden farklı olarak herhangi bir zamanla sınırlı olmadığını, bütün vakitlerde zikrin yapılabilir olmasını ona özel bir durum olduğunu açıklar.¹⁷⁵ Namaz ve oruç gibi farz olan ibadetlerin bile herhangi bir vakitle sınırlı olup, bazı zamanlarda yerine getirilmesi uygun değildir. Zikir ibadetinin de herhangi bir vakit ile sınırlı olmaması, her vakitte ve her durumda yerine getirilebilmesi bu ibadetinin ne kadar önemli olduğuna dikkati çekmektedir.

İbn Atâullah el-İskenderî'ye göre, kulun nefsi günah işlemeye meyil ettiğinde, ona günah işlemenin Cenâb-ı Hak'tan uzaklaştırdığı hatırlatılmalıdır. Kişi zehrin ne olduğunu bile bile onu içer mi? sorunu sorar.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 209.

¹⁷¹ El-Ankebût 29/45; el-Cuma 62/9.

¹⁷² Buhârî, Daavât 66.

¹⁷³ Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf* (Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, ts.), 103-104.

¹⁷⁴ Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma* (Darül kütübil-hadis, 1960), 290.

¹⁷⁵ İbn Atâullah el-İskenderî, *Tasavvufi Hikmetler: Hikem'ül Atâiyye*, çev. Selahattin Hacıoğlu (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2009), 88-89.

¹⁷⁶ İbn Atâullah el-İskenderî, *Gelin Tâci: Nefisle Mücadelenin İlacı*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Sufi Kitap, 2021), 24.

Sa'dî-i Şîrâzî, dervişlik yolunun on kuralı olarak şunları beyan eder; “*Zikir, şükür, hizmet, ibadet, îsar, kanaat, tevhid, tevekkül, teslim, tahammül.*”¹⁷⁷ Zikri, dervişlik yolunun on kuralından biri olduğunu ve bunu ilk sırada bahsederek zikrin önemine dikkatleri çekmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî, zikir ile ilgili diğer bir hikayesinde sahte bir dervişten bahseder. Hicaz yolculuğu sırasında kendisine gençler de katılır. Bu gençler hikmetli sözlerle sohbet ederlermiş. Bu arada aralarında sahte olan derviş, sürekli bu gençleri kınamaktaymış. O sırada bir kabileden geçtiklerinde bir çocuğun sesiyle kuşu havada kaptığından bahsederken, bu ses üzerine şevke gelen dervişin devesi, sahte dervişin sırtından atıp yoluna devam etmiş. Bunun üzerine Sa'dî, sahte dervişe; “*Güzel ses hayvana tesir etti; fakat seni hiç etkilemiyor.*”¹⁷⁸ der.

“Allah’ı anan yalnız güle konmuş bülbül değildir,

*Her bir diken Allah’ı tesbih için ortak bir dildir.”*¹⁷⁹

Sa'dî-i Şîrâzî, bu hikâyede zikirle ilgili olarak zikrin sadece insanlarla sınırlı olmadığını dile getirmiştir; çünkü hikâyede bahsedilen deve, zikir sebebiyle şevke gelmiştir. Sa'dî-i Şîrâzî, sadece insanların değil, dünya üzerindeki bütün her şeyin, Cenâb-ı Hakk’ı zikir ettiğini dile getirerek zikrin önemine dikkatleri çekmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî zikirle ilgili olarak insanın içinin zikir, nefes ve yemek yeri oluşunu söylemiştir. Karnını sırf yemekle doyuran kimsenin içinde zikre yer bırakmadığını ifade etmiştir.¹⁸⁰

Burada, insanın içinin nefes ve yemekten meydana geldiğini beyan ederek insanı ayakta tutan, diri olmasını, canlı kalmasını sağlayan unsurlar olarak gösterir. Bunlarla birlikte bir de insanın içinde zikrin de yer aldığını ve insanı ayakta tutan bir diğer önemli unsur olduğunu dile getirir.

Sonuç olarak zikir anmak, hatırlamak demektir. Zikirle ilgili olarak Sa'dî-i Şîrâzî'nin fikirlerinin, ayet ve hadislerle, sûflerin görüşleriyle örtüştüğünü görmekteyiz. Sa'dî-i Şîrâzî zikri dervişlik yolunun kurallarından biri olduğunu

¹⁷⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 298.

¹⁷⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 286.

¹⁷⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 285-286.

¹⁸⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 150.

belirtmektedir. Yine insanın içinde nefes ve yemekle birlikte zikrin yeri olduğunu, dünya üzerindeki her bir varlığın Allah'ı zikretmekte olduğunu ifade etmektedir.

2.3. Sabır

Sabır sözlükte katlanma, dayanmak, tahammül etme, bekleme, direnme gibi anlamlara gelirken sıkıntıları, dertleri, bela ve felaketleri Cenâb-ı Hak'tan gayrisına yakınmamak anlamına da gelir.¹⁸¹

İsfehânî, sabrı kişinin dini ve akli durumlarca nefsinin mahpus tutmasıdır, şeklinde tarif etmiştir.¹⁸²

Sabır kelimesi ve müştakları Kur'an-ı Kerim'de toplamda kırk beş ayette geçmektedir.¹⁸³

Bir ayette ibadetlerine sabırlı olanlardan bahsedilir. Bir ayette Allah'ın azabına ve ateşe karşı cahilce ve cüretkarca davrananlar anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁴

Hz. Peygamberden^(s.a.v) rivayet edilen bir hadiste sabır, oruç anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁵

Ebû Talib el-Mekkî'ye göre sabır ikiye ayrılır. Birincisi, dinin gereklilikleri yerine getirilirken gösterilen sabırdır. İkincisi de dinimizce yasaklanmış olan şeylerden uzak durarak gösterilen sabırdır. Kişi dinin gerekliliklerini yerine getirirken sabır gösterdiğinde insan-ı kamile ulaşır, haramlara karşı sabır gösterdiğinde de yakîninin güzel olacağını ifade etmiştir.¹⁸⁶

Abdülkâdir Geylânî'ye göre sabır üç türdür. Birincisi, Allah'ın emir ve yasaklarına Cenâb-ı Hakk için sabır göstermektir. İkincisi, her türlü bela ve musibetlere Cenâb-ı Hakk ile beraber sabretmektir. Üçüncüsü de Allah'ın vaad ettiği nimetleri ve lütufları düşünerek O'nun yolunda gösterilen sabırdır.¹⁸⁷

---

¹⁸¹ el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 131.

¹⁸² Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, 474.

¹⁸³ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 295.

¹⁸⁴ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, 474; el-Bakara 2/175 .

¹⁸⁵ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, III, 199; Ahmed, *Müsned*, V, 145.

¹⁸⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kutü'l-kulûb* (Beyrut-Lübnan: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 2005), 1/327.

¹⁸⁷ Abdülkâdir-i Geylânî, *Tasavvuf ve Tarikat Adabı*, çev. Osman Güman (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2013), 103.

İbn Ata, bu durumla ilgili sabrı, belalar içerisinde edepten ayrılmamaktır, şeklinde tarif etmiştir.¹⁸⁸

Sabır, insanoğlunun hayatta karşılaşmış olduğu her türlü olumsuz durumlar karşısında herhangi bir yakınma, şikâyet göstermeme aksine bela ve musibet anlarında güçlü kalabilmektir.¹⁸⁹

Sa'dî-i Şîrâzî, sabırla ilgili Hak aşıklarının Allah'a kavuşma ümidiyle makam, mevki talep etmediklerini aksine yoksullukta dilencilikle sabrettiğini söylemiştir.¹⁹⁰

Sa'dî-i Şîrâzî, burada sabırla ilgili aşk yolunda çekilen sıkıntı, dert, tasa vs. ne varsa Cenâb-ı Hak'a ulaşma yolunda bütün bunların bir vesile olduğunu söyler. Ne olursa olsun vuslata erişmek isteyen Hak aşıklarının Cenâb-ı Hak'tan hiçbir şey talep etmediklerini dile getirir. Nitekim burada hak aşıklarının makam, mevki talep etmediklerinden vermek istediği mesaj budur. Aşıklar sevdiğine kavuşmak için O'ndan hiçbir şey talep etmez aksine bu uğurda çileye talip olurlar; çünkü bilirler ki, aşıklara sevdiklerinden gelen bütün bela ve kederler onlar için bir lütuftur. Burada sabır ile ilgili kastetmiş olduğu durum bundan ibarettir.

Sa'dî'nin sabırla ilgili Bostân isimli eserinde anlatmış olduğu hikâyede âlim zattan bahsedilir. Bu âlim zat, aynı zamanda da arif bir kimsedir. Bir gün bu âlim zat hakkında kendini bilmez adamın birisi ileri geri konuşur. Etrafını da halktan kimseler çevirmiş, bu adamın âlim olan zat hakkında söylemiş olduğu şeyleri dinlemektedirler. Âlim olan zatta tam o sırada oradan geçmektedir ve konuşulanları işitir ve şöyle dua eder:

“Yüce Rabbim! Eğer ki benim hakkımda bu adamın söyledikleri yalansa sen bu adama tevbe nasip et. Eğer ki, söyledikleri doğruysa benim tevbemi kabul et. Bu adamın söyledikleri çok hoşuma gitti, çünkü bu adam konuştuğunda ben kötü huylarımdan vazgeçiyorum.”¹⁹¹

Burada âlim zat ile ilgili bahsedilen durum, kendisi hakkında halkın ileri geri konuşulan durumlara sabretmesidir. Kişi her ne olursa olsun hakkında konuşulanlara

¹⁸⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf Ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 81.

¹⁸⁹ Ali Ayten - Sevede Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş: Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak* (İstanbul: Sufi Kitap, 2017), 168.

¹⁹⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 97.

¹⁹¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 134-135.

kulak asmamalıdır; çünkü insanlardan bazıları böyledir. İnsanlar hakkında bilip bilmeden önünü ardını düşünmeden çirkin sözler ifade etmektedirler. Bu yüzden kula düşen de bu tip durumlar karşısında sabrı takınmalı ve Cenâb-ı Hakk'a dayanmalıdır.

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz. Sa'dî-i Şîrâzî de, diğer sûfiler gibi sabrı, her türlü bela, felaket ve musibet anlarında yakınmadan, şikâyet etmeden edep dairesi içerisinde tahammül etmek olduğunu beyan etmiş; bütün bu musibetlerin kulun Cenab-ı Hakk'a ulaşma yolunda vesileler olduğunu da dile getirmiştir.

2.4. Şükür

Şükür kelimesi sözlükte nimetin kıymetini bilme, minnettar olma, teşekkür etme, yapılan iyiliğin kıymetinin bilinmesi manasına gelir. Terim anlam olarak Cenâb-ı Hak veya kullardan gelen iyiliklere söz ve fiilen karşılık verme anlamına gelir.¹⁹²

Şükür, kalp, beden ve dil ile Allah'ın verdiği rızıklara iyilikle karşılık vermektir.¹⁹³

Şükr-i örfî, Allah'ın kula verdiği duyma, görme gibi nimetlerini, kulun, Cenâb-ı Hakk'ın verdiklerine kullanmasıdır. Şükr-i lügavî, Cenâb-ı Hakk'ın verdiği nimetlere karşılık kalp, dil, hal ve hareketleriyle Kulun Allah'ı yücelterek güzel olanla vasıflandırmasıdır.¹⁹⁴

Şükr, kulun nimeti hatırdaki tutup onu göstermesidir. Kulun, kendisine nimet Cenâb-ı Hakk'ı devamlı Sûrette zikretmesidir.¹⁹⁵

Kur'an'da şükür kelimesi müştakları ile birlikte toplamda yetmiş beş yerde geçmektedir.¹⁹⁶

Bir ayette Allah, verdiği nimetler karşısında şükreden kullarına verdiği nimetleri çoğaltacağını beyan etmiştir.¹⁹⁷

Cenâb-ı Hak, bazı ayetlerde kulların az şükrettiğinden bahsetmiştir. Âraf Sûresinin 10. ayetinde Allah'ın verdiklerine karşılık kulların ne kadar az şükrettiği

¹⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1993, 4/423.

¹⁹³ el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 128.

¹⁹⁴ el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 128.

¹⁹⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, 461.

¹⁹⁶ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 288.

¹⁹⁷ İbrâhîm 14/7.

zikredilmiştir. Yunus Sûresi 60. ayette de Allah'ın verdiği lütuflar karşısında insanoğlunun çoğunun şükretmeyeceğinden bahsedilmiştir.

Bunlarla birlikte başka ayetlerde Cenâb-ı Hakk'ın şükreden kullarına misliyle Bakara Sûresi 158. ayette kulların iyiliklerine fazlasıyla karşılık verileceğinden bahsedilmiştir. Kuran-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk'ın şükreden kulları mükâfatlandıracağı beyan edilmiştir.¹⁹⁸

Ayetlerden anlaşılacağı üzere şükreden kulların az olduğu bununla birlikte şükreden kulların yaptıklarına karşılık mükâfatları Cenâb-ı Hakk tarafından misliyle verilecektir.

Hz. Peygamber^(s.a.v.) bir hadislerinde imanın yarısının şükürde, yarısının da sabırda olduğunu zikretmiştir.¹⁹⁹

Bir başka hadislerinde Hz. Peygamber^(s.a.v.) kula bir nimet verildiğinde onu iyilikle dile getiren kimse şükürü de yerine getirmiş olur. Dile getirmeyen kimselerinde nankörlük ettiklerini beyan etmiştir.²⁰⁰

Şükür kelimesinde özne Allah olduğunda, kullarının iyiliklerine karşılık onları ödüllendirmesidir.²⁰¹

Hak ehline göre şükür, kulun nimeti veren Cenâb-ı Hakk'ı, tevâzu içerisinde ve O'na itaat ederek açıkça söylemesidir.²⁰²

Şükür, Allah'ın kullarına verdiklerine karşılık Cenâb-ı Hakk'ın methedilmesidir. İbn Arabî'ye göre şükür üç kısma ayrılır.

- Lafzî şükür: Allah'ın verdiği nimetler karşısında O'nu methetmektir.
- Amelî şükür: Allah'ın verdiği nimetleri hatırlamaktır.
- İlmî şükür: Kulun nimeti verenin Cenâb-ı Hak olduğunu bilmesidir.²⁰³

Kuşeyrî'de şükürü üç kısma ayırmıştır. Bunlar:

- Dil ile yapılan: Nimeti vereni alçak gönüllülükle verdiği nimetin anılmasıdır.
- Bütün vücut ile yapılan: Hal ile yapılan şükürdür.

¹⁹⁸ Âl-i İmrân 3/144.

¹⁹⁹ Beyhakî, Şuabu'l-İmân, VII, s. 127.

²⁰⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 11.

²⁰¹ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 288.

²⁰² Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 1/311.

²⁰³ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* (Lübnan-Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 4/304.

- Kalp ile yapılan şükür: nimeti vereni müşahede etmektir.²⁰⁴

Hal ile yapılan şükür ariflere, dil ile yapılan şükür âlimlere ve amel ile yapılan şükürde abidlere hastır.²⁰⁵

Şibli, “Şükür, nimeti değil, nimet sahibini görmektir.” Şeklinde açıklamıştır.

Sa’dî-i Şîrâzî de Cenâb-ı Hakk’ın verdiği nimetler ve lütuflar karşısında şükürü, kelimelerle tarif edecek bir söz bulamadığından, ta babanın sulbünden başlayıp ölünceye dek Allah’ın kuluna olan nimeti devam ettiğini söylemektedir. Kulun yaptığı her işin ve her şeyin, kuvvet ve kudretini, kendinden bilmemesini, Allah’tan geldiğini bilmesini bildirir. Allah’ın insanı temiz bir biçimde yarattığını, dolayısıyla Allah’ın pak canı verdiği insana toprağa pis bir şekilde girmesinin ayıp olduğunu söyleyerek bu yüzden insanı, her şeyi Allah’tan bilip O’na şükretmesini tavsiye etmiştir.²⁰⁶

Annesinin sözünü dinlemeyen bir gence, kadın çocuğunun beşiğinin karşısına geçer ve çocuğunun daha beşikte yatarken nasılda muhtaç bir biçimde olduğunu ve yine gün gelip öldüğünde bu kez hiçbir şey yapamayacak hale düşeceğini hatırlatır. Bu hikâyenin ardından Sa’dî, kişinin görme engelli birini gördüğünde görme yetisini bahşedene şükretmesi gerektiğini, eğer o kul şükretmezse işte o zaman asıl körün kişinin kendisi olduğunu hatırlatır. Yine akli verenin de başkası değil Allah olduğunu söyleyerek şükür ile ilgili hatırlatmalarını yapmıştır.²⁰⁷

Sa’dî-i Şîrâzî, nimeti bahşedene nankörlük etmemek, şükretmek gerektiğiyle ilgili şu hikâyeyi anlatır.

Zamanın birinde bir şehzade attan düşer ve sakatlanır. Öyle ki, boynunu bile gövdesini döndürmeden çeviremez hale gelir. Doktorlar bile bir çare bulamazken, başka bir doktor şehzadeyi tekrar eski sağlığına kavuşturmuştur. Zaman geçmiş ve bu şehzade sultan olmuştur. Zamanında onu tedavi ettiği doktor da padişahın huzuruna çıkmıştır; fakat padişah, zamanında kendisini eski sağlığına kavuşturan bu doktora gerekli ilgi ve alakayı göstermemiştir. Bu duruma içerleyen doktor sarayın hizmetçilerinden birine bir tohum verir ve bunu padişah için tütsü yapmasını söyler.

²⁰⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 1/312.

²⁰⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, 324.

²⁰⁶ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 181.

²⁰⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 182.

Hizmetçi sultana bu durumu iletir. Sultan tütüsyü yakar. Tütüsyü yaktıktan sonra sultan yine o sakat haline döner. Doktoru ararlar, ama bulamazlar.²⁰⁸

Burada Sa'dî-i Şîrâzî, şükür ile ilgili muhtemelen hasta bir kula şifayı verenin Allah olduğunun bilinmesini ve bunun ölüm gelip çatmadan farkına varılması gerektiğinden bahsetmiştir; çünkü ölüm gelip çattıktan sonra bilinmesi aynı hikâyede olduğu iş işten geçmiş olur, kula hiçbir fayda sağlamaz.

Sa'dî-i Şîrâzî, Allah'ın organları kullarına neden verdiğini bilmek için şu hikâyeyi anlatmıştır.

Babası çocuğuna odun kırması için balta verir; ama çocuk bununla mescidin duvarını yıkar. Bunun üzerine adam çocuğunun kulağını çekip şöyle der;” Be *şaşkın, bedbaht; sana odun kır diye balta verdim ben, mescit duvarını yık demedim ki!*”²⁰⁹ diye sitem eder. Sa'dî-i bu hikâyeden sonra, kulların kendilerine verilen organların ne için verildiğini bilmesi gerektiğini; örneğin dilin, dedikodu, yalan için değil zikir ve şükür için verildiğini ifade etmiştir.²¹⁰

Hz. Peygamberden^(s.a.v.) rivayet edilen bir hadiste hastalık gelmeden önce sağlığın değerinin bilinmesi beyan edilmiştir.²¹¹

Sa'dî-i Şîrâzî de şükür ile ilgili insanlara sıkıntı, darlık gelmeden önce varlığın kıymetinin bilinmesi ile ilgili tavsiyelerde bulunur. Bunun ile ilgili sağlığı yerinde olan birinin hasta insanın halinden anlamasının mümkün olmadığını, ancak bunu darlık çeken, hasta olanların anlayacağını hatırlatır.²¹²

Sa'dî-i Şîrâzî, burada darlık gelmeden önce varlığın, hastalık gelmeden önce de sağlığın kıymetini bilmek gerektiğini ifade etmiş ve sağlıklıyken şükretmek ile ilgili duruma dikkat çekmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî, diğer bir hikayesinde, hırsızın biri yakalanır ve elleri bağlı bir biçimde gece boyunca acıdan kıvrılır. Daha sonra bir fakirin sesini işitir. Fakir, yoksulluktan yakınmaktadır. Fakirin yoksulluktan yakındığını gören hırsız ona; “*Hey züğürt, ne diye çaresizlikten şikâyet edip inliyorsun? Git yat, Allah'ına şükret! Çünkü*

²⁰⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 183-184.

²⁰⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 184.

²¹⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 184.

²¹¹ Buhârî, *Rikâk*, 3; Tirmizî, *Zühd*, 25.

²¹² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 185.

senin ellerin, benimkisi gibi bağlı değil ya!"²¹³ diyerek bu durumdan Őikayetçi olmamasını haline Şükretmesi gerektiğini söyler.

Burada da bir Şeylerden Şikâyet ederken, dert yakınırken bizden daha zor durumda olan kimselere bakmalı ve hâlimize Őükretmeliyiz.

Diğer bir hikayesinde âlimin biri sarhoŐun yanından geçerken gurura, kibre kapılır ve kendisinin ne kadar takvalı olduğunu düşünür. Durumu fark eden sarhoş, âlime der ki; "*Gurura, kibre kapılma aksine içerisinde bulunmuş olduğun duruma Şükret*"²¹⁴ der. Sa'dî-i Şîrâzî, Şükür ile ilgili başkalarını hor görüp, küçümsemek gerektiğini aksine nimet içerisinde olduğu için haline Şükretmek gerektiğini hatırlatmıştır.

Sonuç olarak, Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre Cenab-ı Hakk'ın kuluna verdiği nimet anne karnından başlayıp ölene kadar devam eder. Kul her durumda ve halde nimetsiz bırakmayan Allah'a daima Őükretmelidir. Bu konuyla alakalı Sa'dî-i Şîrâzî'nin fikirlerini sûfîlerin görüşleriyle kıyasladığımızda aynı olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre nimet deyince akla sadece yemek, içmek gelmemelidir. Sağlıklı olmanın da bir nimet olduğu, kul, kendinden daha zor durumda olanlara bakmalı ve haline Őükretmelidir. Nimeti verenin kim olduğu asla unutulmamalı ve nankörlük edilmemelidir.

2.5. Kanaat

Kanaat, sözlükte hissesine düşene rıza göstermek anlamına gelir.²¹⁵ Kanaat, bir kimsenin hayatını idame ettirmek için zaruri hallerin dışında barınma, yeme ve içmede fazlasına tamah etmeden nefsani arzulardan uzak durmasıdır.²¹⁶

Mutasavvıflara göre alışıl gelmiş Şeylerin bulunamama durumlarında sakin kalmaya denir.²¹⁷

Kanaat kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de geçmemekle birlikte, aynı kökten gelen kâni' kelimesi toplamda iki yerde geçmektedir.²¹⁸

²¹³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 186.

²¹⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 187.

²¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 8/298.

²¹⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 191.

²¹⁷ el-Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 179.

Kanaat kelimesi, muhtaç olunan şeylerin azına rızâ göstermektir. Kanaat kelimesi bu anlamda iki manaya gelir. Birincisi memnun olmak, rızâ göstermektir. İkincisi ise dilemek, istemek gibi anlamlara gelir. Nitekim Kuran-ı Kerim’de hayvanların etlerinden hem kendiniz hem isteyen hem de rıza gösterip, kanaat edip dilenmeyene de yedirilmesi ifade buyrulmuştur.²¹⁹ Burada geçen kanaat kelimesi de isteyen; ama ısrarcı olmayan kendisine verilen şeylere rızâ gösteren kimselere denmiştir.²²⁰

Hadislerde kanaat edip kendisine verilene rızâ gösterenlerin, kurtuluşa erenlerden olacağı ifade edilmiştir.²²¹

Hz. Peygamber^(s.a.v.) bir hadislerinde veren elin alan elden hayırlı olduğunu, kanaat sahibi insanları Allah’ın başkalarına muhtaç etmekten koruyacağını, dilenmekten kaçınanları Allah’ın iffetli kılacağını ifade etmiştir.²²²

Kanaat, kulun elinde olan ile iktifâ etmesi, açgözlülük etmemesidir.

Vehb b. Münebbih, kanaatin olduğu yere zenginlik yerleşir demiştir.²²³

Hüznü çok olan kimseler, kanaat sahibi olmayan, insanların ellerindekine tamah eden kimselerdir.²²⁴

Kanaat istek demektir. İstemekte yalnızca Cenâb-ı Hakk’a yapılandır. O’ndan başkasına yapılmaz. Bir isteği olan bunu Cenâb-ı Hak’tan talep eder. Talep edenler yalnızca Allah ile yetinirler ve O’ndan başkasına yönelmezler. Eline geçenlerle iktifâ eden fazlasına tamah etmez. Fazlasına tamah eden kimse zaten Cenâb-ı Hak’tan başkasına yönelendir. Kullar, Cenâb-ı Hakk’ın yoksullarıdır. Kullar O’na muhtaçtır. O’ndan başkasına yönelen, talep eden kimse kanaatkâr değildir; çünkü bir kimse başka bir kimseden bir şey talep ettiğinde, o kimseye boyun eğer. Kullardan talep eden kimse zâlimden talepte bulunmuş demektir; çünkü Cenâb-ı Hak kullar hakkında öyle

---

²¹⁸ Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lüğati*, 408.

²¹⁹ el-Hac 22/36.

²²⁰ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur’ân*, 685.

²²¹ Müslim, Zekât 125. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd 35.

²²² Buhârî, Zekât 18, Vasâyâ 9, Nafakât 2; Müslim, Zekât 95. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Zekât 39; Nesâî, Zekât 53, 60.

²²³ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 1/295.

²²⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 1/296.

buyurmuştur. Kişi mutlu, mesut olması için Cenâb-ı Hak' a yönelmeli ve O'ndan dilek ve talepte bulunmalıdır.²²⁵

Hücvirî, bu konu hakkında sûfilerin, Cenâb-ı Hak'tan gayrısından talepte bulunmadıklarını ifade etmiştir. Hücvirî'ye göre Allah'tan başka kimseden talep ve istekte bulunanlar Cenâb-ı Hak'tan yüz çevirmiş demektir. Allah'tan yüz çeviren kulada, Allah'ın yüz çevirmesinden endişe edilir.²²⁶

Hâtem Asam'a göre kanaat iki çeşittir: Elde olanla yetinmek, başkalarının elinde olan göz dikmemektir.²²⁷

Mahir İz'e göre kanaat, çalışıp çabalayıp rızık yolunda bütün gücünü harcadıktan sonra eline geçene rıza göstermektir.²²⁸

Sa'dî-i Şîrâzî, kulun Allah'tan kendisine verilen şeylere rızâ göstermesidir şeklinde açıklamıştır. Kanaat etmeyen kulları ibadet etmeyenlere benzetmiştir. Kanaat etmeyip, çok yiyen kişilerin marifetlerini mahrum bırakacaklarını söyleyerek, kanaatin önemine değinmiştir. Sa'dî-i'ye göre midesi dolu kimsenin dimağı boştur. Kanaat sahibi olmak, hayvanlarla insanları birbirinden ayıran bir vasıftır. Yatmanın, yiyip içmenin hayvanların özelliklerinden olduğundan, insanında böyle yaptığında hayvandan aşağı kalır bir tarafının bulunmamaktadır. Gönül gözünün açılması için kişinin çok yemeyi terk etmesi gerekir. Kişi çok yemeyi, hırsı terk ederse yücelerin yücesine çıkabilir. Bunu da doğan ve aslan üzerinden örnek vererek açıklamıştır. Nefsine yenik düşmeyen doğanın yücelerin yücesine kadar yükseleceğini, ama nefesine, hırsına yenik düşen, çok yiyen aslanın yerden göğe yükselmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Kanaat etmenin, çok yemek yememenin diğer bir önemli tarafının, kulların içinin Allah'ı anma yeri olduğunu, içini tıka basa yiyeceklerle dolduran kimsenin içine Cenâb-ı Hak'ı zikretmek sığmaz. Hatta böyle kimselerin nefes bile alamayacaklarını ifade etmiştir.²²⁹

Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre, kanaat etmenin diğer bir önemli tarafı da kanaatin kişiyi hilelerden, tuzaklardan koruyan yönüdür. Kurtları, kuşları mekre, hileye, tuzağa

²²⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü 'l-Mekkiyye*, 4/297.

²²⁶ Hücvirî, *Keşfü 'l-mahcûb*, 395.

²²⁷ Feridüddin Attâr, *Tezkiretü 'l-Evliya*, çev. Süleyman Uludağ (Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984), 329.

²²⁸ Mahir İz, *Tasavvuf: Mâhiyeti, Büyükleri Ve Tarikatler* (İstanbul: Rahle Yayınevi, 1969), 105.

²²⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 149.

düşüren şey onların yemek yeme arzusudur. İnsanda kanaatkâr olmadığında gerek nefsinin gerekse de insanların tuzağına düşmesine sebep olur.²³⁰

Sa'dî-i Şîrâzî'nin kanaat ile ilgili bahsettiği diğer bir hususta, sûfilerce de önem arz eden az yemek, az uyumak ve az konuşmaktır. Zorda kalmadıkça konuşmamayı, çok uyku bastırmadıkça uyumamayı ve çok yememeyi nasihat ederek karnını çok dolduran kimseleri ise Hz. Peygamberin^(s.a.v.) hadislerinde de belirttiği üzere ademoğlunun gözünü toprağın doyuracağını hatırlatmıştır.²³¹

Gülistân'da anlatmış olduğu hikâyede bir sultan, hekime günde ne kadar öğün yemek yemek gerektiğini sorar. Oda; “*Yüz dirhem yeterli.*”²³² diye cevap verir. “*Peki*”²³³ der sultan, “*Bu kadar yemek kişiye ne kadar güç verir,*”²³⁴ deyince hekim bu kadarının kişiyi taşıyacağını; ama bu kadardan fazlasının ise kişi tarafından taşınacağını söyler. Yemeğin, yaşamak için ve Cenâb-ı Hakk'a şükretmek için yenmesi gerektiğini ifade eder; ama insanların yemek için yaşadıklarını söylemiştir.²³⁵ Sa'dî-i Şîrâzî, burada kanaat ile ilgili çok yememenin önemi dikkat çeker.

Gülistân'da ki bir diğer hikayesinde, bilgenin biri çocuğuna çok fazla yemek yemeyi yasaklar. Bunun üzerine çocuk, babasına açlığın ölümden beter olduğunu söyler. Bilgede müsriflik yapmadan yemek içmek gerektiğini belirten ayeti okur ve ölçülü olmayı hatırlatır.²³⁶ Sa'dî-i Şîrâzî, burada da yine kanaat ile ilgili yemek konusunda aşırıya gitmemek gerektiğine dikkat çeker.

Sa'dî-i Şîrâzî kanaat ile ilgili anlatmış olduğu bir hikâyede oğlu, hükümdarı görünce önünde eğilip büküldüğünü gören babasına; “*Canım babacığım; hani sen, bana; 'kible, Hicaz toprağıdır.' dememiş miydin? Öyleyse bugün niye başka yöne durdun?*”²³⁷ diyerek biraz da latife yaparak insanın kiblesinin tek olduğunu, bugün niye kendisinin farklı bir tarafa döndüğünü sorarak, kişinin kanaatkâr bir kimse olması ve kimsenin önünde eğilip bükülmemesi gerekir çünkü başkalarının önlerinde eğilip bükülen kimseler insanlara kul ve köle olurlar. Şîrâzî kanaatin, kulu yücelere

²³⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 149-150.

²³¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 150; Buhârî, *Rikâk*, 10; Müslim, *Zekât*, 116-119

²³² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 303.

²³³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 303.

²³⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 303.

²³⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 303.

²³⁶ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 303-304; el-A'râf 7/31

²³⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 151.

çıkarcacağını, kanaatkâr olmayan kulun ise boynunun her zaman eğrileceğini beyan etmiştir.²³⁸

Sa'dî-i Şîrâzî'nin Bostân eserinde bir emir, Allah'ın velilerinden birisine kıyafet hediye eder. Veli bu kıyafeti kabul eder ve kıyafetin ne çok güzel olduğunu; ama kendi kıyafetinin ondan daha da güzel olduğunu söyler.²³⁹ Burada da velinin kanaatkâr sahibi biri olduğu ve kimsenin önünde eğilip bükülmemek gerektiğini ifade eder.

Sa'dî-i Şîrâzî, Sahabe-i Kirâm'ında kanaat sahibi olmasıyla ilgili şu hikâyeyi anlatır. Bir kral, Hz. Peygambere^(s.a.v.) onlara yardımcı olması için doktorunu gönderir; fakat doktor Müslümanlar içerisinde bulunduğu süre zarfında yanına tedavi olmak için uğrayan olmamıştır. Doktor, bu durumu Efendimize^(s.a.v.) anlatmıştır. Efendimiz^(s.a.v.) doktora şöyle cevap verir; *“Dostlarım böyledirler. Yemek yeme isteği olmadan yemezler. Yemek yeme isteği olduklarında ise yemeğe yanaşmazlar”*²⁴⁰ der. Doktorda, Hz. Peygamberi^(s.a.v.) tasdikler ve sağlığın en önemli nedeninin de bu olduğu cevabını verir.²⁴¹ Kanaat ile ilgili anlatılan buradaki mevzuda da kanaat sahibi olmanın kişiyi ruhsal anlamda sağlıklı yaptığı gibi fiziksel anlamda da sağlıklı olmasını sağlar. Hz. Peygamber'in^(s.a.v.) doktora Sahabe-i Kirâm'la ilgili vermiş olduğu cevap hastalanan pek kimse olmadığını; çünkü bu durumun onların az yemesiyle yani kanaat ehli olmaları ile ilgili bir durumdur.

Sa'dî-i Şîrâzî'nin elinde olanla yetinmekle ilgili değinmiş olduğu bir hikayesinde soğandan farklı bir yemeyi olmayan bir adama bir gün bir yerde ziyafet verileceğinden bahsedilir ve oradaki yiyeceklerden nasiplenmesi söylenir. Adam bu ziyafetten yararlanmak, nasiplenmek için gider; ama bu kalabalığın içinde kıyafeti yırtılır. Bunun ardından bir eli kırılır. Kendi kendine söylenmeye başlar; *“Hırsa kapılıp musibetin içine düştüm. Bir daha evimdeki soğandan başkasına tamah etmeyeceğim,”*²⁴² der.

Burada da kanaat ile ilgili, hırsa kapılan kanaatkâr olmayan kişilerin insanların içerisinde sıkıntıya gireceğini ve hırsına yenik düşenlerin insanlar içerisinde rezil rüsva olacağını ifade etmiştir.

---

²³⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 151.

²³⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 153.

²⁴⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 302.

²⁴¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 302.

²⁴² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 153.

Sa'dî-i Şîrâzî, yüce yaratıcının verdikleri şeylere kulların rızâ göstermesi ve kanaatkâr olmaları gerektiğini ve rızık konusunda endişeye kapılmamaları gerektiğini tavsiye eder. Bir hikayesinde adamın çocuğu dış çıkarır ve adam derin düşüncelere dalarak bu çocuğun yiyeceğini temin edemezsem erkekliğe yakışmaz dediğinde, kara kara düşüncelere dalan kocasına kadın, şöyle cevap verir; “*Efendi, vesveseye kapılma ki, şeytan kahrından gebersin. Derin düşüncelere dalmanın alemi ne! Dişi veren Allah, elbet ekmeği de verir,*”²⁴³ der.

Burada da Rezzak olan Cenâb-ı Hakk'ın her kulun rızıkına kefil olduğunu ve geleceğe ait düşüncelere dalarak, endişeye kapılmamak gerektiği ifade edilmiştir. Geleceğe ait konularda da kanaatkâr sahibi olmak gerekir; çünkü insan geleceğe ait şeyleri düşündükçe, endişeye kapıldıkça bu durum şeytanın da işine gelir ve kişi hüznü boğulur.

Sa'dî-i Şîrâzî, gelecek endişesine kapılmamak kanaatkâr olmakla ilgili hikayesinde, velilerden bir zat kendine bir ev yapar. Bunu gören birisi kendisinin durumunun iyi olduğunu ve kendine daha iyi bir ev neden yapmadığını sorar. Veli de o kişiye şöyle cevap verir; “*Ölüp gittikten sonra evi gösterişli yapmanın ne anlamı vardır,*”²⁴⁴ der. Burada da kişinin geleceğe ait konularda kanaatkâr olması gerektiği ifade edilir.

Sa'dî-i Şîrâzî zenginliğin parada, malda, mülkte değil kanaatte olduğuna değinmiştir. Bir insan Cenâb-ı Hakk'ın verdiği rızâ gösteren kişinin elinde, altınında, taşında bir olduğunu söyleyerek; fakirlerin, padişahlardan daha makbul olduğunu buyurur ve devamla, Padişah onlardan daha fakirdir, zira fakirin eline geçen az bir miktar para ona yeterken, sultan eline bütün bir mülk geçse dahi doymamıştır, ifadesiyle hükümdar olmanın ağır bir sorumluluk olduğunu vurgular. Bu yüzden Sa'dî, asıl zengin kimselerin kanaatkâr kimseler olduğunu örnekler.²⁴⁵

Sonuç olarak Sa'dî-i Şîrâzî, tasavvuf ehli gibi kanaati, kulun elindekiyle yetinmesi, verilene razı olunması şeklinde tarif etmiştir. Şîrâzî'ye göre kul, itidal üzere olmalı gelecek endişesine kapılıp, hüznlenmemeli ve bu uğurda başkalarına boyun eğmemelidir. Tam aksine de olmamalıdır. Yani yan gelip yatılmamalıdır. Nasibini aramalı, rızık elde etmek için çaba ve gayret sarf etmesi gerekir.

²⁴³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 154.

²⁴⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 155.

²⁴⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 154-155.

2.6. Sükût

Sükût kelimesi, sözlük anlamı itibariyle konuşmanın zıddı, susma, sessizlik anlamına gelmektedir.²⁴⁶ Sükût, kişinin konuşmaya güç yetirebildiği halde susmasıdır.²⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'de bir ayette sükût kelimesi geçmekte durgunlaşma, sakinleşme, durulmak gibi anlamlara gelmektedir.²⁴⁸

İsfehânî, A'raf Sûresi 154. ayette, "Hz. Musa'nın kızgınlığı geçince..."²⁴⁹ manasını, benzetme yoluyla bu anlamda kullanıldığını yorumlar.²⁵⁰

Hz. Peygamber^(s.a.v.) birçok hadis-i şeriflerinde sükût etmenin önemine değinmiştir. Bir hadislerinde susan kimselerin kurtuluşa ereceklerini müjdelemiş,²⁵¹ diğer bir hadisinde iman sahiplerinin ya faydalı söz söylemesini ya da sükût etmesini tavsiye etmiştir.²⁵² Dil konusunda da önemli uyarılarda bulunmuştur.

İbn Arabî, sükût ile ilgili kelamı yaratan Allah olduğu için sâlikin, O'ndan başka konuşan görmemesidir. Allah konuşmayı yaratmış ve kullarda da konuşma yetisine sahiptir. Kul, Allah'ın kendisine verdiği ile hareket eder. Bu yüzden mutlak bir anlamda susmanın geçerli olmadığını söylemektedir; çünkü insanın Allah'ı zikretmesi gerekmektedir. Mutlak bir anlamda suskunluk meydana geldiğinde Allah'ı anma durumu da gerçekleşmez. Konuşmamak anlamında susmak kastedilmiştir.²⁵³

Kuşeyrî, susmanın bir lisanla, bir de gönül de olmak üzere iki çeşit olduğundan bahsederek,²⁵⁴ susmanın esenlik olduğunu söyler; ama aynı zamanda dinin emirlerine göre hareket etmek gerektiğini de ifade eder. İlâhi emirlerin sükût etmeyi menettiği bir durumda, susmanın insanı nedâmete sürükleyeceğini yorumlar. Yeri gelince

²⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), 2/43.

²⁴⁷ el-Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 120.

²⁴⁸ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lüğati*, 266.

²⁴⁹ el-A'râf 7/154

²⁵⁰ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, 416.

²⁵¹ Tirmizi (4/660).

²⁵² Buhari, Edeb, 31; Rikak, 23.

²⁵³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/271.

²⁵⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 1/246.

konuşmanın, yeri geldiğinde sükût etmenin büyük kimselerin özelliklerinden olduğunu söyler.²⁵⁵

Hücvîrî, kelim Cenâb-ı Hak'tan kula gelen yönü itibarıyla Allah'ı anmak, O'na şükretmek gibi nitelikler sebebiyle bir nimettir der. Konuşmak, büyük bir nimet olmanın yanında aynı zamanda nimetler bir imtihan vesilesidir. Bir nimetin büyüklüğü imtihanını da büyük kılar. Bu yüzden sûfiler konuşmayı imtihan olarak gördükleri için zorda kalmadıkça konuşmadıklarını ifade eder.²⁵⁶

Bu konuyla ilgili olarak Hücvîrî'de, konuşmanın ve susmanın, bazılarından hak bazılarından bâtil doğduğunu ifade ederek, kişinin doğru olduğu zaman da konuşması sükûtundan üstündür ve kişinin doğru zamanda susması, konuşmasından da üstün olduğunu beyan eder.²⁵⁷

Hâris el-Muhâsibî'ye göre kişi, insanların kendine olan sevgisi sürsün diye nefisinden ötürü sessiz kalır, hakkı gizlerse bu yapmış olduğu sükût hatalıdır. Bu durumda doğru olan konuşmasıdır.²⁵⁸ Burada önemli olan nefsin arzuladığı şeyin tersini yapmaktır.

Sûfilerin görüşlerine göre sükût etmek, her zaman ve her yerde tamamıyla susmak, sessiz kalmak değildir; çünkü tamamıyla sükût eden Cenâb-ı Hakk'ı anmıyor demektir. Bir anlamda insanın ruhu da buna müsait değildir. Kul, Allah'ı anmadığında şeytan onu başka şeylerle meşgul eder. Kişi kötülüğün olduğu yerde susmamalı, sessiz kalmamalıdır. Böyle yapıldığında kötülüğün önü açılmış olur. Halbuki dinimiz kötülüğün önüne set çekmek gerektiğini emretmiştir. Konuşmak demekte boş ve lüzumsuz konuşmak değildir. Bu yüzden yeri ve zamanı geldiğinde doğruyu, hayrı, iyiliği konuşmaktan çekinmemeli, yüce Allah'ı anmaktan geri durmamalıyız.

Sa'dî-i Şîrâzî, dostuna çoğu zaman kendisinin sustuğunu söylemiştir. Bunun nedenini de şöyle açıklar; *“Çoğu zaman susmamın nedeni, sözlerimin içinde iyi ve kötü şeylerin olmasındandır, çünkü düşmanlarım menfaatleri gereği, söylediklerimin*

²⁵⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 1/245.

²⁵⁶ Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, 391.

²⁵⁷ Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, 393.

²⁵⁸ Hâris el-Muhâsibî, *er-Ri'âye* (Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 268.

iyilerini bırakıp kötülerini seçerler."²⁵⁹ Bunun üzerine dostu da Sa'dî-i Şîrâzî'ye, "*Düşmanlarının iyi şeyleri görmemesi normaldir,*"²⁶⁰ cevabını verir.

Burada Sa'dî-i Şîrâzî, hiç konuşmaktan ziyade çok konuşmamayı tercih ettiğini anlatmaktadır; çünkü çok kelam etmek kişinin ağzından faydalı sözler çıkabileceği gibi fuzûlî kelimelerinde çıkmasına sebep olur. Düşmanlar zaten kişinin açığını aramaktadır. Böyle bir şey yapmakta onların eline koz vermeye sebep olur.

Sa'dî-i Şîrâzî, bir diğer hikayesinde başımıza gelen olumsuz durumların başkalarına bahsedilmemesi ile ilgilidir. Tüccarın biri zarar eder. Bunun üzerine tüccara babası bu durumu kimseye bahsetmemesi uyarısında bulunur. Oğlu bunun sebebini sorduğunda ise şöyle cevap verir; "*Musibet ikiye katlanmasın oğlum. Birisi sermayenin azalması. Diğeri de komşuların çekememesi*"²⁶¹ tavsiyesinde bulunur.

Sükût ile ilgili burada başımıza gelen sıkıntıları kimseye anlatmamaktan bahsedilir; çünkü kişinin başına gelen olumsuz bir durum kendisini çekemeyen kimseleri memnun eder. Bu durum kişiyi de olumsuz anlamda etkileyebilir. Sa'dî-i Şîrâzî, bu konuya dikkat çekmiştir.

Bir diğer hikayesinde cahillere karşı sessiz kalmakla ilgilidir. Bilge bir zat inançsız bir adam ile tartışmaya girer. Bilge, inançsız adam ile baş edemeyince tartışmayı bırakır. Bilge zatin neden yaptığına şaşıranlardan bir tanesi bu kadar bilgisine rağmen neden tartışmayı bıraktığını sorar. Bilge olan zatta kendi bilgisinin Kur'an ve sünnet merkezli olduğunu, ama karşısındakinin buna zaten inanmadığı cevabını verir.²⁶²

Burada cahil kimselere karşı sükût etmek gerektiğini bizlere anlatmaktadır. Cahil ile tartışmanın sonucu cedelleşmeye gider. Bu durumda bazı sıkıntılara yol açabilir. Bu yüzden bu gibi durumlarda sükût etmeliyiz.

Sa'dî-i Şîrâzî'nin sükût ile ilgili uyarılmış olduğu bir başka konu da söz kesmemek ile ilgilidir. Kişi bir başkası konuşurken onu sözünü kesmeden dinlemeli ve bu sırada susmalıdır. Söyleyecek sözümüz olsa bile karşımızdakinin sözü bitmeden konuşmamalı, sükût etmeliyiz. Sa'dî-i Şîrâzî'de başkasının konuşması bitmeden

---

²⁵⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 323.

²⁶⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 323.

²⁶¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 323.

²⁶² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 324.

dinleyen kimseleri görgülü, akıllı kimse olarak nitelendirmiştir.²⁶³ Böyle yapan kimselerin arasında samimiyet, muhabbet oluşur.

Sa'dî-i Şîrâzî'nin sükût ile ilgili bir diğer dikkat çektiği konu sır tutmaktır. Sultan Gazneli Mahmud'un veziri Hasan Meymendî, sır tutmasını bilen bir vezirmiş. Sultan'ın yakınları ne buyurduğunu vezir Hasan Meymendî'ye sorduklarında “*Siz de biliyor olmalısınız,*”²⁶⁴ der. Onlarda; “*...Sana söylediklerini bize söylemez...*”²⁶⁵ deyince o da; “*Sultan başkasına söylemeyeceğime güvendiği için bana danışır. O halde boş yere daha ne bekliyorsunuz?*”²⁶⁶ cevabını verir.

Kişi sır tutmasını bilmeli, başkalarının bizim ile paylaştıklarını biz başkalarına söylememeliyiz; çünkü bize güvendikleri için sırrını bize açmışlardır. Hele ki, sırrı açan bir vezir olduğunda kellesinin gitmesine bile sebep olabilir. O yüzden Sa'dî-i bizleri bu konuda bu yüzden uyarmıştır. Sükût ile ilgili burada sır konusuna dikkat çekilmiştir.

Bir diğer hikâyede gıybet etmek ile alakalıdır. Sa'dî-i Şîrâzî, Nizamiye Medresesi'nde görev yaparken sürekli ders tekrarı yaparmış. Bir gün hocasına kendisi bir hadisin manasını verdiği zaman arkadaşının kendisini kışkırdığını söyler. Hocası da arkadaşının kıskançlık yaparak cehennemini yolunu tuttuğunu; ama kendisinin de arkadaşının dedikodusunu yaparak onun peşinden gittiğini söylemiştir.²⁶⁷

Burada Sa'dî-i Şîrâzî, hocası nazarında bizlere başkalarının arkalarından duyduklarında hoşlarına gitmeyecek sözler sarf edilmemesini bildirmektedir. Hata yaptıysa biz de başka bir hata yaparak onun gıybetini yapmamamız icap eder. Kişilerin hatalarını açmak değil kapatmak gerekir. Bu tür durumlarda sükût geçmek gerektiğini bizlere hatırlatmaktadır.

Sa'dî-i Şîrâzî, üç kişinin gıybetini yapmanın uygun olduğunu söyler. Bunlar:

- Halkına zulmeden sultan. Sebebini de insanların böyle meliklerin zulmünden korunmak için gıybetinin yapılabileceği şeklinde açıklamıştır.
- Edepsiz insan. Sebebi de böyle insanlar zaten yaptıkları ayıpları insanlardan gizlemezler. Bu tür insanları korumamak gerektiğini söylemiştir.

²⁶³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 325.

²⁶⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 325.

²⁶⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 325.

²⁶⁶ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 325.

²⁶⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 166.

- Terazide düzenbazlık yapan kimseler. Sebebi de bu tür insanlar başkalarını da kandırıp aldatabileceğinden ötürü böyle insanların gıybetinin yapılmasının caiz olduğunu söylemiştir.²⁶⁸

Sa'dî, böyle durumlarda sükût geçmemek gerektiğini ifade etmiştir. Böyle durumlar insanların aldatılmasına, zulmedilmesine yöneliktir. İnsanların zarar görmesini engellemek için sükût etmemek icap eder.

Sonuç olarak tasavvuf açısından sükût etmek önemlidir. Çünkü her şey dile hâkim olmaktan geçer. Sa'dî-i Şîrâzî ve mutasavvıflara göre dile hâkim olmak tamamıyla sessiz kalmak, susmak değildir. Kastedilen dili yalan, dedikodu, iftira, gıybetten uzak tutmak, nefsin hoşuna giden şeyleri konuşmamaktır. Yoksa sükût hakkı hakikati söylemekten kaçınmamak değildir.

2.7. Tevâzu

Tevâzu, sözlükte alçakgönüllü olmak, gösteriş yapmamak, boyun eğmek, kendini düşük göstermek manalarındadır.²⁶⁹ Terim anlamı olarak tevâzu, huşû, hudû aynı anlamlara gelmektedir. Tasavvuf ehline göre huşûnun terim anlamı, Allah'a bağlanmaktır.²⁷⁰

Huşû, kelimesi Kur'an-ı Kerim'de toplam on yedi ayette geçmektedir.²⁷¹

Kuşeyrî'ye göre Hakkın iradesine razı olmaya ve Allah'tan gelen her şeye karşı çıkmadan gönül hoşluğuyla kabul etmeye tevâzu denir. İlâhi iradeye teslim olmak ve buyruklarına itaat etmeye huşû denir.²⁷²

İbn Arabî'ye göre huşû, Allah'ın kullarının özelliklerindedir. İnsan için huşû hor, hakir ve küçüklük makamıdır. Huşû makamı, Hakkın nazarında ahirette yerilen bir grup için zikredilmişken, dünyada ise methedilen bir grup için zikredilen niteliktir. Huşû hali dünya hayatında müminde bulunurken bu özellik ahirette ise kibirlenen, büyülenen zorbalara geçecek olan bir özelliktir. Bu kibirli insanlar ayetlerde de belirtildiği üzere dünya hayatında iken büyülenen, bozgunculuk yapanlardır.

²⁶⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 169.

²⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1993, 8/72.

²⁷⁰ el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 98.

²⁷¹ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 180.

²⁷² Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 1/275.

Müminler ise dünyada iken her hallerinde huşû sahibidirler.²⁷³ Bu yüzden Cenâb-ı Hak onları ahirette büyük bir ecir beklediğini bildirmiştir.²⁷⁴ Ahiretteki huşû sahipleri ise hüsrana uğrayanlardan olacaklardır.²⁷⁵

Hâris el-Muhâsibî'ye göre tevâzu iki çeşittir. Birincisi, Allah'a itaat ederek, O'nu yücelterek gösterilen huşû, O'nun azameti karşısında korku duyarak gerçekleşir. İkincisi de kişinin kendini küçük görmesidir. Her hal ve her durumda kendi acizliğini bilmesidir. Tutum ve davranışlarının Allah'a karşı olduğunu bilmesidir. Bu da kişinin ölçüyü kaçırdığını, aşırıya gittiğini bilerek kendi nefesine yönelmesiyle gerçekleşir.²⁷⁶

İbn Arabî'ye göre huşûnun meydana geldiği yer kalptir. Bu da Allah'ın tecellisiyle gerçekleşir. Allah'tan tecelli geldiğinde bilgi gelir, bilgiyi korku onu da huşû takip eder. Bir kulda huşû meydana geldiğinde onu sarsılma, ürperti takip eder. Kul bunu bütün organlarında tutukluk, titreme meydana gelecek şekilde hisseder. Hz. Peygamber'e^(s.a.v.) gelen vahiy çeşitlerinden birisi de budur. Çıngırak sesinde gelen bu vahiyde Hz. Peygamber'i^(s.a.v.) titreme almıştır. Vahyin en zor durumlarından bir tanesidir.²⁷⁷

Kuşeyrî'de âlimlerin huşûnun kalpte meydana geldiği hususunda ittifak ettiklerini bildirmiştir. Kuşeyrî'ye göre huşû, Allah'ın seyir ve temâşâsından ötürü gönül aleminin saygı ile itaat etmesi ve İlâhi tecellinin kalbi kaplamasıdır.²⁷⁸

el-Muhâsibî, kişi her ne kadar tevâzu sahibi olsa da nefsin azimli olduğunu zikretmiştir. Mütevâzi olan bir kişi dikkatli olmaz ise sonradan kibre kapılabilir.²⁷⁹

Zünnûn el-Mısırî'ye göre tevâzu üç çeşittir: Kişinin hatalarını bilerek nefsinin küçük görmesi, insanları, Cenâb-ı Hakk'ın yarattıklarına hürmeten yüceltmesi, kendini tenkit edeni ve doğru öğüt vereni kabul etmesi.²⁸⁰

Abdurrahman Sülemî, kibir hastalığından kurtulma yolunun mütevazı olmaktan geçtiğini belirtmiştir.²⁸¹

²⁷³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/290.

²⁷⁴ el-Ahzâb 33/35.

²⁷⁵ eş-Şûrâ 42/45.

²⁷⁶ İbn Fûrek, *Tasavvuf İstilahları*, çev. Ahmet Yıldırım (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 280.

²⁷⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/290.

²⁷⁸ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 1/276.

²⁷⁹ el-Muhâsibî, *er-Ri'âye*, 410-411.

²⁸⁰ Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddin", 38/305-306.

Psikolog Martin Seligman tevâzuyu kişinin başkalarının dikkatini çekmek, kendini göstermek için gerek kıyafetiyle gerek evi, arabasıyla gerekse de ihtişamlı yaşamını ben merkezli göstermeme durumu şeklinde açıklamıştır.²⁸²

Sa' dî-i Şîrâzî kişinin alçak gönüllü olması gerektiğini ifade etmiştir; çünkü kişi topraktan yaratılmıştır. Toprakta yaratılana yakışan tevâzu göstermektir. Kibirliğin ise ateşe ait olduğunu ifade etmiştir. Şeytanın da ateşten yaratıldığını ve onun kibrine yenik düşüp asilerden olduğunu zikretmiştir. İnsanın her zaman için kendisine yakışanı yapmalı ve tıpkı yaratıldığı toprak gibi tevâzu sahibi olması gerektiğini belirtmiştir. Şeytan kibrine yenik düştü ve o asilerden oldu.²⁸³

Hasan-ı Basrî'ye göre hak ehlinin alçak gönüllü oluşlarından ötürü yumuşak başlı ve vücudunun bütün azaları eğilmiştir. Öyle eğilmiştir ki, onları gören topluluk hasta zanneder; fakat onlarda herhangi bir rahatsızlık yoktur.²⁸⁴

Sa' dî-i Şîrâzî buluttan denize düşen damla metaforuyla tevâzunun yüceliğini şu şekilde anlatmıştır:

*Damla buluttan denize düşünce onun azameti, büyüklüğü karşısında kendinin ne kadar aciz olduğunu dile getirmiştir. Acizliğini, küçüklüğünü dile getiren damlayı sedef bağına basmıştır. Kader de ona yardım etmiştir ve ondan ancak sultanlara yaraşacak bir inci meydana gelmiştir. Kendisini aciz, küçük gördüğü için, tevâzu sahibi olması sebebiyle Allah'ta onu yüceltmıştır.*²⁸⁵

Hz. Peygamber efendimiz^(s.a.v.) de bir hadislerinde tevâzu sahibi kimseleri Allah'ın yücelteceğini dile getirmiştir.²⁸⁶

Sa' dî-i Şîrâzî bir hikâyede kendini aciz, küçük gören müridin durumunu örnek verir. Bir gün Rûm iskelesine bir genç iner. Bu genç akıllı, gönlü güzel biri olduğunu görünce kıyıdağiler onu misafir ederler. Genç burada kalmaya başlar. Bir gün şeyh efendi gence oradaki mescidin temizlenmesini, tozunu toprağını almasını ister. Genç, şeyh efendiden bunu işittikten sonra ortalıktan kaybolur. Oradağiler gencin hizmetten

²⁸¹ Muhammed b. Hüseyin Sülemî, *Ruhun Hastalıkları Ve Çareleri: Süfî Psikolojisi Elkitabı*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2014), 78.

²⁸² Ayten - Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş*, 182.

²⁸³ el-Bakara 2/34.

²⁸⁴ Hasan-ı Basrî, *Zühhd*, çev. İshak Doğan (Konya: Hüner Yayınevi, 2012), 77.

²⁸⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 115.

²⁸⁶ İbn Hanbel, III, 76.

kaçtığını düşünmeye başlarlar. Daha sonra müritlerden biri yolda bu gençle karşılaşır. Gence hizmetten niçin kaçtığını sorar. Bunun üzerine o genç hizmetten kaçmadığını söyler. Şeyh efendi, kendisinden mescitteki tozu toprağı almasını isteyince, orada toz toprak bulunmadığını asıl tozun toprağın kendisi olduğunu ifade etmiştir. Hikâyenin sonunda Sa'dî-i Şîrâzî, müridlerin tarikata girdikten sonra tek amaçlarının kendilerini küçük, hakir görmeli ve tevâzu sahibi olmaya çalışılmaları gerektiğini belirtir. Yücelik talep eden kimse böyle hareket etmelidir. Tevâzu sahibi kimse tıpkı meyvelerinden dalların aşağı sarktığı ağaç gibidir.²⁸⁷

Sa'dî-i Şîrâzî, kulun tevâzu sahibi olması gerektiği ile ilgili önemli uyarılar yapar. Din yoluna büyülenen, gururlanan kimselerin giremeyeceğini ifade etmiştir. Makam ve mevki kişiyi yüceltmez. Kişiyi yüceltecek olan tevâzu sahibi olmasıdır. Böyle olan insanlar yücelecektir. Kişiyi insanların güzel ahlaklı demesinden daha büyük bir onur olamaz. Kimse kendisine karşı büyülenen, gururlanan kimseyi asla büyük görmeyecektir. Kişi böyle davranarak büyük olmaz, ancak ve ancak zillete düşer. İnsanın da makam ve mevki sahibi olduğunda yapması gereken şey kendinden makamca aşağıda olan insanları hor ve hakir görmemesidir. Unutmamak gerekir ki, bu dünyanın yarını vardır ve yarın kimse ne olacağını bilemez. Bugün makam ve mevkiye yüksek olan birisi, kendisinden makam ve mevkiye daha aşağıda olan birilerini hor, hakir, küçük gören bir kimse yarın daha aşağı konumlara kendisi düşebilir. Kimisi sarhoştur, kimisi de ibadet ediyordur. Bunların hiçbirine güvenmemek gerekir. Allah, sarhoş olan bir kimseyi doğru yola götürebilir. Âbid ve âlim olan bir kimseyi de huzurundan kovabilir. O yüzden kişi her zaman ve her halde mütevazî olmalıdır.²⁸⁸

Sa'dî-i Şîrâzî, kibir âbidesi, kötü ve mağrur insanlara iyi ve güzel bir şekilde davranılmasını öğütlemiştir. İnsanları kazanmanın yolunun buradan geçtiğini düşünmektedir. Yumuşak huylu bir kimse herkesi kazanır, etrafında sevilir, sayılır.; ama kişi sert olduğunda bırakın düşmanları dostları bile sert yüzlü insanların yanından çekip gider. Sa'dî-i, makam ve mevkiye de kendinden üstün olanlara karşı da tatlı dil ve yumuşak huylulukla muamele edilmesi gerektiğini ifade eder. Yumuşak söz söyleyen karşısındakini kendine bağlar. Kötü kelimada bulunan bir kimse

---

²⁸⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 115-116.

²⁸⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 116-117.

karşısındakini daha çok kızıştırır ve hırçınlaştırır. Bu yüzden Sa'dî-i Şîrâzî de yumuşak huylulukla muamele edilmesini nasihat etmiştir.²⁸⁹

Sa'dî-i Şîrâzî, kendi başından geçen bir olayda da kibirli bir kadıya karşı nasıl bir tavır takınılması gerektiğinden bahsetmiştir. Bir gün yoksul, üstü başı perişan bir derviş, âlimler meclisine katılır ve onların yanına oturur. Bu sırada yoksul zâtı, kâdının adamları sert biçimde muamele ederek dervişi oradan kaldırıp arka tarafa doğru gönderirler. Orada âlimler, aralarında bir konu tartışırlar; ama tartışmanın sonucu bir neticeye varmaz. Daha sonra bu derviş kılıklı zat, arkadan seslenir ve söz almak ister. Söz aldıktan sonra konuyu etraflıca güzel ve ilmî bir şekilde oradaki insanların şaşkın bakışları arasında anlatır. Kâdı, bu dervişe yaptıklarından ötürü pişmanlık duyup başındaki sarığı yardımcısı aracılığıyla bu dervişe gönderir; fakat bu derviş, kibir âbidesi kâdının sarığını giymez. Ona şöyle cevap verir:

*"...Gün gelir; üstü başı eski, derviş kılıklı bir adam karşısında elli arşın sarıkla -tıpkı kâdı gibi- benim de başım ağırlaşır. Sonra bana efendi deyip yüksek bir paye verirlerde başkaları gözüme hakir görünür,"*²⁹⁰ der. Sa'dî-i Şîrâzî, kalbi kırılan biri içindekini tatlı sözleriyle bu şekilde atacağını ifade eder. Kalbi kırık bir kimsenin sözlerinin keskin ve tesirli olduğunu, insanların da bu şekilde davranmalarını tavsiye eder. Kişinin düşmanı yere düştüğünde, aciz davranmaması gerektiğini, eline düşüncü düşmanı yıkıp geçmenin, kişinin gönlünü ferahlatacağını dile getirir. Mecliste bu konuşmayı yapanın kim olduğunu merak eden oradakiler, bu tatlı dilli zatın Sa'dî-i Şîrâzî'den başkası olmadığını söylemişlerdir.²⁹¹

Sa'dî-i Şîrâzî, tevâzu sahibi, iyi huylu insanların zehirlerinin bile bal olduğunu; fakat gururlu, kibirli, mağrur kimselerin ekmeğinin bile yenmemesini tavsiye etmiştir. Onların ekmeklerinin bile haram olduğunu ve böyle insanların talihinin bile ters gideceğini ifade etmiştir.²⁹²

Sa'dî-i Şîrâzî mütevazî kimselerin başkalarının kendilerini övmelerine karşı yüz çevrilmesi gerektiğini beyan ederek, böyle yapmayan kimse, bu kez kendindeki noksanları, kusurları, hataları göremez. Kendi hata ve ayıplarını görmeyen, kendini düzeltemez, bataklıkta çırpınır durur ve kişinin kibirlenmesine, gururlanmasına yol

²⁸⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 123.

²⁹⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 120.

²⁹¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 119-120-121.

²⁹² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 14.

açar. Başkalarının kendilerini övmelerine karşı kulaklarını tıkamalıdır. İnsan başkalarının söylediklerine karşı sağır olmalı ve kendine kulak vermelidir. Tevâzu sahibi kimselerin özelliklerinden bir tanesinin de bu olduğunu nasihat etmiştir. Bu konuyla ilgili anlattığı bir hikayesi şöyledir. İnsanlar, arif sûfilerden olan Hâtem-i Taî'nin kulaklarının işitmediğini söylerler. Birisi Hâtem-i Taî'ye herkesin ona sağır dediğini; ama onun en ufak bir sinek vızıltısını bile duyduğunu, dolayısıyla sağır olmadığını anlatır. Hâtem bu söz üzerine dostuna boş ve lüzumsuz sözler işitmektense kulaklarının işitmemesinin daha iyi olduğunu ifade eder. Kendi yanında bulunan kimselerin, hata ve kusurlarını gizlemek için kendisini övdüğünü söyler. Halbuki bu durumun zamanla kendisindeki hata ve kusurları görmemesine yol açacağını dolayısıyla kendisinin kibirlenmesine sebep olacağını ifade eder. Bu yüzden Hâtem insanlar içerisinde sağır davrandığını söylemiştir. İnsanlar Hâtem'i sağır diye yanında iyi veya kötü her şeyi konuşurlarını, o da bu sayede kendindeki kusur ve hataları düzeltirmiş.²⁹³

Sa'dî-i Şîrâzî, din büyüklerinin özelliklerinden birinin tevâzu sahibi olduklarını ifade etmiştir. Bir misalde, adamın biri Hz. Ali'den^(r.a.) yardım ister. O da kendince gerekli bilgileri verir ve ona yol gösterir. O ortamda bulunanlardan bir tanesi Hz. Ali'ye^(r.a.) itiraz eder ve kendi fikrini beyan eder. Hz. Ali^(r.a.) bu durum karşısında asla güvenmez. Adamın fikrinin isabetli olduğunu söyler. Başka bir misalde de Hz. Ömer^(r.a.) kalabalık bir ortamda yanlışlıkla dilencinin ayağına basar. Bu durum karşısında asla güvenmeden dilenciden af diler. Sa'dî-i Şîrâzî, büyük kimselerin özelliklerinin böyle olduğunu söyler.²⁹⁴

Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre insanı yücelten, yükselten şey tevazudan geçer. Tevâzu sahibi olmayan, büyülenen kişi kibre kapılır. Kibre kapılan kul nefsinin, şeytanın oyuncağı olur. Kul, nefesine yenik düşüp kibre kapılmamalı, kendini diğer insanlardan üstün görmemelidir. Hakkı hakikati söyleyeni kabul etmelidir. Şunu asla unutmamalı ki insan topraktan yaratılmıştır. İnsan ona yakıştığı şekilde alçakgönüllü olmalıdır. Kibir sahibi olmak şeytanın işidir. Neticede şeytanın Cenab-ı Hakk'ın huzurundan kovulmasına kibri sebep olmuştur. Bu konuyla ilgili Sa'dî-i Şîrâzî'nin fikirlerinin, ayet ve hadislerle, sûfilerin görüşleriyle örtüştüğünü görmekteyiz.

---

²⁹³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 131.

²⁹⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 136.

2.8. Cömert

Cömert kelimesi Türkçe'ye Farsça Cevânmerd kelimesinden geçmiştir.²⁹⁵ Cömertlik, İslam literatüründe sözlük anlamı itibariyle Arapça kökenli cûd ve seha terimleriyle ifade edilmiş olup iki kavramda sözlükte eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Cûd ve sehâ sözlükte, ateşin kolay yakılmasını ve dumanının kolayca yükselmesini sağlamak amacıyla ocağın içinin geniş tutulmasına denir.²⁹⁶

Tasavvuf kültüründe cömertlik kavramı genellikle cûd ve sehâ kavramlarıyla ifade edilir.²⁹⁷

Az da olsa mal ya da ilim olsun elinde bulunanlarının hepsini bağışlamaya cûd adı verilir.²⁹⁸

Bu kavramlar Kur'an-ı Kerîm'de geçmemektedir; ama Kur'an'da geçen kavramlardan ikram, ihsan, infak, îsâr vb. birçok tanım cömertliğin önemi üzerine durmuştur.²⁹⁹

Cömertlikle ilgili Kur'an-ı Kerîm'de cömert davrananlarının işlerinin kolaylaştırılacağı, cimri davrananlarında işlerinin zorlaştırılacağından bahsetmektedir.³⁰⁰

Hz. Peygamber^(s.a.v.) ilmini ve malını Allah yolunda harcayan kimselere gıpta edileceğinden bahsetmektedir.³⁰¹

Ayet ve hadislerde ateşten korunmanın yollarından biri olarak cömertlik gösterilmiştir.³⁰²

Mutasavvıflara göre cûd, iyilik yolunda mal harcamanın kişiye ağır gelmemesidir. Malının fazlasını verip kendine az mal bırakan cûd sahibidir. Sehâ

²⁹⁵ Mehmet Kanar, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Birim Yayınları, 1998), 218.

²⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1993, 8/373-373; Halim Gül, *Mesnevi'de Kur'ânî Referanslar ve Kur'an Ayetlerine Getirilen İşârî Yorumlar* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 340.

²⁹⁷ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/403.

²⁹⁸ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, 211.

²⁹⁹ Mustafa Çağrı, "Cömertlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/72.

³⁰⁰ el-Leyl 92/5-10.

³⁰¹ Buhârî, İlim 15, Zekât 5, Ahkâm 3, Temennî 5, İ'tisâm 13, Tevhîd 45; Müslim, Müsâfirîn 268.

³⁰² el-Ahzâb 33/35; Buhârî, Zekât 9, 10, Menâkıb 25, Rikâk 49, 51, Edeb 34, Tevhîd 36; Müslim, Zekât 66-68. Ayrıca bkz. Tirmizî, Kıyâmet 1, Zühd 37; Nesâî, Zekât 63, 64; İbni Mâce, Mukaddime 13; Zekât 28.

sahibi malının bir kısmını infâk eden, bir kısmını kendine saklayandır. Bir de îsâr sahipleri vardır ki bunlarda başkalarını kendilerine tercih edenlerdir.³⁰³

Îsâr sahibi kimseler kendilerine hiçbir şey bırakmayan, her şeylerini Allah yolunda harcayan, infak edenlerdir. Îsâr, sadece malını infak etmek değildir. Gerektiğinde kişinin kendini feda etmesidir. Nitekim Sahabe-i Kiramın kendilerini, canlarını Hz. Peygamber'e^(s.a.v.) feda etmeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Cûd sahibi kimseler, mallarının az bir miktarını kendilerine bırakıp çoğunu infak edenlerdir. Misal olarak, adamın kendi ihtiyacı kadar olanını alıp, diğer kısmını Allah yolunda harcamasıdır. Sehâ ise, malının yarısını kendine saklayıp, yarısını da infak edendir. Burada da kişinin malının, mülkünün yarısını kendine ve ailesine ayırıp diğer yarısını da Allah yolunda sarfedenlerdir; ama burada önemli olan bir durum infak etmenin, harcamanın, sarfetmenin Allah yolunda yapılmasıdır. Yani iyilik, faydalı, yararlı, hayır üzere olmasıdır. Yani bir kimsenin kötülüğe bütün servetini harcaması bu kişiyi îsâr sahibi yapmaz. Bu yüzden bütün bunların iyilik yolunda olması önemlidir.

İbn Arabî'ye göre cûd kelime anlamı olarak varlık demek olan vücûd ile aynı kökten geldiğini ifade etmiştir. Ona göre Allah'ın zâtından kaynaklanan cömertliği ihsan olarak nitelendirmiştir. Allah'ın cömertliği olan ihsan, kulların istemeden Cenâb-ı Hakk'ın vermesidir. İşte bu yüzden sûfilerin cûda demelerinin sebebi istemeden verilen cömertliktir. Sehâ, ihtiyaç ölçüğünde vermektir. Cenâb-ı Hakk'ın âleme hikmeti gereğince ölçü verdiği gibi kulunda insafı davranması ve ihtiyaç sahiplerine hakkını vermesidir. Îsârda, kulun kendisine başkasını tercih etmesidir.³⁰⁴

İmam Gazâlî, sehâveti peygamber ahlaklarından biri olarak nitelendirmiştir.³⁰⁵

Kuşeyrî'ye göre cûd, sehâ kavramları aralarında bir fark bulunmamakla birlikte cömertlikte fazilet bakımından fark vardır. Sehâ cömertlikte en üst derecedir. Sehâyı cûd takip eder ve cûddan sonra da îsâr gelir.³⁰⁶

İmam Gazâlî'ye göre cömertliğin fazilet bakımından en üstünü îsârdır. Îsâr, kendi nefisini başkasına tercih etmektir. Cömertlik kişinin elinde bulunanları ihtiyacı olmadığı şeyleri ihtiyaç sahiplerine ulaştırmasıdır. Bu önemlidir. Daha da önemli olan kendinin o şeye ihtiyacı varken onu darda kalanlara vermesidir. İşte bu yüzden îsâr en

³⁰³ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/403.

³⁰⁴ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/268.

³⁰⁵ Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî, *Ihyâü ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dar'ül Marife, 2010), 3/243.

³⁰⁶ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/403.

yüksek derecededir. İmam Gazâlî'ye göre cömertliğin derecesi olduğu gibi cimriliğin de derecesi vardır. Şöyle ki, kişi kendi zor durumundayken bile kendi ihtiyacını görmek için harcamaz. Böyle kimseler durumu olup istediği şeyleri yapabilecekken cimrilikleri nedeniyle bunları yapmaz. Böyle bir cimriyle îsâr sahibi cömert arasında elbette fark olacağından bahsetmiştir.³⁰⁷

Sûfilere göre cömertlik yalnızca mal ile yapılan bir durum değildir. Nefislerin terbiye edilmesi de cömertliktir.³⁰⁸

Ahlak bakımından en faziletli erdemlerden biri de cömertliktir. Cömertlik dinî olduğu kadar aynı zamanda insanî bir vazifedir. Cömertlik ne kadar kıymetliyse, cimrilikte o kadar kötüdür.³⁰⁹

İyiliğin insanın aklına geldiği ilk anda fiiliyata dökmesi cömertliktir. Zaman geçtikçe iyi düşünce zayıflamaya başlar. Hemen yapmadığında şeytan ve nefis onu bu iyilikten vazgeçirmeye çalışır. Bu yüzden gönle düşen ilk iyi düşünceyi eyleme geçirmek gerekir. Sûfiler cömertliği fedakârlık olarak nitelendirmişlerdir. Muhtaçlara mal ve beden ile yardım etmek cömertliktir.³¹⁰

Cömertliğin İslam tarihinde örneği çoktur. Muhacir kardeşlerini kendilerine tercih eden, onların her türlü ihtiyaçlarını karşılayan, onlara bütün kapılarını açan ensar, en büyük îsâr sahipleridirler; ama maalesef ki, günümüz toplumunda diğerkâmlık gün geçtikçe önemini kaybetmekte ve bencil insanlar giderek artmaktadır.³¹¹

İbn Atâullah el-İskenderî, cömert kimseleri, suçluları affeden, söz verdiğinde yerine getiren, infakın kime ve ne miktarda verileceğini önemsemeyen, kendisine sığınanları, muhtaçları yardımsız bırakmayan şeklinde tarif etmiştir.³¹²

Sa'dî-i Şîrâzî, görünene aldanmamak gerektiğini, görünen şeylerin fânî yani geçici olduğunu söylemiştir. Önemli olanın mâ'nâ olduğunu; çünkü mâ'nânın kalıcı olduğunu ifade etmiştir. Cömert olmayan kişiyi mâ'nâdan yoksun kuru bir Sûrete benzetmiştir. Bu yüzden insanlara ölüm gelmeden evvel cömert olmaları gerektiğini

³⁰⁷ Gazâlî, *İhyâü ulûmi 'd-dîn*, 2010, 3/257.

³⁰⁸ İbn Fûrek, *Tasavvuf İstilahları*, 204.

³⁰⁹ Süleyman Uludağ, *Temel Tasavvufî Kavramlar* (İstanbul: Ketebe Yayınları, ts.), 329.

³¹⁰ Uludağ, *Temel Tasavvufî Kavramlar*, 332-333.

³¹¹ Uludağ, *Temel Tasavvufî Kavramlar*, 334.

³¹² İbn Atâullah el-İskenderî, *Tasavvufî Hikmetler*, 71; İbn Atâullah İskenderî, *el-Hikemü 'l-Âtâ'îyye* (Kahire: Merkezu'l ehrâm li't-tercümeti ve'n-neşr, 1988), 53.

ifade etmiştir; çünkü kişi öldükten sonra geriye kalan mal hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Geriye kalan mal çocuklarının, yakınların ellerine geçecektir ve yakınlarda hırsa kapılıp dünyaya dalıp ölenin ruhuna hiçbir şey bağışlamayacaklardır. Kul, ahiret azığını kendisi hazırlamalıdır. İmkânı varken cömertlik yapmalı ve iyiliği ertelememelidir. Kişi kusur bulmadan iyilik yapmalıdır. Kusurları örtenin Cenâb-ı Hakk tarafından kusurları örtülür. Kapısına gelen muhtaçları kovmamalıdır, yarın aynı muhtaç duruma kendi düşebilir.³¹³

Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre yetimler cömertliğe en muhtaç kimselerdir; çünkü yetimlerin kolu kanadı yoktur. Dara düştüğünde ona koşacak, gönlünü ferahlatacak kimsesi yoktur. O yüzden ona göre nerde yetim görsek gölgemiz altına almalı, akan gözyaşlarını dindirmeli ve cömert olmalıyız. Sa'dî-i Şîrâzî, kendisi de yetim olduğu için onların hallerinden anladığını ifade etmiştir.³¹⁴

Bir gün bir zat yetimin ayağına batan bir diken çıkarır. Bu zat vefat ettikten sonra bir başka büyük bir zat onu rüyasında adamın, yetimin ayağından diken çıkarılmasına karşılık onu gül bahçesi içerisinde görmüştür Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre her zaman için darda kalanın yardımına koşmak gerekir. Muhtaçlara yardım ederken de asla kibirlenmemek, büyüklenmemek gerekir; çünkü bu dünyanın yarını vardır. Yarın aynı duruma insanın kendisi de düşebilir.³¹⁵

İmam Gazzâlî, yetimlere iyilik etme ilgili şu hikâyeyi zikreder. Bir gün günahkâr, sarhoş bir adam yetime iyilik eder. O gece rüyasında cehenneme atılmaktan yetim sayesinde kurtulduğunu görür. O günden sonra yetimlere iyilik etmeye gayret etmiştir.³¹⁶

Sa'dî-i Şîrâzî, büyük zatların cömertliği için kerem sıfatını kullanmıştır; ama bununla yanlış yaptığını ifade etmiş, çünkü kerem sıfatının peygamberlerin ahlakından olduğunu söylemiştir.³¹⁷

Sa'dî-i Şîrâzî, cömertliği yalnızca iyiye yapılmaması gerektiğini anlatır. İnsanları birbirinden ayırt edip şu yalancısıdır, şu kötüdür dememek icâb eder. Yapanlar ancak kendini sıkıntıya düşürmektedir. İnsan bununla ilgilenmemelidir. İyilik kapısını

³¹³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 73.

³¹⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 73-74.

³¹⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 74.

³¹⁶ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *Kalplerin Keşfi: Mukâşefetü'l-Kulûb*, çev. Mahmut Yurdakul - Murat Balıbey (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2015), 505.

³¹⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 74.

sonuna kadar açmalıdır. İyiyeye de kötüye de ihsanda bulunmalıdır; çünkü birinde iyilik kazanılır diğesinde de insan başındaki belayı savar.³¹⁸

Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre kişi, cömertlik yaparken, iyilik yolunu tutarken ben iyilik ve güzellikler yapıyorum dememelidir. Ahlakı iyi olan kullar ilk önce hatayı ve kusuru kendinde görendir. Sa'dî-i Şîrâzî, tarikat ehli kulların ahlakının böyle olduğunu söylemiştir. Şeyhi olan Şehâbeddin Sühreverdî'nin bir yolculuk esnasında kendisine hodgâm olmaması ve çirkin düşünceli insanlar içerisinde bulunmamasını öğütlemiştir.³¹⁹

Böyle nasihatlerde bulunmasının sebebi bu iki haslet kişinin cömertlik yapmasına engel olur; çünkü hodgâm olan insan bencildir, yalnızca kendini düşünür. Yaptığı her şey kendi içindir. Bu haslette kişinin cimri olmasına yol açar. Kötü fikirli, çirkin düşünceli insanlar içerisinde bulunmakta yine kişiyi cömertlikten uzaklaştırır. Kötü düşünceli insanlar içerisinde bulunan bir kişi belli bir zaman sonra onlar gibi düşünmeye başlar. Onların kötü fikirleri kişiye akseder. Böyle olunca da kişi iyi, güzel ve hayır düşünceler kuramaz. Kişiyi düşünceleri yönlendirir. İyi, güzel düşünmeyen insanlar da cömertlik yapmaktan uzak olurlar.

Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre insan iyilik yapmalı ve iyilik yolunu tutmalıdır. Kişi düşmanına bile iyilik etmelidir. İyilik edilen düşmandan kişiye kötülük gelmez. Kişi kötülükten uzak durmalıdır. Böyle yapan insan hayırlı dostundan bile fenalık görür. Kişi, iyi geçinip, iyilik yolunu tuttuktan sonra düşmanı bile onunla dost olacağından bahsetmiştir. Sa'dî-i Şîrâzî, bu durumu cömertliğin faydaları olarak zikretmiştir.³²⁰ Cömertliğin yolunu tutan, iyiliği benimseyen kimseye hiçbir fenalık gelmez. Cenâb-ı Hakk'ta Kur'an'da iyiliğin yolunu tutan cömertleri güzellik yollarına kolayca iletileceğinden bahsetmiştir. O kimseler Cehennem ateşinden de uzak tutulacaklardır.³²¹

Sa'dî-i Şîrâzî'nin cömertlikle ilgili bahsettiği bir diğerkonu da kişinin çalışıp çabalamasıdır. Kişi durduğu yerde rızık beklememelidir; çünkü bu durum cömertliğin özelliklerinden değildir. Cömert kişi başkasının eline bakmaz, başkalarının gölgesinde serinlemez. Aksine cömert çalışıp çabalar, zahmet çeker. Başkalarını rahat ettirir.

³¹⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 75-76.

³¹⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 78.

³²⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 83.

³²¹ el-Leyl 5-11.

Cömert kimse başkalarını gölgesi altında serinletir. Bu yolu tutan kimsenin iki cihanda da güzellik göreceğinden söz etmiştir.³²²

Sa'dî-i Şîrâzî, bir gün Rum ülkesinde tarikat ehlerinden güler yüzlü, izzetli bir zat olduğunu işitince birkaç dervişle birlikte ziyarete giderler. Bu zat onların ellerini, gözlerini öperek güler yüzlü bir biçimde karşılar. Sa'dî-i Şîrâzî bu zatın para, mal, mülk anlamında her şeye sahip olduğunu yalnız cömert olmadığını ifade etmiştir. Sa'dî-i'ye göre bu kimse ibadetine düşkün, ahlaklı bir insandır. Lâkin bu zat, misafirlerini aç bırakmıştır. Gece namaz için kalktığında misafirlerinin yanına gelen bu zat onların hal ve hatırlarını sorar. Bunun üzerine içlerinden birisi fazla dayanamaz; “*Bırak bizi öpmeyi de karnımızı doyur,*”³²³ der. Sa'dî-i'ye göre Allah'ın velilerinin en büyük özellikleri ellerindeki lütüfkâr bir biçimde dağıtmalarıdır. Onlar başkalarını kendilerine tercih ederler. Gözlerini değil, gönüllerini diri tutarlar. Asıl keramet, kişinin cömert olmasıdır. Söylediklerini yapmayan, amele geçirmeyen kimseler sağlam olmayan duvara benzerler.³²⁴

Sa'dî-i Şîrâzî ve sûfilere göre cömertlik, infak etmek, iyilik yapmaktır. Sa'dî-i Şîrâzî cömert olmayan kimseleri mânâdan yoksun kuru bir surete benzetmiştir. İyilik hususunda acele edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü ölümün ne zaman geleceği bilinemez. Bu yüzden ölüm gelmeden evvel cömert olmalı, iyiliği ertelememelidir.

2.9. Nefs

Nefs kelimesi sözlük anlamı itibariyle ruh, can, varlık, insan, beden, hayat gibi anlamlara gelir.³²⁵ Nefs; iradeli olan, his, hayat, hoş bir cevherdir.³²⁶

Kur'an-ı Kerim'de nefis kelimesi ve müştakları toplamda iki yüz doksan sekiz ayette geçmektedir.³²⁷

Nefs kelimesi çoğu ayette insanın kendisi, kendi zatı anlamlarında kullanılmaktadır.³²⁸ Bazı ayetlerde insanın içi, kalbi anlamında kullanılmıştır.³²⁹

³²² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 85.

³²³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 86.

³²⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 86.

³²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), 6/233.

³²⁶ el-Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 242.

³²⁷ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 520.

³²⁸ En-Nahl 16/111; el-Ahzâb 33/50

Bir hadislerinde Hz. Peygamber^(s.a.v.) insanın kendi isteklerine, nefesine karşı mücadele eden kimseyi Mücâhid olarak adlandırmıştır.³³⁰

Mücâhid, savaşta düşmana karşı mücadele eden kimseye denir. Efendimiz^(s.a.v.) nefse karşı yapılan mücadeleyi tıpkı harp sahasında yapılan savaşa benzeterek nefsin isteklerine karşı yapılan mücadelenin önemli olduğuna değinmiştir.

Hücvirî, sûfilerin ittifakla nefsi, bütün fenalıkların, kötülüklerin sebebi kabul ettiğini beyan etmiştir; ayrıca Hücvirî'ye göre sûfiler, nefsin tanımı konusunda iki görüşe sahiptirler. İlk gruba göre nefis, bedene verilmiş ve ruhun kalıbına büründürülmüş, kendine ait bir varlığı vardır. İkinci gruba göre nefis, bir varlığın kendine has sıfatı ve özellikleri olan şeydir. Yapılan çirkin işlerin ortaya çıkış sebebi olduğunda sûfiler görüş birliğine varmışlardır.³³¹

Sühreverdî, nefsi bedene yerleştirilmiş olan hoş bir varlık olduğunu söylemiştir. İnsanda yer alan her bir uzvun nasıl ki, kendine has bir özelliği varsa nefsinde kendine has bir özelliği vardır. Mesela kulağın özelliği insandaki duyma işlemini gerçekleştirir, göz görmeyi vs. bütün iyi vasıflar ruhtan kaynaklanır, kötü vasıflar da nefsten kaynaklandığını ifade etmiştir.³³²

Psikolog Robert Frager, nefsi, insan zihninin ve bilincinin en alt düzeyde en zâlim düşmanırken daha sonrasında insanın en yücelere ulaştırabilecek bir yönü olduğunu anlatır.³³³

Sa'dî-i Şîrâzî'de diğer sûfiler gibi nefsi bir düşmana benzetir. Düşmanı başka yerlerde aramamak gerektiğini, asıl düşmanın insanın kendi içinde olduğunu söyler. Nefsine hâkim olup, haramdan yüz çevirenleri yiğitlikte güçlü komutanları geçtiklerini beyan eder.

Sa'dî-i Şîrâzî, insanın bedenini kötülüklerin ve iyiliklerin olduğu bir ülkeye benzetmiştir. İnsan bu ülkenin padişahı, akıl veziri, çirkin huylarında kötü, habis insanlar olduğunu ve güzel huylarında bu ülkedeki iyi insanlar olduğunu beyan etmiştir. Eğer ki ülkenin padişahı bütün bunları bildikten sonra kötülere destek verirse

³²⁹ Yûsuf 12/68; el-Mâide 5/116

³³⁰ İbn Hanbel, VI, 22; Tirmizî, Fedâilü'l-cihad, 2.

³³¹ Hücvirî, *Keşfü'l-mahcûb*, 226.

³³² Şehâbeddin Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif* (Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 2006), 2/502-503.

³³³ Robert Frager, *Kalp, Nefs ve Ruh*, çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, ts.), 33.

bu ülkede huzurun kalmayacağını bildirir ve bu durumu şu şekilde açıklar. “*Düşmanını cezalandırmayan sultanın, düşmanın eliyle başını kaybetmesi kaçınılmazdır.*”³³⁴

Sa‘dî-i Şîrâzî, teşbih yaparak insana aslında nefsin ne olduğunu ülke üzerinden örnek vererek anlatmıştır. İnsandaki nefsi bir ülkedeki kötülöklere benzeten Sa‘di-i Şîrâzî, sultan nasıl ki kötölere, kötölöklere engel olmaz ise aksine onların önünü açarsa o ülkede ne huzur ne de rahatlık kalır. İnsanda kendi nefsindeki kötü huylara engel olmazsa o da tıpkı ülkesindeki kötölöklere engel olmayan padişah gibi felah bulamayacaktır. Nefsine hâkim olamayan insan dünyasını kurtaramadığı gibi ahiretini de yakacaktır ifadesiyle nefsin bu yönüne dikkat çekmiştir.

Sa‘dî-i Şîrâzî, nefisle ilgili insan olmak isteyen ilk yapması gereken şeyin nefis köpeğini susturmak gerektiğini beyan eder.³³⁵

Şîrâzî’nin burada nefisle ilgili insan olmaktan kastettiği şey, özüne dönmektir; çünkü insanın nefsi yaratılış itibarıyla, Allah’tan gelmesi hasebiyle temiz bir fitrata sahiptir; fakat insanoğlu, hayatında işlemiş olduğu fenalıklar neticesinde onu kirletir. Daha sonrasında nefis tezkiyesi yaparak onu fitrattaki haline, özüne dönüştürür. İşlemiş olduğu haramlardan el çekip, günahlardan vazgeçerek İlâhi emirlere boyun eğip uyararak bu şekilde nefsinin boyunduruğundan kurtulmuş olur.

Bostân adlı eserindeki bir hikâyede velilerden biri sıtma hastalığına yakalanır. Biri gelip bu veliye şekerin bu hastalığa iyi geldiğini, falanca birinde de şekerin bulunduğunu, gidip ondan istemesini söyler. Veli, bu adama şöyle cevap verir: “*Oğlum, ekşi suratlının cevriini çekmektense ölümün acısını yudumlarım, daha iyi!*”³³⁶ Sa‘dî-i Şîrâzî, bu hikayesinin açıklamasında akıllı kimselerin nefsin her istediğini yapmayacaklarını söyler. Nitekim ona göre nefsin her dilediğini yapan insanın özündeki ruhunun nuru eksilir. İnsanı da nefs-i emmarenin mahvedeceğini ifade eder.³³⁷

Sonuç olarak nefs-i emmare insana kötölükleri işlemeyi telkin eden nefstir.³³⁸ Sa‘dî-i Şîrâzî, burada tıpkı sûfilerin zikrettiği gibi her dilediğini, istediğini yapan kişinin nefsin en alt mertebesi olan emmareye köle olacağını ve aynı zamanda insanın

³³⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 159.

³³⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 149.

³³⁶ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 152.

³³⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 152.

³³⁸ Ali Ayten- Sevede Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş: Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak* (İstanbul: Sufi Kitap, 2017), 59.

ruhundaki nuru da eksilteceğini söylemiştir. Ayrıca nefsi bir ülkedeki kötülöklere benzetmiştir. Kötölükler beslendiğinde ölkede huzurun kalmayacağı gibi, insanda kendindeki kötü huyları düzeltmediğinde felaha eremeyeceğini belirtmiştir. İnsanın fitratına uygun biçimde yaşaması gerektiğini tavsiye etmiştir.

2.10. Yolculuk

Arapçada sefer anlamına gelen yolculuğun sözlük tanımı, bir yerden başka bir yere gitmektir.³³⁹

Şeriata göre seferin anlamı, geceleri de dahil olmak üzere üç günden veya daha fazla sürecek olan, deve ve insan yürüyüşü ile bir yerden başka bir yere gitmektir.³⁴⁰

Hak ehline göre sefer, Allah'ı zikrederek yapılan kalbin yolculuğudur.

Cürcanî Hak ehline göre seferi dörde ayırmıştır:

- Çokluğu ortadan kaldırıp teke ulaşmaktır. Bu da Allah'ın dışında olan bütün aşırı sevgileri kalpten çıkarmakla meydana gelir. Kalp makamının sonu olan manevî yolculuktur.
- Cenâb-ı Hak'ın isimleriyle O'na sefer etmektir. Allah'tan yine O'na doğru en yücelere gitmektir.
- İki zıt olan bâtın ve zâhirin ortadan kalkmasıyla meydana gelir. İkiliğin ortadan kalkmıştır.
- Allah'tan halka sefer etmektir. Halkın Hak'ta yol olmasıdır. Cenâb-ı Hak'tan, Cenâb-ı Hak yolculuk etmektir.³⁴¹

Kur'an-ı Kerim'de sefer kelimesi toplam 12 yerde geçmektedir.³⁴²

Sefer kelimesi bazı ayetlerde yolculuk anlamına gelirken,³⁴³ bazı ayetlerde renk,³⁴⁴ diğeri bir ayette de elçi anlamında kullanılmıştır.³⁴⁵

---

³³⁹ el-Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 119.

³⁴⁰ el-Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 119.

³⁴¹ el-Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 119.

³⁴² Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 263.

³⁴³ el-Bakara 2/184-185

³⁴⁴ El-Müddessir 74/34; Abese 80/38.

³⁴⁵ Abese 80/15.

H.z. Muhammed^(s.a.v.) yolcu ile ilgili durumlara hadislerinde yer vermiştir. H.z. Peygamber^(s.a.v.) hadislerinin birinde duaları kabul olunanlardan bir tanesinin de yolcular olduğuna değinmiş,³⁴⁶ diğeri bir hadisinde yolculuğun meşakkatlerine dikkat çekmiştir.³⁴⁷

Sûfiler seferi ikiye ayırmışlardır. Birisi fiilen bedenle yapılan seyahat etmektir. Diğeri kalben yapılan yolculuktur.

Tasavvuf ehli yolculuk konusunda çeşitli tutum ve davranış sergilemişlerdir. Kimisi bulunduğu yerde durmayı hac dışında yolculuk etmemeyi tercih etmiş, kimisi yolculuğu yeğlemiş ve ölene kadar bu hal üzere devam etmiştir. Kimisi de tasavvuf yoluna girdikten sonra yolculuklar etmiş, daha sonra yolculuk etmeyi ikamet etmeyi tercih etmiştir.³⁴⁸ Bu duruma Sa'di-yi Şîrâzî'yi örnek verebiliriz.

Abdülkâdir Geylânî esas yolculuğun kişinin kendi nefsinin kötü vasıflarından sıyrılıp güzel vasıflara sahip olması demiştir. Yolculuğun önemine değinen Abdülkâdir Geylânî, dervişlerin yolculuk sırasında sağlam olduklarını ifade etmiştir; çünkü yolculuğa çıkan insanı kendisini saptıracak, onu alıkoyacak birçok meşgale ve kötü olan insanlardan uzaklaşma olduğundan bu konunun önemine değinmiştir.³⁴⁹

İzzeddîn Kâşânî'de yolculuğun çok büyük bir öneme sahip olduğunu ifade eder. Yolculuk kişinin adet ve alışkanlıklardan kurtulmasını, arkadaşlarından uzak kalacağından nefse zor gelen alışkanlıklardan ayrı kalmasını sağlayacağından, kalbini arınmasına vesile olacağını bildirmiştir. Nefsi terbiye etme açısından namaz ve oruç gibi nafil ibadetlerden aşağı kalır bir yanının bulunmadığını söylemiştir.³⁵⁰

Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre mürid, bir hayır görüp ve imkân bulduğunda seyahate çıkmalıdır.³⁵¹

Sa'di-i Şîrâzî yolculuklarıyla meşhur bir âlim sûfidir. Bostân ve Gülistân adlı eserlerinde özellikle yolculuk etmiş olduğu yerlerde tecrübe ettiği, kimi zaman şahit olduğu kimi zaman duyduğu durumlardan bahsetmiştir. Birçok İslam beldesine seyahat

³⁴⁶ Ebû Dâvûd, Vitr, 29; T1905 Tirmizî, Birr, 7

³⁴⁷ Buhârî, Umre, 19; B5429 Buhârî, Et'ime, 30

³⁴⁸ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/450.

³⁴⁹ Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Ğunye* (Beyrut-Lübnan: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1997), 300-301.

³⁵⁰ İzzeddin el-Kâşî, *Tasavvufun Ana Esasları: Misbahu'l-Hidaye ve Miftahu'l-Kifaye*, çev. Hakkı Uygur (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010), 259.

³⁵¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kutü'l-kulûb* (Beyrut-Lübnan: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 2005), 2/343.

etmiş olan Sa'dî-i Şîrâzî buralarda farklı insanlarla tanışmış, onlara sorular yöneltmiş ve zaman zaman da tartışmıştır.³⁵²

Sadî-i Şîrâzî, yolculara gittikleri yerlerde güzel muamele gösterilmesi gerektiğinden bahseder. Özellikle sultanlar tarafından iyi bir şekilde karşılanması, güzel muamele gösterilmesini ifade eder; çünkü memleketlerin, beldelerin iyilikle, güzellikle hayırla yâd edilmesi yolcular ve tüccarlar eliyle gerçekleşeceğini söyler. Bu yüzden başka yerlerde ülkesinin anılmasını isteyen sultanların yolculara güzel davranmaları gerektiğini ifade eder.

Bununla ilgili Bostân kitabında anlatmış olduğu hikâyede, hırsızlar tarafından soyguna uğrayan, ardından da esir edilen tüccar şöyle söylemiştir; “*Tüccarını arayıp sormayan sultan, halkıyla askerlerine refah kapısını kapamıştır.*”³⁵³

Bostân kitabında geçen bir hikâyede de, Şam'da yaşanmış olan büyük bir kıtlık olayını anlatmaktadır. Bu kıtlık felaketinin çok büyük bir boyutta olduğunu, akarsuların, ağaçların kurduğunu, insanların açlıktan çekirge yediğini aktarmaktadır. Felaket bu boyuttayken zengin bir arkadaşına rast gelir. Güçlü kuvvetli olan arkadaşı kıtlık felaketinden ötürü bir deri bir kemik kalmıştır. Sa'dî-i Şîrâzî bu duruma şaşırır; çünkü arkadaşı çok zengin biridir. Malı ve parası çok olan birine kıtlık felaketinin ona bu denli nasıl etki edebileceğini sorar ve arkadaşı ona şöyle cevap verir; “*Düşkünlerin yiyecek bir şey bulamadıklarını düşündükçe, lokmalar boğazıma takılıyor ve bir anda zehir zıkkım oluveriyor. Dostları zindandayken, bir kimse gül bahçesinde nasıl eğlenebilir?*”³⁵⁴

Sûfilere göre seyahat iki çeşittir. İlki maddi olan seyahattir. Kişinin bedenen bir yerden bir yere gitmesi yani sefer etmesidir. Diğeri de manen yapılan seyahattir. Kulun kötülüklerinden sıyrılıp iyiliklerine yapmış olduğu yolculuktur. Maddi anlamda yapılan yolculukta önemlidir. Çünkü dünyada sefer etmek insana hayatta yolcu yani geçici olduğunu hatırlatır. İnsana bunu anlatması açısından tasavvufta önem taşır. Sa'dî-i Şîrâzî de maddi yolculuklarıyla meşhur bir sûfidir. Bostân ve Gülistân adlı eserlerinde yolculukları sırasında karşılaştığı, gördüğü, işittiği, tecrübe ettiği durumları ele alıp değerlendirmiştir.

³⁵² Çetin Kaska, “Sa'dî-i Şîrâzî'nin Seyahat Ettiği Yerler”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/6 (Aralık 2019), 149.

³⁵³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 29-30.

³⁵⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 46.

2.11. Sohbet

Dostluk, arkadaşlık yapmak gibi anlamlara gelen sohbet, iki veya daha fazla kişinin bir araya gelip, birbirlerinin hallerini, hatırlarını sormaları, fikir alışverişinde bulunmaları, ilim öğrenmeleri içindir. İnsanın doğası gereği sosyal bir varlık olduğu için sohbete ihtiyacı vardır. Sohbet insan için gereklidir lakin bunun abartılmaması sohbetin çok uzun tutulmaması, günah içeren konular olmaması gereklidir. Sohbet çok uzadığında vaktin boşa geçmesi, lüzumsuz konulara girilmesi gibi durumlar söz konusudur.³⁵⁵

Müslüman olmuş, Hz. Peygamber^(s.a.v.)'in sohbetinde bulunmuş, onu görmüş kimselere Sahâbî denir.³⁵⁶

Tevbe Sûresinde 40. ayette Hz. Peygamber^(s.a.v.) müşriklerden kurtulmak için Sevr mağarasında kaldığı sırada dostu Hz. Ebubekir'e, "*Allah bizimle beraberdir korkma!*" dedi.³⁵⁷ Burada sohbet arkadaşı olduğu ifade edilmiştir.³⁵⁸

Kur'an'da Kehf Sûresi 9. ayette geçen Ashab-ı Kehf ifadesinden, mağara arkadaşları şeklinde ifade edilir.³⁵⁹

Bir ayette iman edenlerin sadıklarla beraber olmasından bahsedilir.³⁶⁰ Burada da doğru insanlarla bir arada bulunmaktan bahsedilir. Efendimiz^(s.a.v.) kişinin arkadaşının dini üzere olduğundan bahsetmiştir.

Kuşeyrî'nin hocası Ali Dekkâk^(k.s.) nasıl ki, kendi başına büyüyen ağaç meyve vermezse, bir mürşidin terbiyesi altına girmeyen mürid de böyle olur. Ondan bir hayır gelmez demiştir.³⁶¹

Hücvirî, sohbetin insan karakteri ve huyu üzerinde büyük bir etkisi olduğunu ifade eder. İnsanın sohbet ve arkadaşlık sayesinde âlim olacağını, papağanın bu sayede

---

³⁵⁵ Uludağ, *Temel Tasavvufî Kavramlar*, 439.

³⁵⁶ el-Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 132.

³⁵⁷ et-Tevbe 9/40.

³⁵⁸ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/457.

³⁵⁹ Uludağ, *Temel Tasavvufî Kavramlar*, 440.

³⁶⁰ et-Tevbe 9/119.

³⁶¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/460.

konuşmayı öğreneceği ve atın da insanî huylar edineceğini aktarmıştır. Bütün bunların sohbetin ve arkadaşlığın neticelerinden olduğunu belirtir.³⁶²

Kuşeyrî sohbeti üçe ayırır.

- Kişinin kendisinden yaş olarak büyük kimselerle bir arada, sohbetinde bulunmasıdır. Bu hizmettir.
- Kişinin kendisinden yaş olarak küçük kimselerle bir arada, sohbetinde bulunmasıdır. Kişinin kendisine tâbi olan kimseye merhametli davranmaktır. Tâbi olanda, hürmet göstermelidir.
- Kişinin kendisiyle aynı yaşta olan kimseye bir arada, sohbetinde bulunmasıdır. Burada da güzel ahlaka ve kişinin kardeşini kendisine tercih ettiği bir duruma dayalı bir arkadaşlık mevcuttur.³⁶³

Sühreverdi de sohbetin iki faydasından bahseder.

- Sohbet ve Salihlerle birlikte bulunmak kişiyi manevî açıdan zenginleştirir. Sohbet sayesinde olaylar hakkında ilmi derinliği artar.
- Sohbet yoluyla elde etmiş olduğu ilmî derinliği kişiyi batınî anlamda kuvvetlendirir. Kişi imanı sayesinde bela ve musibetlerden kurtulur. Sadakati kuvvetlenir. Bütün bunları sohbet sayesinde gerçekleştirir, çünkü kişi sohbet ve arkadaşlık yoluyla ruhu güçlenir, huzur bulur ve sekînete erer.³⁶⁴

Kimlerle beraber bulunduğumuz bizim yolumuzu istikametimizi belirler. Sohbetten kastedilen iyilerle, Salihlerle bir arada bulunmak, onların meclisinde yer almaktır; çünkü bir arada bulunduğumuz kişilerden biz istemesek de onların huylarını ediniriz. Sohbet ettiğimiz arkadaşlarımız, dostlarımız iyiye, hayırlıya biz de öyle oluruz; ama arkadaşlarımız, dostlarımız şerli kimselerse zamanla kişide onun huyunu almaya, onun gibi olmaya başlar. O yüzden sohbet önemlidir. Özellikle de kimlerle birlikte bulunduğumuz. Sahabenin bile sahabe olarak isimlenmesine sebep olan durum da sohbettir. Onları sahabe yapan Hz. Peygamberle^(s.a.v.) bir arada bulunup sohbet etmesidir. Hz. Muhammed'i^(s.a.v.) görmeden ona iman edenler, "sahabe" olarak isimlendirilmemişlerdir.

³⁶² Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, 372.

³⁶³ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/457.

³⁶⁴ Sühreverdi, *Avârifü'l-ma'ârif*, 2/470.

Şîrâzî, Gülistân eserinin bölümlerinden birini de sohbet adabına ayırarak, burada sohbet adabıyla ilgili nelere dikkat etmek gerektiğini beyan eder.

Sa'dî-i Şîrâzî, sohbet adabıyla ilgili dikkat çektiği hususlardan biri peygamber sözünü dinlemeyenlerin karşılaşacağı zorluklardır. Bu duruma Hz. Musa^(a.s.) kıssasını örnek olarak vermiştir. Hz. Musa^(a.s.) Kârun'a; *"Rabb'imın sana bağışladığı iyiliği sende insanlara dağıt!"*³⁶⁵ buyurdu; ama Kârun, Hz. Musa^(a.s.) dinlemedi. Kasas Sûresi 78-81. Ayetlerinde anlatılan kıssada Kârun, bütün malların kendi bilgisinden ötürü elde ettiğine inanarak kibre kapılmıştı. Onun bu kibri Kur'an'da geçen ifadeyle kendisinin yerin dibine geçmesine sebep olmuştu.³⁶⁶

Sa'dî-i Şîrâzî, iki insanın dünyada iken boş yere çalışıp, boş yere yorulduklarını söylemiştir. Birincisi kendi çalışıp kazandığını yiyemeyen, diğeri de bildiği halde bunu davranışlarına yansıtmayanlardır. Kişi, başkalarına öğüt vermeden önce ilk olarak kendi hayatına uygulaması gerekir. Bildiği halde yapmayan; ama bu konu ile ilgili diğer insanları uyaran kimseler boşuna çalışıp kendilerini yormuşlardır. Sa'dî-i Şîrâzî, ilmiyle amel etmeyen kimseleri, kendi sırtına kitap yüklemiş eşeklere benzetmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî, bildiğiyle amel etmeyen âlimleri şu şekilde tasvir eder; *"Günahtan kaçınmayan âlim, elinde meşale, halka yol gösterse de kendi önünü göremeyen köre benzer."*³⁶⁷

Tasavvufta da önemli bir konu olan ilmiyle âmil olmak, kişinin ilk olarak kendi nefisini tezkiye etmesi gerekir; çünkü bildiği halde nefisini temizlemeyen şeytana kucak açmış demektir. Burada sohbet ile ilgili dikkat çekilen husus, kişinin bildiği konuları sohbet edip, başkalarına anlatıp kendisinin uygulamamasıdır. Sohbet adabını, terbiye metotlarını bildiği halde kendisi uygulamayıp başkalarına bu durumu anlatmak sohbet adabıyla uyumsuzdur. Böyle yapmayan kimseler kendileri Allah yoluna çağırıldığı halde şeytanın yolunu tutanlardır. Yolunu bulamayan kimseler başkalarına yön tayin edemez. Bu yüzden Sa'dî-i Şîrâzî, sohbet ile ilgili bu konuya dikkat çekmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre sohbet sırasında yapılmaması gereken durumlardan biri de arkadaşlar arasında sırrın açılmamasıdır.³⁶⁸

³⁶⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 375.

³⁶⁶ el-Kasas 28/78-81.

³⁶⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 376.

³⁶⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 376.

Birisine açmış olduğumuz bir sırrı, o gidip başkasına anlatabilir veya bugün dostun olan kişi yarın düşmanın olabilir. Bu yüzden dostlar arasında kişinin sırrını açmaması gerektiğinden bahsetmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî, birini sevmediğimizde ya da ona düşman olduğumuz durumlarda dahi insanların birbirlerine kötü sözler sarfetmemeleri gerektiğini tavsiye eder.³⁶⁹

Sohbet sırasında kişi, düşmanlarına dahi kötü sözler söylememelidir; çünkü bugün düşman olduğumuz kimseler yarın bizim dostumuz olabilir. Kişinin dost olduktan sonra düşman olduğu zamanki sırada sarfetmiş olduğu kötü sözler aklına gelir de utanmasına sebep olabilir nedeniyle ikaz eder.

Sa'dî-i Şîrâzî, sohbet sırasında düşmanın nasihatlerini dinlemeyi; fakat onların söylediklerini yapmamak gerektiğinden bahsederken, dediklerinin zıddının yapılması gerekebilir der.³⁷⁰

Düşmanlarımız neticede bizi sevmeyen kimselerdir. Verdikleri nasihatleri kişiyi düşündükleri için söylemezler. Sevmedikleri kişinin başına iyilikler gelmesini istemezler. Bu yüzden onların nasihatlerinin dinlememesi gerektiğini ifade eder.

Sa'dî-i Şîrâzî, sohbet sırasında kötü bir haberin kişiye söylenmemesi gerektiğini ifade etmektedir.³⁷¹ Kötü haber, muhtemelen kişiyi incitip üzeceği için haberin verilmemesi gerekmektedir.

Sa'dî-i Şîrâzî, sohbette kendi düşüncelerini, görüşlerini başka kişilere dayatan bir kimsenin nasihat almaya daha layık olduğundan bahseder.³⁷² Bu durum karşımızdaki kimseyle cebelleşmeye sebebiyet verebileceğinden ötürü kötü sonuçlar doğurabilir. Aynı zamanda bu şekilde davranan kimseler kendilerinden insanların uzaklaşmasına sebep olur, düşüncesine dikkat çeker.

Sa'dî-i Şîrâzî, sohbette çok sinirli ya da aşırı yumuşak davranmamak gerektiğini ifade etmiştir.³⁷³

---

³⁶⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 377.

³⁷⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 378.

³⁷¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 380.

³⁷² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 380.

³⁷³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 378.

Bunun sebebi sohbet sırasında çok sinirli davranmak etrafımızdan insanların dağılmasına sebebiyet verebilir. Çok yumuşak davranmakta insanın kendisinin başkaları tarafından ezilmesine sebebiyet verebilir.

Şîrâzî, kişinin âlim birisiyle tartışmaya girerek kendini ilim sahibi birisi gibi göstermek isteyen kimsenin cahilliğinin hemen ortaya çıkacağını belirtmiştir.³⁷⁴

Sohbette ilim sahibi bir kimseyle tartışmaya girmek, kişiyi insanlar içerisinde rezil olmasına, küçük düşmesine sebebiyet verebilir; çünkü âlim bir kimse vermiş olduğu cevaplarla insanları tatmin ederken tartıştığı kişinin de bilgisizliğini ortaya dökebilir. Bu nedenle konuya dikkat çekilmektedir.

Sa'dî-i Şîrâzî, kötü kimselerle bir arada bulunan kişilerin, iyilik göremeyeceğini belirtmiştir.³⁷⁵

Kötülerle bir arada bulunan, onların sohbetlerine dahil olan kişiler, onlardan zarar görebilirler; çünkü bu kimselerin hayatları kötülükle geçtiği için etraflarındaki kimselere de kötülük yapabilirler. Böyle olan kimselerden iyilik pek mümkün olmayabilir.

Sa'dî-i Şîrâzî, insanların gizli kusurlarını toplum içerisinde söylenmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu durumun kişinin hem insanlar içerisindeki saygınlığını kaybetmesine hem de o kimselerin rezil olmasına sebep olacağını söylemiştir.³⁷⁶

Kusurları ortaya döken bir kimsenin insanlar içerisinde saygınlığını, güvenilirliğini yitirmesine sebep olabilir. Ayrıca kusur işleyen kimselerin toplumdaki saygınlığının ortadan kalkmasına sebebiyet verebilir. Bir hadis-i şerifte de insanların kusurlarını gizleyenlerin ahiret gününde onların da kusurlarının gizleneceğinden bahsedilmiştir.³⁷⁷

Sa'dî-i Şîrâzî'nin gizli bir yerinde yarısı varmış. Şeyhi her gün Sa'dî-i'ye gelip yarısının nasıl olduğunu sorar; ama neresinde olduğunu bir kez bile sormamış. Utanacağı cevabı alacak olan kişinin söylediği söze dikkat etmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁷⁸

---

³⁷⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 382.

³⁷⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 382.

³⁷⁶ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 382.

³⁷⁷ Müslim, *Birr* 72. Ayrıca bk. Buhârî, *Mezâlim*, 3; Ebû Dâvûd, *Edeb* 38; Tirmizî, *Birr* 19; İbni Mâce, *Mukaddime* 17.

³⁷⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 391.

Tasavvuf güzel ahlaktan, edepten, incelikten ibarettir. Sa'dî-i Şîrâzî'nin şeyhi hem onu hem de kendisini utandırmamak, incitmemek için yarasının nerde olduğunu sormamıştır. İnsanoğlu söyleyeceği sözü tartmalı, düşünüp öyle konuşması gerekmektedir. Ölçüp tartmadan laf eden kimselerin hem kendileri incineceği gibi karşısındaki kimselerinde incinmesine sebep olabilirler. Bu yüzden bu konuya dikkat çekmektedir.

İnsan, sosyal bir varlıktır. İnsanların birbirleriyle olan ilişkileri önemlidir. Kötü kişilerle birlikte olan insanın kurtuluşa ermesi düşünülemez. Kulun kurtuluşa ermesi, kalbin kurtuluşuna bağlıdır. Kul, kalbî hastalıklarını tedavi ederek kurtuluşa erer. Salih insanlarla birlikte olan kulun kemale ermesi mümkündür.³⁷⁹

Sohbet diğer insanlarla bir arada bulunmakla meydana gelir. Sahâbi kelimesi de Hz. Peygamberin sohbetinde bulunmuş kimselere denmektedir. Sohbet, tasavvuf açısından önemlidir. Sûfilere ve Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre mürid, mürşidin sohbetinde bulunması gerekir. Sa'dî-i göre kişi, başkalarına nasihat etmeden önce kendi hayatına uygulaması gerekir. Sohbet sırasında çok sinirli ya da çok yumuşak olunması gerektiğini belirtmektedir. Kul, kimlerle bir arada bulunduğuna dikkat etmesi gerekir; çünkü bir arada bulunduğu insanlardan olumlu veya olumsuz yönde etkilenir. Kötülerle beraber olan günahlardan kaçınmaz. Bu yüzden kul, iyilerle, salihlerle beraber olmalıdır.

2.12. Velî

Sözlükte velî kelimesi, yardım eden, dost olan, koruyan gibi anlamlara gelir.³⁸⁰ Yüce Cenâb-ı Hakk'ı bilen, O'na inanan ve ibadet eden, cürüm işlemekten uzak duran, dünya ve içindekilere aldanmayan kimselere velî denir.³⁸¹

İsfehânî'ye göre yakınlık anlamına gelir. Bu da kişinin yer, mekân, nesil, inanç, dostluk bağlamlarında bir yakınlık olabilir.³⁸²

Kur'an-ı Kerim'de velî kelimesi ve müştakları ile birlikte 221 yerde geçmektedir.³⁸³

³⁷⁹ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf Ve Tarikatlar* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994), 131.

³⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), 15/406.

³⁸¹ el-Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 259.

³⁸² Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, 885.

Yunus Sûresi 62-64. ayetlerde veli kelimesi Allah'ın dostları manasında kullanılmıştır. Burada velilere ne korku ne de hüznün olduğu söylenmektedir.

Kehf Sûresi 44. Ayette yardım anlamında kullanılmıştır. Yardımın Allah'tan olduğundan bahsedilmiştir.

Tevbe Sûresi 123. Ayette mekânsal anlamda yakın olmak manasında kullanılmıştır.

Hz. Peygamber^(s.a.v.) kudsî bir hadiste dostuna düşmanlık edenlere Allah'ın savaş açacağı bildirilmektedir. Ayrıca bir kul önce farzlarla ardından işlemiş olduğu nafil ibadetlere Rabbine yaklaşacağı ve bu sayede Cenâb-ı Hakk, bu kulun yürüyen ayağı, tutan eli, gören gözü, işiten kulağı olacağı ifade edilmiştir.³⁸⁴

Kuşeyrî'ye göre velî iki anlama gelir. Bunlardan ilki fail anlamında olup hiçbir kusur ve nisyân etmeden yüce Cenâb-ı Hakk'a gönülden uyan kimseye, ikincisi mef'ul anlamında olup bu da yüce Cenâb-ı Hakk'ın özel koruma ve himayesinde olan kişiye denir.³⁸⁵

Hücvirî'ye göre velîler, Allah'ın seçilmiş kullarıdır. Allah onlara özel lütuflarda bulunmuş, keramet etme özelliğini velîlere has kılmış, nefislerine uymalarından onları engellemiştir. Geçmiş zamanlarda Allah'ın velîleri vardı. Şimdi de varlar ve kıyamete kadar velîlerin var olacaklarını ifade etmiştir.³⁸⁶

Velî, Cenâb-ı Hakk'ın en güzel esmalarındandır. Cenâb-ı Hakk'a dost olan kimseye velî denir.³⁸⁷

Kulların Cenâb-ı Hakk'a ulaşması peygamberlere ve velîlere tabi olmaktan geçer.³⁸⁸

Velîler, yaşantılarıyla insanlara örnektirler. Kendileri istikamet üzere yaşadıkları gibi insanları da Allah yoluna çağırırlar. Allah dostudurlar. Bu yüzden onlar hakkında kötü söylemek şöyle dursun kötü düşünmemek gerekir.

Sa'dî-i Şîrâzî'de, velî ile ilgili kötü düşünmemek gerektiğini söyler; çünkü kimse kimsenin içini, gönlünü bilemez. Bununla ilgili hikayesinde, bir gün bir zâhide

³⁸³ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, 562.

³⁸⁴ Buhârî, Rikak 38

³⁸⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/523.

³⁸⁶ Hücvirî, *Keşfü'l-mahcûb*, 243-244.

³⁸⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, 363.

³⁸⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Tasavvuf İlmîne Giriş*, çev. Muhammed Bedirhan (İstanbul: Nefes, 2013), 135.

bir başka Allah dostuyla alakalı insanların kötü konuştuklarıyla ilgili fikrini sorarlar. Zâhid der ki; “*Dışı hiç de öyle değil! İçiniyse ben bilemem.*”³⁸⁹

Sa’dî-i Şîrâzî burada içlerini bilemesek de Allah dostlarıyla alakalı iyi düşünmek gerektiğini söyler; çünkü bu hırkayı giyen kimselerin kötü olması düşünülemez. Kötü olsalar bile bir Müslümanın iyi zanda bulunması icap eder. Bu yüzden dışarıdan bir velî iyi görünüyorsa içinin de o şekilde olduğu zannında bulunmak gerekir.

Sa’dî-i Şîrâzî’ye göre Allah dostları, kimsenin gönlünü incitmez ve kimsenin kalbini kırmazlar. Bu kimseler kendilerinin sevmedikleri, düşmanları dahî olsa bile durum değişmez; çünkü onların kalplerinde Allah sevgisi vardır. Gönlünde Allah sevgisi olan yaratılmışları da sırf O’nun rızası için sever.

Allah dostlarından birinin evine giren hırsızdan bahsetmiştir. Hırsız, Allah dostunun evinden çalacak bir şey bulamayınca üzülmüştür. Allah dostu da sırf hırsız üzülmeyin, gönlü hoş olsun diye çıkacağı yere bir halı bırakmıştır.³⁹⁰

Burada Allah dostu olan zat sırf bir hırsızın yüzü gülsün, gönlü hoş olsun diye evinden bir şeyin çalınmasına müsaade etmiştir.

Şîrâzî, Allah dostlarının övülmekten hoşlanmadıklarını ifade eder. Bununla ilgili hikayesinde bir Allah dostunu, huzurunda olan kimseler sürekli abartarak övüyorlarmış. O da onlara şöyle cevap vermiş; “*Ben, kendimi bildiğim kadarım.*”³⁹¹

Velînin huzurundaki kimselere verdiği cevap çok incedir. Ne söylerlerse söylesinler o kendisini bildiğini ifade etmiştir. Allah dostları başkalarının kusurlarıyla değil, kendi kusurlarıyla ilgilenirler. Sa’dî-i Şîrâzî, burada övülen insanın kendindeki eksikleri göremeyeceğini ve onları düzeltemeyeceği mesajını vermektedir.

Sa’dî-i Şîrâzî, velîlerin hallerinin devamlı olup olmadığı ile ilgili hikâyesinde görüşten bahseder. Allah dostlarından biri Dimaşk Camii’ne gelir. Orada abdest alacakken ayağı kayıp havuza düşer. Etrafta olanlardan biri bu duruma şaşırır ve sorar: “*Denizin üstünde yürüyebilirken nasıl oldu da havuza düştün, anlayamadım*”³⁹² der.

³⁸⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 271.

³⁹⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 272.

³⁹¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 275.

³⁹² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 275.

Bunun üzerine Allah dostu: “*İyilerin görüşü, açık ve gizli perde arasında bir görünür, bir kapanır.*”³⁹³ cevabını verir.

Bir sohbetinde yine, velîlerin hallerinin devamlı olmadığı hususunu söyler. Allah’ın yardımı olmadan bazı hususların bilinemeyeceğini aktarmaktadır. Bu konuyla ilgili diğer bir kıssa da Hz. Yakub^(a.s.)’a sorarlar: “*...Akıllı ihtiyar! Yusuf’un gömleğinin kokusunu ta Mısır’dan alırsın da, onu Kenan kuyusunda nasıl göremezsin?*”³⁹⁴ bunun üzerine Hz. Yakub^(a.s.) “*Bizim hallerimiz çakan şimşeğe benzer. Bir görülür, bir kaybolur.*”³⁹⁵ cevabını verir.

Nasıl ki meydana gelen bir şimşek karanlık olan etrafı birden aydınlattıktan sonra etraf tekrardan eski haline dönmektedir. O şimşek tekrardan çakmadan kişinin karanlık olan etrafı görmesi dolayısıyla yolu görmesi mümkün değildir. Peygamberlerin mucizeleri, velîlerin kerametleri Cenâb-ı Hakk’ın inayetiyle meydana gelir. Allah’ın yardımı olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu iki hikâyede de hem velî, hem Hz. Yakub^(a.s.) Allah’ın yardımı gelmeden hakikatlerin bilinemeyeceği anlatılmaktadır. Her ne kadar Allah dostu da olsa netice de o da bir beşerdir. Sa’dî-i Şîrâzî burada peygamberlerin de velîlerin de hallerinin devamlı olmadığını ifade etmektedir.

Sa’dî-i Şîrâzî, Allah dostlarının kimseye yalakalık ve yordakçılık yapmayacaklarını bildirmiştir. Bununla ilgili bir hikâyede şöyle bahsedilir. Sultanın biri zâhide; “*Bizi hiç andığın oldu mu?*”³⁹⁶ diye sorar. Zâhid, sultana şöyle cevap verir; “*Ne vakit Allah’ı unuttuysam o zaman sizi hatırladım durdum.*”³⁹⁷

Bununla alakalı diğer bir hikâyede şu olaydan bahsedilir.

Hayırlı kullardan biri, bir gece rüyasında sultanı cennette, zahidi ise cehennemde görür. Uyandıktan sonra bir bilgenin yanına gider ve rüyasının manasını sorar. Bilge de sultanın Allah dostlarına olan hürmetinden ötürü cennetlik olduğunu, zahidin de sultanlara yalakalığı sebebiyle cehennemlik olduğunu söyler.³⁹⁸

---

³⁹³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 275.

³⁹⁴ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 276.

³⁹⁵ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 275-276.

³⁹⁶ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 278.

³⁹⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 278.

³⁹⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 278-279.

Sonuç olarak velî, Sa‘dî-i Şîrâzî ve tasavvuf ehline göre Allah dostu anlamına gelir. Buna ek olarak Sa‘dî-i Şîrâzî’ye göre velîler her hal ve durumda Allah’ı anarlar ve O’nu zikrederler. O’ndan başkasını kalplerine koymazlar. Bir dileği, bir arzusu olduğunda O’ndan isterler. Sağa sola koşturmaz, kimsenin kapısını çalmazlar. Onlar Allah’ı sevdiği için, Allah da onları sever. Bu yüzden Allah onların her konuda yardımcısı olur. Ama Allah’ı unutan devamlı surette başkalarının kapılarında dilenci olur.

2.13. Muhabbet

Muhabbet sözlükte, “*hubb*” kelimesi kökünden türemiş olup buğzun zıddı manasına gelmektedir. Ayrıca lügatte sevgi, aşk, dostluk, dostça konuşma, yarenlik, ilgi duyulan şeye karşı meyiletme gibi anlamlara da gelmektedir.³⁹⁹

Sevgi anlamına gelen Ha-be-be kelimesi ve müştakları Kur’an-ı Kerim’de 95 ayette geçmektedir.⁴⁰⁰

Maide Sûresi 54. ayette dininden dönenlerin yerlerine Allah’ın onları sevdiği, onların da Allah’ı sevdiği bir topluluk getireceği haber verilmektedir.⁴⁰¹

Bir hadis-i şerifte ise, Allah’ın kendisine kavuşmayı arzu edeni Cenâb-ı Hakk’ında ona kavuşmayı seveceğini, Allah’a kavuşmayı sevmeyenin de Allah’ın sevmeyeceğinden bahsedilmektedir.⁴⁰²

Sûfiler bu ayeti ve hadisi muhabbet konusu için kaynak göstermişlerdir.⁴⁰³

Kuşeyrî’de muhabbeti, âlimlere ve sûfilere göre ikiye ayırmıştır. Muhabbet, âlimlere göre iradedir. Sûfiler ise muhabbeti irade olarak tarif etmemişlerdir. İrade sonradan yaratılmış olması hasebiyle başlangıcı olmayan Cenâb-ı Hakk’la ilintili olması düşünülemez.

Cenâb-ı Hakk’ın kuluna özel lütufta bulunması ona olan muhabbetini gösterir.

Kulun, Cenâb-ı Hakk’a olan muhabbeti ise, gönlünde hissettiği hoş, güzel bir durum olup dil ile tarif edilmesi mümkün değildir.⁴⁰⁴

³⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1993, 1/742-746.

⁴⁰⁰ Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lügati*, 144.

⁴⁰¹ el-Mâide 5/54.

⁴⁰² Müslim, *Zikr*, 14.

⁴⁰³ Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/484.

İmam Gazâlî, muhabbeti gönlün sevinç hissettiği durumlara meyiletmesi şeklinde açıklamıştır.⁴⁰⁵

Cüneyd-i Bağdâdî, muhabbeti kalbin yönelişi şeklinde ifade eder.⁴⁰⁶

Sa'dî-i Şîrâzî muhabbeti, kişinin başına ne musibetler ne sıkıntılar gelirse gelsin asla sevgiliyi bırakmamak şeklinde açıklamıştır. Ondan gelen her türlü cefaya katlanmak gerektiğini, bu durum karşısında asla sızlanılmaması gerektiğinin altını çizer. Muhabbet ehli, sevgiliden gelen her şeye katlanır. Tahammül eder, O'nu terk etmez. Seven bir kimse muhabbet hissettiği sevgiliyi hiçbir durumda bırakmaz, terk etmez. Muhabbet besleyen bunu karşılık beklemeden yapar. Sa'dî-i Şîrâzî de bu durum ile ilgili muhabbeti gariban bir çocukla, şehzade üzerinden anlatmaktadır.⁴⁰⁷

Gariban bir çocuk, şehzadeye muhabbet besler. Öyle ki, şehzade nereye gitse arkasından ayrılmaz. Günler bu şekilde geçerken gariban çocuk içindekini yüreğine gömer, kimseye anlatamaz. Rakipleri bu durumu öğrenir ve gariban çocuğu bir daha şehzadenin etrafında dolaşmaması için tehdit ederler. Gariban çocuk bir süre yaklaşmaz. Sonra tekrar gelir şehzadenin yanına. Bu kez şehzadenin kölesi bu gariban çocuğu döverek yara bere içerisinde bırakır. Gariban çocuk tekrar ayrılır. Yine sabredemez huzurdan kovulsa da tekrar tekrar sevdiğinin yanına gelir. Adamın biri bu olan bitenlere dayanamaz ve çocuğa, yediği dayaklar karşısında nasıl dayanabildiğini sorar. Çocukta, bu eziyetlerin, sıkıntıların kendisine sevgilisinden geldiğini, bu yüzden asla sitem etmediğini söyler.⁴⁰⁸

Burada gariban çocuk ve şehzade arasındaki bağ, kul ile Allah arasındaki muhabbetin, temsilen anlatımıdır. Kulu temsilen gariban çocuk, Allah'tan gelen her şeye razı olacağını ifade eder. Bu sıkıntılar karşısında da asla yakınmayacağını söyler. Kulun Allah'a olan muhabbetinin de böyle olması gerektiği burada ifade edilmektedir.

Sa'dî-i Şîrâzî, bostân adlı eserindeki sabır hikayesinde, mescide dilenmek için gelen bir adamdan bahsedilir. Dilenci mescidin kapısına gelip seslenir. İçerden çıkan adam dilenciyi azarlayıp bu kapının kul kapısı olmadığını yüce Allah'ın kapısı olduğunu söyler. Bu cevap karşısında şaşırان dilenci şimdiye kadar hiçbir yerden eli

---

⁴⁰⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletü 'l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/485-486.

⁴⁰⁵ Gazâlî, *İhyâü ulûmi 'd-dîn*, 2010, 4/327.

⁴⁰⁶ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 109.

⁴⁰⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 98.

⁴⁰⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 99.

boş dönmediği halde Cenâb-ı Hakk'ın kapısından nasıl olur da eli boş dönebileceğini söyler. Bunun üzerine bu mescitten eli boş dönünceye kadar dilenmeye devam etmeye karar verir.⁴⁰⁹

Bu anlatımda kulun, Cenâb-ı Hakk'a olan muhabbetinden bahsedilmekte ve kul insanların kapısından boş dönmediği halde, Cenâb-ı Hakk'ın kapısından boş dönmesi mümkün olabilir mi? Bu yüzden kul, Allah'a muhabbet beslemeli, O'nun kapısından ayrılmamalı ve devamlı olarak O'ndan istemelidir.

Bostân'daki "İnatçı Pir" hikayesinde de duaları kabul edilmediği halde yalvarıp yakaran, istemekten vazgeçmeyen Cenâb-ı Hakk'a muhabbetli bir pîrden bahsedilir. Müridlerden biri pîre; boşuna uğraşmaması gerektiğini bütün kapıların kendisine kapandığını söyler. Pîr de ne olursa olsun Cenâb-ı Hakk'ın kapısından asla ayrılmayacağını söyler. Yine bir gün zikre dalmışken gaipten bir ses gelir; "*Bize layık bir hüneri yoksa da onu kabul ettik, çünkü bizden başka gidecek kapısı yok.*"⁴¹⁰

Sa'dî-i Şîrâzî burada kulun, insanların kınamasına aldırmadan isteklerine hemen karşılık görmese dahi, Cenâb-ı Hakk'a muhabbet beslemek gerektiğini vurgulamaktadır.

Şîrâzî'nin Bostân adlı eserinde iki amca çocuğunun muhabbetinden bahsedilir. İki amca çocuğu evlenir. Evliliklerinin neticesinde kız evlilikten memnundur; ama erkek bu evlilikten memnun değildir. Köyün ileri gelenleri erkeğe, kızın mehrini verip boşanması gerektiğini söylerler. Erkek de onlara şöyle cevap verir; "*Yüz koyun vermekle bu zincirden kurtulacaksam, oh ne ala!*"⁴¹¹ Bunu duyan kız da değil yüz koyun, dünyaları verseler de sevgilisinden ayrı olmaya asla razı olmayacağını söyler.

Sa'dî-i Şîrâzî bu hikâyenin sonunda kişiyi sevgilisinden alıkoyan ne varsa asıl sevdiğinin o olduğunu söyler.⁴¹²

Burada kişinin kalbinin yönelişinden, meybinden bahsediyor; çünkü kulun kalbinde neye meyil varsa yönelişi onadır. Burada muhabbetle ilgili kulu Cenâb-ı Hakk'ı anmaktan alıkoyan duruma dikkat çekilmiştir.

⁴⁰⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 103.

⁴¹⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 103-104.

⁴¹¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 106.

⁴¹² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 106.

Tasavvuf ehline göre muhabbet, dil ile tarif edilemeyen, kulun kalbinde hissettiği sevinçtir. Sa'dî-i Şîrâzî ve sûfilere göre kişi neye ve kime muhabbet beslerse meyili ve yönelişi onadır. Kulun sevgisiz kalması düşünülemez. Ama burada Sa'dî-i Şîrâzî'nin de değinmiş olduğu durum kulu Allah'tan alıkoyacak sevgidir. Bu yüzden kul ilk önce Cenab-ı Hakk'a sevgi ve muhabbet beslemeli ve diğer sevdiği şeyleri de Allah için sevmelidir.

2.14. Aşk

Arapça bir kelime olan aşk kelimesi, sözlük anlamı itibariyle sarmaşık anlamına gelen "ışk" kökünden alınmış olup sevginin aşırı olması anlamına gelir.⁴¹³

Cürcanî'ye göre aşk, kişinin başka birini, bir işi, bir yolu, aşırı derecede sevmesi, kendini kaptırması, ona kapılması, kendini adaması, adeta sevdiği o şeyden ayrı kalmayı kendine haram bilmesidir.

Cürcanî, tasavvuf ehlinin aşkı hakîkî ve mecâzî olmak üzere ikiye ayırdığını söylemiştir. Hakîkî aşk, gerçek olan, kulun Cenâb-ı Hakk'a olan aşkıdır. Mecâzî aşk ise, beşerî aşktır. Fanî olan, insanın birisini aşırı derecede sevmesidir.

Tasavvuf ehli, mecâzî aşkı da hoş görmüşler ve ona hakîkî aşkın köprüsü olduğunu ifade etmişlerdir.⁴¹⁴

Aşk kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedir; fakat İbn Arabî Kur'an'da, aşk kelimesinin kinaye yoluyla geçtiğini ifade eder. Bu ayet Allah'ı her şeyden çok sevenlerin iman edenler olduğundan bahsedilir.⁴¹⁵ İbn Arabî buradaki sevginin şiddetli olduğunu beyan buyurmaktadır.

İbn Arabî'ye göre aşk, sevginin her zerresiyle sevdiğine yönelmesidir.⁴¹⁶

İmam Gazâlî'ye göre insanın gönlünün hoşlandığı şeye karşı yönelmesi sevgidir. Bu yöneliş, meyil arttığında, güçlendiğinde, kuvvet bulduğunda ise aşk adını alır.⁴¹⁷

İbn Hazm'a göre aşk, nefse galip gelmek için bir araçtır.⁴¹⁸

⁴¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 10/251.

⁴¹⁴ Cürcânî, *Tarifât Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, 162.

⁴¹⁵ el-Bakara 2/165.

⁴¹⁶ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/484.

⁴¹⁷ Gazâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, 2010, 4/327.

Sa'di-yi Şîrâzî'nin eserlerinde öne çıkan özelliklerinden bir tanesi de beşerî aşk ile tasavvufî aşkın iç içe olmasıdır.⁴¹⁹

Sa'di-i Şîrâzî'nin eserlerinde ele almış olduğu aşk temaları fitrî bir durumdur. Aşk ateşiyle yoğrulmuş bir kalp taşıyan Sa'dî-i Şîrâzî, dünyevî endişelerden uzak durmuş ve gönlünde yanan ateş git gide alev halini almıştır. İşte eserlerinde ele aldığı aşk teması bu durumun bir sonucudur.

*Haber verin geldiğimi benim bülbüllere
Sizin gibi bir âşık bülbül bir kafese düşmüş
Kınamasın kimse bizi aşkımız yüzünden
Kınayabilir bizi sadece hevesinin ağına düşmüş⁴²⁰*

Buradan da anlaşılacağı üzere Sa'dî-i Şîrâzî, Allah aşkından yanıp tutuşan yüreğini kafeste kalan bülbüle benzetmiştir. Doğu edebiyatında bülbül âşığı temsil etmektedir.⁴²¹ Burada bu benzetmeyi yapmasının nedeni tıpkı âşık olan bülbül gibi yüreğinin Allah aşkıyla dolup taşıdığını anlatmaktadır. Bu sebepten ötürü burada bülbüle benzetmiştir.

Devamında da kendisinin Allah aşkına düştüğünden dolayı kınanmaması gerektiğinden bahsediyor. Sa'dî-i Şîrâzî'nin kınanmaması gerektiğinden bahsetmiş olmasının nedeni de nefsî arzularından dolayı bu aşka düşmediğinden kaynaklanmaktadır; çünkü devamında kendisini kınayabilecek olanların hevesinin ağına yakalanmış kimseler olduğundan bahsediyor. Bu aşka düşmesinin nedeni nefsanî arzularından değil de Allah aşkından olduğu için kendisini de kınayabilecek olanların nefsinin tuzağına düşmüş olan kimseler olabileceğini vurguluyor.

Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre geçici olan mecazî aşk kişinin gönlünü, ruhunu, benliğini kaplar. Kişi uykusunda da uyanıklığında da sevgilinin hayaliyle yanıp kavrulur. Kişi

---

⁴¹⁸ İbn Hâzım, *Güvercin Gerdanlığı: Sevgiye Ve Sevenlere Dair*, çev. Mahmut Kanık (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 41.

⁴¹⁹ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, 26.

⁴²⁰ Sa'dî-yi Şîrâzî, *Sa'dî-yi Şîrâzî Divanı*, 34.

⁴²¹ Cemal Kurnaz, "Bülbül", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/485.

âşık olduğunda gözü sevgilisinden başka kimseyi görmez. Kalbinde olan sevgiliden başka kimseye yer kalmaz gönlünde.⁴²²

Mecazî aşk, yukarıda da ifade edildiği gibi tasavvuf ehli tarafından hakîkî aşkın köprüsü olarak gördüklerini açıklamıştık. Dünyalık olan fanî aşka tutulmamış kimseler, hakîkî aşkın ne olduğunu idrak edemezler. Belki de bu yüzden köprü olarak görülmüştür. Sa'dî-i Şîrâzî de köprü vazifesi gören mecazî aşkı içinden dışına kadar bütün benliğiyle kişiyi kuşattığını ifade eder. Buradaki ifade kişinin bire olan arzusudur. Burada sevgiliden kastedilen durum tek kişidir. Kişi âşık olduğunda yüreğini kaplayan sevgi tek kişiye aittir. Âşık, gönlüne tek kişiden başka kimseyi sokmaz. Dinimizde de iman eden kimseler tek olan Allah'tan başka kimseyi koymazlar yüreklerine. Sa'dî-i Şîrâzî de mecazî aşka dikkat çekmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre hakîkî aşk ise, mecazî aşk gibi temeli heva ve heves üzerine kurulu değildir. Hakikat ehli, tüm benlikleriyle candan, canandan geçmiş Hakk'ın aşkıyla dolup taşmışlardır. Hak âşıkları sâkîyi gördükten sonra şarabı içmeden sarhoş olmuşlardır.⁴²³

Sâkî, divan edebiyatında kadehi sunan, meclise sevinç verendir. Şairlere göre sevgilidir. Âşıklar çoğu zaman içkiden değil sâkînin güzelliğiyle sarhoş olmaktadır.⁴²⁴

Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre hak âşıklarının kulaklarında elest bezminde söylenen “Ben sizin rabbiniz değil miyim?”⁴²⁵ ayeti çınlamaktadır. Hiç durmazlar, yerlerinde saymazlar, devamlı zikrederler. Yüz güzelliğiyle ilgilenmezler; çünkü onlar “Ezelî Nakkaş”⁴²⁶ın güzelliğine tutulmuşlardır. Ona göre Hak âşıkları fizikî güzelliğe değer biçmemiş, önem vermemişlerdir. Zaten böyle yapanlarında akılsız ve ahmak kimseler olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁷

Sa'dî-i Şîrâzî ve sûfiler aşkı, mecâzî ve hakîkî diye ikiye ayırmışlardır. Mecâzî aşkı, hakîkî aşkın köprüsü şeklinde tarif etmişlerdir. Bu konuda Sa'dî-i Şîrâzî ve sûfilerin görüşlerinin birbiriyle örtüştüğünü görmekteyiz. Kendisi de bir Hak âşığı olan Sa'dî-i Şîrâzî, tevhide değil, geçici olana heves edenin akılsız ve ahmak kimseler

⁴²² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 97-98.

⁴²³ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 98.

⁴²⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016), 400.

⁴²⁵ el-A'râf 7/172

⁴²⁶ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 98.

⁴²⁷ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 98.

olduğundan bahsetmiştir. Yüz güzelliğine önem vermeyi heves olarak görmüştür. Çünkü heves insanın gelip geçici olan arzusudur. Bu yüzden böyle olan kimseleri akılsız kimseler olarak nitelendirmiştir. Gelip geçici olan bir gün yıkılıp gidecektir. Ama sonsuzluğa talip olanlar için durum böyle değildir. Onlar geçici olana değil, gerçek olana gönül vermişlerdir. Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre gerçeğe gönül verenlerde hak âşıklarıdır.

2.15. Rızâ

Rızâ kelimesi sözlük anlamı itibariyle öfkenin zıddıdır.⁴²⁸ Râzî olmak, beğenme, memnun olmak ve hoşnut olmak gibi anlamlara gelir.⁴²⁹

Kur'an-ı Kerim'de rızâ kelimesi toplamda yetmiş üç ayette geçmektedir.⁴³⁰

Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın kullarından râzî olması, kullarının da Allah'tan râzî olması şeklinde kullanılmaktadır. Burada kulların Cenâb-ı Hak'tan râzî olması, Allah'tan gelen her şeye râzî olmak, isyan etmemek, memnuniyetsizlik göstermemektir. Cenâb-ı Hak'ın kullarından râzî olması ise, kulların, Rabbin buyruklarını yerine getirmesi ve O'nun yasaklamış olduğu şeylerden uzak durmasıdır.⁴³¹

Başına gelen dert, keder, sıkıntıya katlanan kimselerden Cenâb-ı Hak'ın râzî olduğu, katlanmayan, rızâ göstermeyen kimselerde Cenâb-ı Hak'ın azabına uğrayacağını bir hadislerinde Hz. Peygamber^(s.a.v.) bahsetmiştir.⁴³²

Kullarına ecirler, nimetler bahşetmesi, Cenâb-ı Hak'ın rızâsının hakikatidir. İlâhi hükümleri yerine getirmek, O'na itaat etmekte kulların rızâsının hakikatidir. Cenâb-ı Hak'ın râzılığının hakikati kullarınıninkinden önce gelir. Cenâb-ı Hak, kulunu yardımına kavuşturmadığı sürece, kul, O'na itaat etmez, İlâhi hükümlere göre hareket etmez. Bu yüzden kulların râzılığı, Cenâb-ı Hak'ın râzılığına bağlıdır. Kul, Cenâb-ı Hak'ın kendisine karşı her türlü iradesinde, türlü türlü nimetler verip veya

⁴²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), 14/323.

⁴²⁹ el-Cürçânî, *et-Ta'rifât*, 111.

⁴³⁰ Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lüğati*, 231.

⁴³¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, 356.

⁴³² Tirmizî, *Zühd*, 57/2396; İbn-i Mâce, *Fiten*, 23.

vermediğinde O'nun kendisine karşı bütün hükümlerinde gönlünü eşit tutması, rızâlık göstermesidir.⁴³³

Rızâ, insanları dünyalık sıkıntılardan, dertlerden, kederlerden kurtarır. Kalbinde sadece Allah'ı temaşa eder. O'nun dışındaki her şeyi kalbinden siler; çünkü kul yalnız Allah'ın rızâsını umduğunda, dünyalık bütün düşünceleri gönlünden çıkarır. Bu yüzden dünyada gerçekleşen hiçbir sıkıntı kulu rahatsız etmez. Rızâ, kulu rahata, huzura, kurtuluşa erdirir.⁴³⁴

Kuşeyrî'nin hocası Ebû Ali Dekkâk rızâyı, kişinin içine düşmüş olduğu sıkıntıyı düşünmemek değil, Allah'ın hükmüne râzı olmak ve O'nun hükmüne karşı çıkmamak olarak açıklamıştır.⁴³⁵

Ruveym'e göre, rızâ, Allah kula kaderinde murad etmişse hepsini neşeyle karşılamaktır.

Muhâsibî'ye göre rızâ, Allah'ın takdiri gerçekleştiğinde kulun gönlünün ferah içerisinde olmasıdır.⁴³⁶

Tasavvuf yoluna rızâ kapısı denmiştir. Tasavvuf yolu çok zorlu olduğundan çiğnemesi zor bir lokmaya benzetmişler ve bu yüzden bu yola rızâ lokması adını vermişlerdir. Bu yolda her şey Cenâb-ı Hak'ın rızâsına bağlı olduğundan, rızâ pazarı denmiştir.⁴³⁷

Sa'dî-i Şîrâzî'de kadere rızâ gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kula her şeyi bahşeden Cenâb-ı Hak'tır. Allah murad etmedikten sonra insana hiçbir şeyin zarar veya fayda veremeyeceğini dile getirmiştir.⁴³⁸

Sa'dî-i Şîrâzî, kişi ne yaparsa yapsın talihi olmadıktan sonra kulun çalışıp çabalamasının önemli olmadığıyla ilgili bir dostuna Erdebil'li bir gencin hikayesini misal getirmiştir. Hikâyeye göre Erdebil'li genç, çok güçlü biridir. Attığı oklar, demiri bile delermiş. Bir gün bu gencin karşısına kuvvetli bir delikanlı çıkar ve Erdebil'li bu gençle cenk etmek ister. Erdebil'li genç, cenk meydanında bu delikanlıya ne kadar ok attıysa denk getiremez. Delikanlı, Erdebil'li genci bir anda yakalayıp tutsak etmiştir.

⁴³³ Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, 206.

⁴³⁴ Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, 207.

⁴³⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 2010, 2/342.

⁴³⁶ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 102.

⁴³⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 278-279.

⁴³⁸ Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, 139.

Sonra Erdebil’li gence, kendisinin çok güçlü olduğu halde bu delikanlıyı neden yenemediğini sorarlar. O da kişi ne yaparsa yapsın kaderin önüne geçemeyeceğini söylemiştir. Sa’dî-i Şîrâzî bu hikâyenin ardından şöyle der; “...Âlim istediği kadar çabalasın, ecel gelmişse başa, çaresiz can verecek. Cahil de ne kadar uygunsuz işler yaparsa yapsın, eceli gelmeyince ölmeyecek.”⁴³⁹

Fakirin biri yolda parasını düşürür. Her yeri arar, tarar lakin parayı bulamaz. Bir başka kişi bu parayı meşakkat çekmeksizin buluverir. İnsanların kaderinin de böyle olduğunu söyler Sa’dî-i Şîrâzî. İnsanların kaderinin önceden takdir edildiğini, sevinç veya hüznün anne karnındayken belirlendiğini yorumlar.⁴⁴⁰

Burada da Sa’dî-i Şîrâzî, Allah’ın takdir ettiğine rızâ gösterilmesi gerektiğini ifade buyurmuştur, çünkü bahtiyarlığın daha anne karnındayken verildiğini söylemiştir. İnsanların kadere meydan okumamaları gerektiğini duyurur.

Sa’dî-i Şîrâzî, kadere rızâ gösterilmesi gerektiğini söylemiş, Cenâb-ı Hakk’ın kaderinin önüne geçilemeyeceğini ifade etmişse de bununla birlikte kulun yine Allah’tan istemeye devam etmesi gerektiğini de savunur. Kişinin kaderine isyan edeceğine, O’na yalvarıp, O’ndan istemesi gerektiğini; çünkü Allah’ın daralttığını O’ndan başka açacak kimse yoktur.⁴⁴¹

Bir zat, insanlara âbid biri gibi gözükme için geceleri uyumazmış. Allah’ın velilerinden bir zat ise ona halkın değil, Allah’ın takdirini, rızâsını kazanmak gerektiğini açıklar, zira insanların gözünü boyayarak, halktan hiçbir şey elde edilemeyeceğini söyler. Sa’dî-i Şîrâzî, kulların Cennete girişinin Allah’ın takdirini kazanmaktan geçtiğini, hilekarlıkla Cennetin kazanılamayacağını bildirir.⁴⁴²

Necmeddin Kübra’ya göre rıza, Cenâb-ı Hakk’ın buyruklarına itaat etmek ve razı olmaktır.⁴⁴³

Annemarie Shimmel’e göre sûfilerin tam rıza durumu Cenâb-ı Hakk, kulunun memnuniyetini ve itaatini kabul etmesini veya etmemesini düşünmemelidir. Cenâb-ı

⁴³⁹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 142.

⁴⁴⁰ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 143.

⁴⁴¹ Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 143-145.

⁴⁴² Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, 146.

⁴⁴³ Necmeddîn-i Kübrâ, *Adab Risaleleri: Adabü’s-Süfiyye, Risaletü’s-Sairi’l-Hariri’l-Vacid Ile’s-Satiri’l-Vahidi’l-Macid*, çev. Süleyman Gökbulut (İlk Harf Yayinevi, 2016), 65.

Hak'tan gelen her hal ve durum karşısında sevinç duymalıdır. Kulun duymuş olduğu bu sevinç köleyi sultan yapar hatta aşka giden yolu açar demiştir.⁴⁴⁴

Sa'dî-i Şîrâzî ve tasavvuf ehline göre rızâ, Allah'tan gelen her şeye razı olmak, şikâyet etmemek, hoşnut olmaktır. Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre kul yaptığı işlerde insanların gözünü boyayıp onların takdirini kazanmayı beklememeli, Allah'ın rızâsını kazanmayı hedeflemelidir. Bu yüzden kul, her işini ihlas ve samimiyetle yapmalıdır. Allah dilemedikten sonra kula hiçbir şeyin fayda ya da zarar veremeyeceğini belirtmiştir. Ona göre kadere rızâ gösterilmesi gerekmektedir. Bunun için kulun ağlayıp sızlayıp, isyan etmesi yerine Allah'a dua etmesi gerektiğini belirtmektedir.

---

⁴⁴⁴ Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık (İstanbul: Kbalcı Yayınevi, 2001), 142.

SONUÇ

Sa'dî-i Şîrâzî, XIII. yüzyıl İran coğrafyasında merkezi otoritenin olmadığı, Moğol zulümlerinin, baskılarının yoğun olarak yaşandığı, halifenin baskı altına alındığı, istikrarın ortadan kalktığı, kişilerin insanlığını unuttuğu, değerlerini yitirdiği, güçlülerin zayıfları ezdiği, manevi otoritenin zayıfladığı bir dönemde ve ortamda yaşamıştır.

Çocukluk dönemini ailesinin yanında özellikle de babasının terbiyesi altında geçirmiştir. Babası Sa'dî-i Şîrâzî'yi madde planında yetiştirmekle kalmamış bunun yanında maneviyatını da geliştirmesi için çaba göstermiştir. Babalık yapmakla kalmamış bunun yanında bir manevi rehber, yol gösterici olmuştur. Aslında belki de zühdi bir yaşamın temellerini babasının terbiyesi altında atmıştır. Bu nedenle tasavvufla ilk bağı burada başlamış olduğunu söyleyebiliriz.

Gençlik dönemlerinde Moğol baskılarının arttığı bir dönemde doğduğu topraklar olan Şîraz'dan ayrılmış ve Bağdat'a Nizamiye Medresesi'ne gidip ilim yolculuğuna başlamıştır. Burada iyi bir eğitim alan Sa'dî, dönemin en ünlü ve en önemli ilim adamı ve Sûfilerinden dersler alır. Şer'î ilimleri İbnü'l-Cevzî'den, tasavvufi eğitimini de Şehâbeddin Sühreverdî'den almış ve Sühreverdî'nin şeyhi olduğunu söylemiştir. Bunların yanı sıra İmam Gazzâli ve Ferîdüddin Attâr'ın düşüncelerinden de etkilenmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî, düşünce olarak ehl-i sünnet çizgisindeki tasavvuf anlayışını benimseyen bir sûfidir.

Sa'dî-i Şîrâzî çeşitli İslam beldelerine seyahatler yapar. Bu beldeler arasında Şam, Kudüs, Hicaz, Irak ve İran gibi önemli İslam memleketleri bulunmaktadır. Yolculukları sırasında Hz. Hızır^(a.s.) ile karşılaşmış, onun nezaretinde hac yapmış ve onun faziletinden feyz almıştır.

Sa'dî-i Şîrâzî sadece kuru kuruya yolculuklar etmemiştir. Gitmiş olduğu yerlerde ilim, fikir ve sohbet meclislerine katılmış yanlış olduğunu düşündüğü fikirlere itiraz etmekten de hiç geri durmamıştır. İnsanların yanlış yaptığı yerlerde onlara uyarılar yapmış, kendisi de yaşamış olduğu bazı olaylardan dersler ve ibretler

çıkarmıştır. “Bostân ve Gülistân” adlı eserlerini bu yolculukları sırasında karşılaştığı, duyduğu, yaşadığı şeylerden yola çıkarak tasavvufi anlamda kaleme almıştır.

“Bostân ve Gülistân” eserleri sadece birinin yaşamış olduğu anı, hatıra defteri değildir. Maneviyatını şekillendiren, baskıya, zulme boğun eğmeyen, zulüm kendinden olsa kabul etmeyen ve belki de en önemlisi insanlara yitirdikleri değerleri anlatan, etkisi geçmişten günümüze, doğudan batıya devam eden önemli bir eserdir.

Bu eserlerinde; aşk, cömertlik, rızâ, sohbet, muhabbet, şükür, tevbe, sükût, tevazu, zikir, kanaat vs. gibi tasavvufi kavramlara değinmiştir. Aslında bu kavramlara baktığımızda günümüzde yitirdiğimiz bütün değerlerin başında bunların geldiği görülmektedir. Sa’dî’nin etkisinin geçmişten günümüze kadar devam etme sebepleri arasında bunların olduğu söylenebilir.

Misal olarak, zikir ile ilgili Sa’dî-i Şîrâzî, nefes ve yemekle birlikte insanı ayakta tutan, diri olmasını sağlayan şeyin zikir olduğunu ifade etmiş ve zikrin sadece insanlara has bir durum olmadığını, dünya üzerindeki her bir varlığın Cenâb-ı Hak’ı zikrettiğini dile getirmiştir. Bu yüzden insanın da zikirden geri durmaması gerektiğini vurgulamıştır. Allah’ı zikretmeyen, unutan kulun; başkalarına kul, köle olacağını beyan etmiştir.

Günümüzde insanlar sürekli başına gelen dert, tasa ve sıkıntılardan musdarip olduklarını söylemektedirler. Sa’dî-i Şîrâzî, halbuki bütün bunların Cenneti kazanma, Allah’a ulaşma, vuslat yolunda vesileler olduğunu beyan etmiştir. Her şey kadere göre işlemektedir. Kul, bütün bunların Cenâb-ı Hak’tan geldiğini bilmeli ve rıza göstermelidir. Sa’dî-i Şîrâzî, yakınmak, bağırarak, çağırmak, isyan etmek yerine Allah’a dua edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Allah’tan bir şeyi istemekte sınır yoktur. Sa’dî-i Şîrâzî’ye göre bağırarak, çağırmak, isyan etmek başımıza gelen durumu değiştirmeyecektir. Bununla birlikte Allah dilemedikçe kula hiçbir şeyin zarar veremeyeceği unutulmamalıdır.

Sa’dî-i Şîrâzî, kanaatin de önemine değinmiştir. Kanaat etmeyen kulları ibadet etmeyenlere benzetmiştir. Kanaat etmeyen kulların marifetten mahrum kalacaklarını söylemiştir. Ayrıca kanaatin bir diğer önemli hususunun da kulu hile ve tehlikelerden koruyacağını da önemine dikkat çekmiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî'ye göre insanlar aslında içindeki manevi boşluğu başka şeylerle doldurdukça rahatsızlıklar, sıkıntılar artmaktadır. Halbuki insan elest bezminde Allah'a söz vermiştir. İnsanın fitratında Rabbine yönelmek vardır. Kul fitratına uygun bir biçimde yaşamayınca ruhu bu durumdan huzursuzluk duymaktadır. Rabbimize söz verdiğimiz şekilde, fitrata uygun yaşamadıkça hastalıklar, sıkıntılar, rahatsızlıklar artmaktadır.

Kaleme aldığı "Bostân" ve "Gülistân" adlı eserlerine dünyanın gül bahçesine, saadet yurduna dönmesi adına belki de bu yüzden bu isimler verilmiştir.

XIII. yüzyıl tasavvufun ehl-i sünnet çizgisinde teşekkül ettiği bir zaman ve bu dönem, tasavvufun ferdi yaşantıdan toplumsal yaşantıya geçtiği bir tarihtir. Böylesi zor bir dönem ve ortamda sûfiler yılmadan, hiçbir güçten korkmadan insanlara değerlerini hatırlatmış, doğru bildiklerini söylemekten hiç geri durmamış ve onları fitratında olan şeye yönlendirmişlerdir. Bu uğurda gerektiğinde canlarını vermişlerdir.

Sa'dî'de "Bostân ve Gülistân" adlı eserlerinde insanlara yitirdikleri, kaybettikleri değerleri anlatmış, fitratında olana yönlendirmiştir. Doğru bildiklerini söylemekten asla geri durmamıştır. Yeri gelmiş saraylar da sultanlara gerçekleri haykırmıştır. Fitratından uzaklaşan insanlara, manevi değerlerini tasavvufi kavramlarla anlatmıştır. Örneğin manevî boşluklarını doldurmak isteyen insanlara çareyi zikrullahta aramak gerektiğinden bahsetmiştir. Yani Allah'ı anmakta. Daralan ruhların o zaman rahata ereceğini bizlere hatırlatmıştır. Bizim de bu çalışmadan çıkardığımız sonuç budur.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman-ı Câmî. *Evliyâ Menkıbeleri: Nefahâtü'l-Üns.* ed. Süleyman Uludağ - Mustafa Kara. çev. Lâmiî Çelebi. İstanbul: Marifet Yayınları, 2008.
- Abdülkâdir-i Geylânî. *el-Ğunye.* 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1. Baskı., 1997.
- Abdülkâdir-i Geylânî. *Tasavvuf ve Tarikat Adabı.* çev. Osman Güman. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2013.
- Akün, Ömer Faruk. "Kilisli Rıfat Bilge". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* C. 26. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Algar, Hamid. "Necmeddîn-i Kübrâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* C. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Altuntaş, Halil - Paçacı, İbrahim. *Kur'an-ı Kerim Meâli.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- Avcıoğlu, Gamze Gizem. *Sa'di-yi Şîrâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Ayten, Ali - Düzgüner, Sevede. *Tasavvuf Psikolojisine Giriş: Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak.* İstanbul: Sufi Kitap, 1. baskı., 2017.
- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi. *Osmanlı Müellifleri.* 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü.* İstanbul: Anka Yayınları, Genişletilmiş 2. basım., 2004.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Tarifât Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü.* çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf el-. *et-Ta'rifat.* Beyrut-Lübnan: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1. Baskı., 1983.

- Çağrııcı, Mustafa. “Cömertlik”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çanga, Mahmut. *Kur’an-ı Kerim Lügati İlâvelerle Mu’cemü’l Müfehres*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Çiçekler, Mustafa. “Sa’dî-i Şîrâzî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/405-407. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Dâvûd-i Kayserî. *Tasavvuf İlmine Giriş*. çev. Muhammed Bedirhan. İstanbul: Nefes, 2013.
- Dayı, Özkan. “Sa’dî-i Şîrâzî’nin Farsça Şiirlerinde Türk Ve Moğol Dönemi Devlet Adamları”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 69 (30 Eylül 2020), 441-462. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat4364>
- Ebü’I-Alâ Affî. *Tasavvuf: İslâm’da Manevi Devrim*. çev. H. İbrahim Kaçar - Sülün Murat. İstanbul: Risale, 1996.
- Eflâkî, Ahmed. *Âriflerin Menkibeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1. Baskı., 1973.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf Ve Tarikatlar*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, 1994.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri. *Mârifetnâme*. 3 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.
- Ferîdüddin Attâr. *Tezkiretü’l-Evliya*. çev. Süleyman Uludağ. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed. *El-Okyânûsul-Basît Fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît: Kâmûsul- Muhît Tercümesi*. 6 Cilt. çev. Mütercim Âsım Efendi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. baskı., 2013.
- Frager, Robert. *Kalp, Nefs ve Ruh*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, ts.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâü ulûmi’-d-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dar’ül Marife, 2010.

- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed el-. *Kalplerin Keşfi: Mukaşefetü'l-Kulûb*. çev. Mahmut Yurdakul - Murat Balıbey. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2015.
- Gül, Halim. *Mesnevi'de Kur'ânî Referanslar ve Kur'an Ayetlerine Getirilen İşâri Yorumlar*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Güven, Merve - Keleş, Reyhan. "Eğitimci ve Şair Kimliğiyle İbrahim Hakkı Eroğlu". *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık 2022), 1321-1362.
- Hasan-ı Basrî. *Zühd*. çev. İshak Doğan. Konya: Hüner Yayınevi, 2012.
- Hücvîrî, Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî. *Keşfü'l-mahcûb*. Kahire: Mektebetüs Sekafetid Diniyye, 1. Baskı., 2007.
- İbn Atâullah el-İskenderî. *Gelin Tâcı: Nefisle Mücadelenin İlacı*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Sufî Kitap, 2021.
- İbn Atâullah el-İskenderî. *Tasavvufî Hikmetler: Hikem'ül Atâiyye*. çev. Selahattin Hacıoğlu. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2009.
- İbn Fûrek. *Tasavvuf İstilahları*. çev. Ahmet Yıldırım. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. baskı., 2014.
- İbn Hâzım. *Güvercin Gerdanlığı: Sevgiye Ve Sevenlere Dair*. çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı., 1993.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. 9 Cilt. Lübnan-Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı., 1999.
- İskenderî, İbn Atâullah. *el-Hikemü'l-'Atâ'iyye*. Kahire: Merkezu'l ehrâm li't-tercümeti ve'n-neşr, 1. Baskı., 1988.
- İz, Mahir. *Tasavvuf: Mâhiyeti, Büyükleri Ve Tarikatler*. İstanbul: Rahle Yayınevi, 1969.
- İzzeddin el-Kâşî. *Tasavvufun Ana Esasları: Misbahu'l-Hidaye ve Miftahu'l-Kifaye*. çev. Hakkı Uygur. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010.
- Kanar, Mehmet. *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Birim Yayınları, 1998.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf Ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 12. baskı., 2014.

- Karaismailoğlu, Adnan. “Bostân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/307-308. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kaska, Çetin. “Sa‘dî-i Şîrâzî’nin Seyahat Ettiği Yerler”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/6 (Aralık 2019).
- Kelâbâzî, Muhammed b. İbrâhim. *et-Ta‘arruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*. Beyrut: Daru’l Kütübi’l İlmiyye, ts.
- Kurnaz, Cemal. “Bülbül”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulbul>
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*. 2 Cilt. Kahire: Dar’ül Meârif, 2010.
- Mekkî, Ebû Tâlib el-. *Kutü’l-kulûb*. 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Daru’l Kütübi’l İlmiyye, 2. Baskı., 2005.
- Merçil, Erdoğan. *Fars Atabegleri Salgurlular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. baskı., 1991.
- Merçil, Erdoğan. *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: Türk tarih kurumu, 1991.
- Merçil, Erdoğan. “Salgurlular”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/29-31. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Muhâsibî, Hâris el-. *er-Ri‘âye*. Beyrut-Lübnan: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 4. Baskı., ts.
- Necmeddîn-i Kübrâ. *Adab Risaleleri: Adabü’s-Süfiyye, Risâletü’s-Sairi’l-Hariri’l-Vacid Ile’s-Satiri’l-Vahidi’l-Macid*. çev. Süleyman Gökbulut. İlk Harf Yayınevi, 2016.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Şîraz”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/182-184. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özkan, Mustafa. “Manyaslı Mahmud’un Manzum Gülistan Tercümesi Ve Yeni Bir Nüshası”. *Journal of Turkish Studies* 9/Volume 9 Issue 9 (2014), 1-1.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 27. basım., 2016.
- Râgıb el-İsfehânî. *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur‘ân*. Dımaşk-Beyrut: ed-Dâru’s-Şâmiyetü, 1. Baskı., 1991.

- Sadi-i Şirazi. *Bûstan*. çev. A. Naci Tokmak. İstanbul: Şule Yayınları, 2015.
- Sa'dî-yi Şirazî. *Sa'dî-yi Şirazî Divanı*. çev. Nimet Yıldırım. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Baskı., 2022.
- Safa, Zebîhullâh-i. *İran Edebiyatı Tarihi*. çev. Hasan Almaz. 2 Cilt. Ankara: Nüşa Yayınları, 2002.
- Safâ, Zebîhullâh-i. *İran Edebiyatına Genel Bir Bakış*. Ankara: Nüşa Yayınları, 1. Baskı., 2003.
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*. çev. Ergun Kocabıyık. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Semerkandî, Devletşah. *Devletşah Tezkiresi*. çev. Necati Lugal. 3 Cilt. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977.
- Serrâc, Ebû Nasr. *el-Lüma*. Darül kütübil-hadis, 1960.
- Sühreverdî, Şehâbeddin. *Avârifü'l-ma'ârif*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1. Baskı., 2006.
- Sülemî, Muhammed b. Hüseyin. *Ruhun Hastalıkları Ve Çareleri: Sûfî Psikolojisi Elkitabı*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2014.
- Şeyh Sadi Şirazi. *Bostan*. çev. Hikmet İlaydın. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Şeyh Sadi Şirazi. *Bostan-Gülistan Altın Kûpeler Zemahşerî*. çev. Yâkup kenan Necefzâde - Rahmi Serin. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2016.
- Şirâzî, Sadî. *Bostan ve Gülistan*. çev. Osman Koca. İstanbul: Beyan Yayıncılık, 1. edition., 2009.
- Şirâzî, Sa'dî-yi. *Hükümdarlara Öğütler*. çev. Turgay Şafak. İstanbul: Büyüyen Ay, 1. baskı., 2016.
- Uludağ, Süleyman. "Takvâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/takva>
- Uludağ, Süleyman. *Temel Tasavvufî Kavramlar*. İstanbul: Ketebe Yayınları, ts.
- Yazıcı, Tahsin. "Gülîstân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/240-241. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

- Yılmaz, H. Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*. İstanbul: Ensar, 20. basım., 2015.
- Yılmaz, H. Kâmil. “Sühreverdî, Şehâbeddin”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/40-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yuvalı, Abdulkadir. *İlhanlı Tarihi*. Çağaloğlu, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 1. basım., 2017.
- Zavotçu, Gencay. “Sa’dî, Düşüncesi ve Etkileri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 16/40 (01 Mart 2010), 47-58.

ÖZGEÇMİŞ

Metin KAYALIOĞLU, 2016 yılında Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat Programından ve 2019 yılında Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Halen Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde İmam-Hatip olarak görev yapmaktadır.